Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií

Diplomová magisterská práce

Životní situace mladistvé matky a jejího dítěte se zaměřením na vybrané aspekty ovlivňující její sociální fungování

Jana Červená

Vedoucí práce: PhDr. Monika Šišláková, Ph.D.

Brno 2009

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem svoji magisterskou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškeré prameny a literaturu, ze kterých jsem při jejím zpracování vycházela.

V Brně dne: 01.06.2009 ……

Bc. Jana Červená

Poděkování:
Děkuji vedoucí mé magisterské diplomové práce, PhDr. Monice Šišlákové, Ph.D., za její čas, který mi věnovala při konzultacích, za její nápady a podněty. Také děkuji svým rodičům za podporu, kterou mi poskytovali v průběhu celého studia.

Obsah

ÚVOD **7**

1 ŽIVOTNÍ SITUACE A SOCIÁLNÍ FUNGOVÁNÍ **9**

1.1 Sociální fungování **9**

1.2 Životní situace **11**
1.2.1 Prvky životní situace 13
1.2.2 Zvládání životní situace 14
1.2.3 Shrnutí kapitoly 16

2 OBDOBÍ DOSPÍVÁNÍ **17**

2.1 Teoretické vymezení pojmu mládež **17**

2.2 Významné vývojové změny v dospívání **19**
2.2.1 Partnerské vztahy v adolescenci 23
2.2.2 Shrnutí kapitoly 24

3 RIZIKOVÁ MLÁDEŽ **25**

3.1 Rizikovost životní situace mladistvých matek **26**

3.2 Mladistvá matka s dítětem **27**
3.2.1 Rizikové sexuální chování mladistvých 30
3.2.2 Rodičovství mladistvých 32
3.2.3 Problematika mateřství mladistvých matek 34
3.2.4 Děti narozené mladistvým matkám 37
3.2.5 Shrnutí kapitoly 38

4 ŽIVOTNÍ SITUACE MLADISTVÉ MATKY **39**

4.1 Vliv primární rodiny na sexuální chování dívek **39**

4.2 Aspekty životní situace ovlivňující sociální fungování mladistvé matky **41**
4.2.1 Shrnutí kapitoly 50

5 METODOLOGIE VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ **52**

5.1 Cíl výzkumu a výzkumná otázka **52**

5.2 Metoda a strategie zkoumání **52**

5.3 Technika zjišťování **53**

5.4 Jednotka zkoumání a jednotka zjišťování **54**

5.5 Způsob výběru a charakteristika souboru respondentů **54**

5.6 Operacionalizace **55**
5.6.1 Sumarizace dílčích výzkumných otázek 56
5.6.2 Vlastní operacionalizace 57

5.7 Organizace výzkumu **57**

6 ANALÝZA A INTERPRETACE ZÍSKANÝCH DAT **58**

6.1 Věk, rodinný stav, mateřství **58**
6.1.1 Závěr 60

6.2 Rodinná struktura a vztahy **61**
6.2.1 Charakter vztahů mladistvé matky a otce dítěte 61
6.2.2 Charakter vztahu mezi mladistvou matkou a jejími rodiči 63
6.2.3 Charakter vztahů mezi mladistvou matkou a rodiči otce dítěte 64
6.2.4 Charakter vztahů mladistvé matky s vrstevníky 65
6.2.5 Závěr 65

6.3 Vzdělání a uplatnění na trhu práce **66**
6.3.1 Životní situace mladistvé matky v oblasti vzdělání 66
6.3.2 Životní situace mladistvé matky v oblasti zaměstnání 67
6.3.3 Závěr 68

6.4 Trávení volného času **68**
6.4.1 Závěr 69

6.5 Státní sociální podpora, sociální pomoc **69**
6.5.1 Závěr 71

6.6 Finanční situace **71**
6.6.1 Závěr 72

6.7 Bydlení **72**
6.7.1 Závěr 73

6.8 Dítě **73**
6.8.1 Závěr 75

6.9 Obecné aspekty sociálního fungování a jejich význam **75**
6.9.1 Obecné aspekty sociálního fungování a jejich význam z pohledu experta 77
6.9.2 Závěr 77

7 ZÁVĚR **79**

BIBLIOGRAFIE **83**

ANOTACE **86**

ANNOTATION **87**

REJSTŘÍK **88**

SEZNAM PŘÍLOH **92**

STAŤ **103**

Úvod

Cílová skupina mladistvých matek patří mezi vyznanou skupinu rizikové mládeže. Je důležité zabývat se rizikovostí životní situace a dívat se na mladistvé matky a jejich děti z více úhlů pohledu. Životní situace mladistvé matky je riziková jistým způsobem jak pro ni, pro dítě, tak celkově i pro společnost. Mladistvé matky tvoří výjimečnou cílovou skupinu, které je třeba věnovat pozornost v řadě oblastí. Mateřství a rodičovství mladistvých matek lze také pojímat jako jistý důsledek selhání sexuální výchovy a prevence předčasného, neplánovaného otěhotnění. Na tuto problematiku lze pohlížet z mnoha pohledů, ve kterých hrají roli úroveň zdravotní péče těhotných matek a jejich dětí, sociální důsledky pro matku a společnost, právní souvislosti a mnoho dalších aspektů, které se vzájemně ovlivňují. Důležité je především to, že přesto, že se jedná o tak významnou cílovou skupinu, je jí v Českém prostředí věnována malá pozornost. V literatuře českých autorů najdeme velmi málo o specifikách mladistvých matek a jejich dětí, zveřejněné výzkumy realizované v českém prostředí se mladistvým matkám věnují okrajově, také řada zařízení poskytujících azylové bydlení matkám s dětmi v tísni poskytuje služby pouze dívkám nad 18 let a mladším matkám pomoc neposkytují.

Domnívám se, že v České republice chybí komplexní posouzení životní situace mladistvých matek a jejich dětí, které by poskytlo základ pro vznik vhodných intervencí, zacílených sociálních služeb pro mladistvé matky a jejich děti. Tato práce neaspiruje na tvorbu intervencí, ale zaměřuje se na posouzení životní situace, které může být přínosné a podnítit hlubší zájem o tuto rizikovou skupinu. Poznávacím cílem této diplomové práce je odpovědět na otázku: „*Které aspekty životní situace mladistvé matky a jejího dítěte výrazným způsobem ovlivňují její sociální fungování*?“ Mým cílem je tedy identifikovat a upozornit na aspekty životní situace mladistvé matky s dítětem a zaměřit se na prvky, které jsou mladistvou matkou s dítětem a pomáhajícími pracovníky pociťovány jako podstatné, a které do značné míry ovlivňují její sociální fungování.

Abych mohla zodpovědět hlavní výzkumnou otázku, vymezím nejprve významná teoretická východiska. Při pojetí dané problematiky vycházím z konceptu životní situace

a sociálního fungování. Dále se věnuji charakteristikám období dospívání a vývojových změn. Vymezuji cílovou skupinu mladistvých matek v kontextu rizikové mládeže a dále popisuji problematiku mateřství mladistvých matek a dětí narozených mladistvým matkám. Při popisu problematiky mateřství a rodičovství mladistvých matek často vycházím z příslušné zahraniční literatury a výzkumů provedených především ve Velké Británii, kde je tématu mladistvých matek věnována velká pozornost. Moje volba zahraniční literatury potvrzuje absenci odpovídající odborné literatury k tématu v Českém prostředí. V závěrečné kapitole teoretické části pojednávám o životní situaci mladistvých matek a jednotlivých možných aspektech sociálního fungování. Tato kapitola je určitou syntézou jednotlivých pojmů vymezených v teoretické části a základem pro empirickou část práce.

V metodologické části zdůvodňuji výběr kvalitativní strategie zkoumání, technik sběru dat, jednotky zkoumání a zjišťování. Objasňuji operacionalizaci dílčích výzkumných otázek a organizaci výzkumu. Analytická část je zaměřena na rozbor a interpretaci zjištěných skutečností v jednotlivých oblastech životní situace mladistvé matky. Na základě prezentovaných zjištění v závěru zodpovím hlavní výzkumnou otázku a navrhnu možná aplikační východiska.

1 Životní situace a sociální fungování

Pojmy „životní situace“ a „sociální fungování“ tvoří jeden konceptuální celek. Objasním tedy nejprve pojem „sociální fungování“ a pomocí něj pak pojem „životní situace“. Při definici pojmu „sociální fungování“ vycházím z teorie americké autorky Hariett Barttletové, která tento pojem uvedla ve známost a významným způsobem rozpracovala. Její vymezení považuji za výstižné a dobře aplikovatelné na životní situace konkrétních jedinců nebo skupin osob.

1.1 Sociální fungování

Termín „sociální fungování“ může být různým způsobem interpretován a je tedy třeba vymezit jeho rámec a obsah. Ve své podstatě sociální fungování vychází z celostního pojetí člověka a jeho jedinečnosti. Každý v životě prožívá nejrůznější životní situace, které jsou vždy originální, jak v působení různých faktorů, které je tvoří, tak především v intenzitě prožívání situace jedincem samotným. Důležité je, jakým způsobem je jedinec situaci schopen řešit v pojetí sociálního fungování neboli jak ji zvládá. Sociální fungování charakterizuje podstatnou vlastnost každé životní situace.

Koncept sociálního fungování poprvé použila Hariett Bartlettová ve své knize „The common base of social work practice“ (1970) a charakterizuje ho jako označení interakcí, které probíhají mezi požadavky prostředí a lidmi. Rozebírá podrobněji koncept sociálního fungování pro sociální práci.

> „Zvládání se týká lidského úsilí v řešení situací, které mohou být různě koncipovány jako sociální úkoly, životní situace, nebo problémy života. Lidé prožívají tyto životní úkoly primárně jako tlaky svého sociálního prostředí. Odsud vycházejí dvě významnější myšlenky: lidské zvládání na jedné straně a požadavky prostředí na straně druhé. Aby se tyto myšlenky mohly stát součástí jednoho celistvého konceptu, tyto myšlenky musí být vzájemně propojeny dimenzí, kterou postihuje myšlenka sociální interakce.“ (Bartlett, 1970, s. 100, vlastní překlad)

Autorka vymezuje sociální fungování ve vztahu k životní situaci jako interakci mezi prostředím a lidmi. Používá pojem zvládání („coping“) pro označení schopnosti lidí řešit vlastní problém. Kontext, ve kterém se lidé snaží své problémy zvládat, popisuje jako požadavky prostředí („environmental demands“). Lidé a prostředí jsou neustále v interakci. Prostředí klade na člověka určité požadavky a člověk je nucen na ně reagovat. Pokud lidé požadavky prostředí dočasně nezvládají, dochází k nerovnováze a může vzniknout problém.

> „Když jsou požadavky prostředí nadměrné ve vztahu ke kapacitě lidí zvládat tyto požadavky, pak je zvládání neúčinné a lidé jsou bezradní a přemožení. Zde musí být samozřejmě hlavní úsilí o sociální změnu nasměrováno na prostředí. Navzdory rozpoznané nepřiměřenosti v tom, jak lidé zvládají takové situace, sociální pracovníci chtějí zajistit, aby se lidé sami podíleli na plánování a jednání, které působí v jejich prospěch, takže budou moci udržovat pozitivní interakce se sociálním prostředím. Tím, že se tlaky prostředí sníží, snaha lidí zvládat situace se může stát efektivnější a úspěšnější.“ (Bartlett, 1970, s. 98, vlastní překlad)

Musil a Navrátil (2000) vychází z pojetí sociálního fungování Bartlettové a popisují sociální fungování jako komplex, který označuje následující skutečnosti:

1. Lidé a prostředí jsou v neustálé interakci.
2. Toto prostředí klade na člověka určité požadavky (formuluje očekávání, definuje sociální role) a člověk je nucen na ně nějakým způsobem reagovat.
3. Mezi požadavky prostředí a člověkem je obvykle rovnováha. Problém vzniká tehdy, pokud lidé požadavky prostředí dostatečně nezvládají.
4. Někteří lidé jsou schopni si s problémem sami poradit a nastolit rovnováhu, jiní tuto schopnost nemají a svou problémovou situaci nezvládají.
5. Příčina problému nebo jeho nezvládání může být jak nedostatek dovedností na straně klienta, tak také na straně prostředí (nepřiměřenost požadavků vůči němu).
6. Předmětem intervence sociálního pracovníka je interakce mezi schopností klienta zvládat a očekáváním prostředí. Jeho cílem je podporovat sociální fungování klienta tím, že mu pomáhá obnovit nebo udržovat rovnováhu.

Pojem „sociální fungování“ je také vymezen ve Slovníku sociální práce, který vydala v roce 1995 americká Národní asociace sociálních pracovníků (NASW). Podle této definice sociální fungování znamená: „Naplnění rolí člověka ve společnosti, ve vztahu k lidem v bezprostředním sociálním okolí i ve vztahu k sobě samému. Toto fungování zahrnuje uspokojování jak základních potřeb, tak těch, na kterých závisí jeho uplatnění ve společnosti.“ (Navrátil, Musil, 2000, s. 141)

P. Navrátil (2003) dále rozšířil koncept „sociálního fungování“ a „životní situace“ o faktor, který nebyl doposud vymezen a zaměřuje se na jedincova očekávání v širším kontextu. Podle tohoto autora nejenom sociální prostředí definuje svá očekávání a požadavky vůči jednotlivci či skupině. Je podstatné, že také jednotlivec, skupina i jiné sociální útvary mají svá očekávání vůči svému prostředí. S přihlédnutím k tomuto faktu je pak sociální fungování možno vymezit jako: „Vztah mezi očekáváními jednotlivce a sociálního prostředí. Jsou-li tato vzájemná očekávání v souladu (komplementarita), interakce probíhají harmonicky, nejsou-li, v interakcích nastávají obtíže.“ (Navrátil, 2003, s. 87)

Sociální fungování přispělo také k formulaci cílů sociální práce. Definici sociální práce, které zohledňuje sociální fungování uvádí P. Navrátil: „Cílem sociální práce je podpora sociálního fungování klienta v situaci, kdy je taková potřeba buď skupinově, nebo individuálně vnímána a vyjádřena. Sociální práce se profesionálně zabývá lidskými vztahy v souvislosti s výkonem sociálních rolí (sociální fungování).“ (Navrátil, 2000, s. 139)

Konkrétní cíle této práce vychází z konceptu životní situace a snaží se identifikovat a charakterizovat jednotlivé aspekty sociálního fungování, ze kterých je složitá individuální životní situace složena. V této práci se konkrétně jedná o životní situaci mladistvých matek a jejich dětí.

1.2 Životní situace

Životní situace jsou důležité okolnosti klientova života v určitém momentu. Jedná se o individuální seskupení překážek a předpokladů zvládat situace vlastními schopnostmi.

Navrátil a Musil (2000) uvádí, že přijmeme-li obnovu nebo zachování sociálního fungování za cíl sociální práce, vyvstane nám otázka: „Co má sociální pracovník dělat, aby mohl klientovi pomoci (lépe) sociálně fungovat?“ Autoři si odpovídají: „Měl by se zabývat překážkami a předpoklady, neboli faktory, jeho schopnosti zvládat problémy plynoucí z interakce s požadavky prostředí.“ Důležité je, aby sociální pracovník věděl, jakým směrem má zaměřit svou pozornost. Měl by si ujasnit, které faktory sociálního fungování považuje za podstatné a které sehrály, nebo sehrávají v životě klienta významnou roli.

Důležité je tedy seznámit se s individuální konfigurací bariér a předpokladů sociálního fungování každého klienta individuálně. Tato specifická individuální konfigurace se obvykle označuje termínem „životní situace.“ Podle Musila a Navrátila (2000) tento termín označuje za prvé mnohovrstevnatost a neopakovatelnost faktorů, které brání nebo naopak usnadňují sociální fungování jednotlivého klienta nebo specifické kategorie klientů. Za druhé vymezuje vlastní předmět intervence sociálního pracovníka. Reflexe životní situace klienta je prvním a nezbytným krokem takových cílů a metod intervence, které mohou pomoct ke změně životní situace klienta, posílit jeho schopnost zvládat požadavky prostředí a přispět tak k udržení nebo k obnovení jeho sociálního fungování. Právě koncept sociálního fungování klade důraz na schopnost jedince zvládat obtížné životní situace vznikající jako důsledek jeho nerovnovážné interakce se sociálním prostředím. Sociální fungování tedy charakterizuje podstatnou vlastnost každé životní situace.

Pojmy „sociální fungování“ a „životní situace“ se postupně utvářely a koncipovaly do konkrétní podoby. Mohou tedy nastat rozdíly v chápání významu těchto pojmů. V sociální práci během 20. stol. vznikly tři zásadně odlišné přístupy, které k pojmům sociální fungování a životní situace přistupují rozdílným způsobem. O těchto přístupech neboli paradigmatech[1] pojednává Pavel Navrátil (2000).

---

[1] Jedná se za prvé o terapeutické paradigma, ve kterém je za hlavní faktor sociálního fungování považováno duševní zdraví. V souvislosti s tímto paradigmatem pak vyvstává otázka: „ Jak je zvládání životní situace klientem omezováno jeho osobnostními deficity?“ Obraz životní situace se tak redukuje na vnitřní stav osobnosti nebo psychiky jedince, případně na důsledky pro schopnost klienta vypořádat se s očekáváním prostředí. V tomto přístupu se za prostředek, kterým lidé mohou získat více kontroly nad vlastním pocity, považuje komunikace. Druhé paradigma sociální práce označil Navrátil (2000) jako reformní paradigma. Představa sociálního fungování se pojí s vizí společenské rovnosti v různých dimenzích společenského života.

1.2.1 Prvky životní situace

Životní situace je komplexem, který je složen z jednotlivých prvků. Pro celostní pochopení situace jedince je důležité tyto prvky analyzovat. Ty mohou být vymezeny v obecnější rovině nebo zcela konkrétně a pomáhají analyzovat situaci jedince. V této kapitole se budu věnovat prvkům životní situace spíše v obecnější rovině, konkrétní prvky životní situace mladistvých matek vymezím v kapitole „Životní situace mladistvých matek".

Prvky životní situace mohou být pojaty obecněji v rovině dimenzí, jak např. uvádějí Navrátil s Musilem (2000), kteří hovoří o čtyřech dimenzích – fyziologická, psychologická, sociální a noogenní. Jiní autoři naopak směřují ke konkrétnímu vymezení prvků a systémů, které životní situace utvářejí. Pokud je úkolem sociálního pracovníka pomoci porozumět požadavkům rolí, které vychází z jednotlivých prvků životní situace jedince, pak je podle mého názoru nezbytné úzce pojmenovat jednotlivé prvky a podpořit klienta, aby jim porozuměl.

Navrátil uvádí: „ Každá životní situace má svoji specifickou strukturu (prvky a jejich konstelaci) a vyvíjí se v kontextu životního cyklu." (Navrátil, 2003, s 91.)

Vymezením prvků a systémů životní situace se zabývali především Sheafor, Horejsi, Horejsi (in Navrátil, 2003) a vymezují je následovně:

- věk, pohlaví, stav, složení domácnosti,
- rodinná struktura a vztahy (biologické děti, nevlastní děti, rodiče atd.),
- zaměstnanost, postavení v zaměstnání a jeho charakter,
- sociální aktivity a zájmy (koníčky a rekreační aktivity atd.),
- členství ve formálních skupinách (církev, politická strana atd.),

---

Sociální práce ovlivněná tímto přístupem se zaměřuje na zmocňování klientů sociálních služeb, aby se mohli podílet na tvorbě a změnách institucí. Za základní informace o životní situaci klienta se považují poznatky o povaze mocenské podřízenosti jeho skupiny a důsledcích, které to má pro život všech jejich členů. Třetí paradigma označil Navrátil (2000) jako poradenské. Sociální fungování zde závisí na schopnosti zvládat problémy a na přístupu jedince k odpovídajícím informacím a službám. Za podstatné rysy životní situace se považují neuspokojené potřeby a individuální omezení klienta, které mu brání využít existující možnosti uspokojení jeho potřeb.

- zdroje podpory a napětí v sociálních interakcích (mezi lidmi, mezi lidmi a komunikačními systémy),
- využití formálních zdrojů (sociální zabezpečení, lékařská péče, apod.),
- neformální zdroje (širší rodina, příbuzní, přátelé, sousedi, svépomocné skupiny).

Tyto prvky životní situace mohou být určitým vodítkem při orientaci v konkrétní životní situaci. Vzhledem k tomu, že každá taková situace jedince je velmi individuální, lze vymezit i další prvky a systémy životní situace.

1.2.2 Zvládání životní situace

Pro koncept životní situace jsou důležité zdroje, které má člověk k dispozici, a jak mu tyto zdroje pomáhají k obnovení rovnováhy, ke zvládání obtížných situací. Domnívám se, že zvládání je pro koncept životní situace významný, protože jde právě o to, jak člověk umí situaci zvládnout, případně jakým způsobem mu při řešení pomoci. Objasněním tématu zvládání životních situací se zabývám v následující kapitole.

Termín „coping“, který je v českém prostředí uváděn pod pojmem „zvládání“ použila Bartlettová (1970) pro označení schopnosti lidí řešit vlastní problémy. Navrátil (2003) uvádí, že zvládání je chápáno v konceptu „životní situace“ jako jedna z jeho dimenzí. Navrátil a Musil zmiňují: „Koncept sociálního fungování klade důraz na schopnost člověka zvládat obtížné životní situace, které vznikají jako důsledek nerovnovážné interakce se sociálním prostředím.“ (Navrátil, Musil, 2000, s. 142)

Důležité tedy je určit, jaké jsou zdroje zvládání, které umožní jednotlivci či skupině situaci zvládat. Tyto zdroje podle Navrátila (2003) vedou k úspěšnému zvládání obtížné životní situace. Zvládání znamená schopnost řešit problémy, schopnost jedince naplnit očekávání prostředí, zvládnout požadavky prostředí, ale také schopnost prostředí naplnit očekávání jedince.

Musil (2002) hovoří o čtyřech způsobech, jakými lze do životní situace klienta intervenovat: přizpůsobit klienta prostředí, přizpůsobit požadavky prostředí možnostem

klienta, přizpůsobit podporu nárokům prostředí, přizpůsobit podporu potřebám klienta. Důležité je si uvědomit, že tyto intervence mohou mít značně různorodou podobu.

Podle Musila existují tři způsoby, jak mohou sociální pracovníci pomoci klientovi zvládat životní situaci. Buď pomáhají klientům, aby se sami dokázali přizpůsobit očekávání okolí (důraz na změnu klienta), nebo se snaží změnit sociální prostředí tak, aby se v něm klienti mohli lépe zorientovat a prosadit (důraz na změnu prostředí), nebo kladou důraz na obě varianty. (Musil, 2002)

1.2.3 Shrnutí kapitoly

V jednotlivých podkapitolách jsem se věnovala konceptu životní situace a sociálního fungování, jak ho vymezuje H. Bartlettová (1970) a v českém prostředí se jím zabývají L. Musil a P. Navrátil (2000, 2002), kteří model Barttletové rozšířili.

V empirické části této práce budu vycházet také z tohoto konceptu a budu se opírat o jeho vymezení zmíněnými autorů. Budu se zabývat vztahem mezi mladistvou matkou a prostředím z pohledu konceptu životní situace, jak je patrno ze schématu.

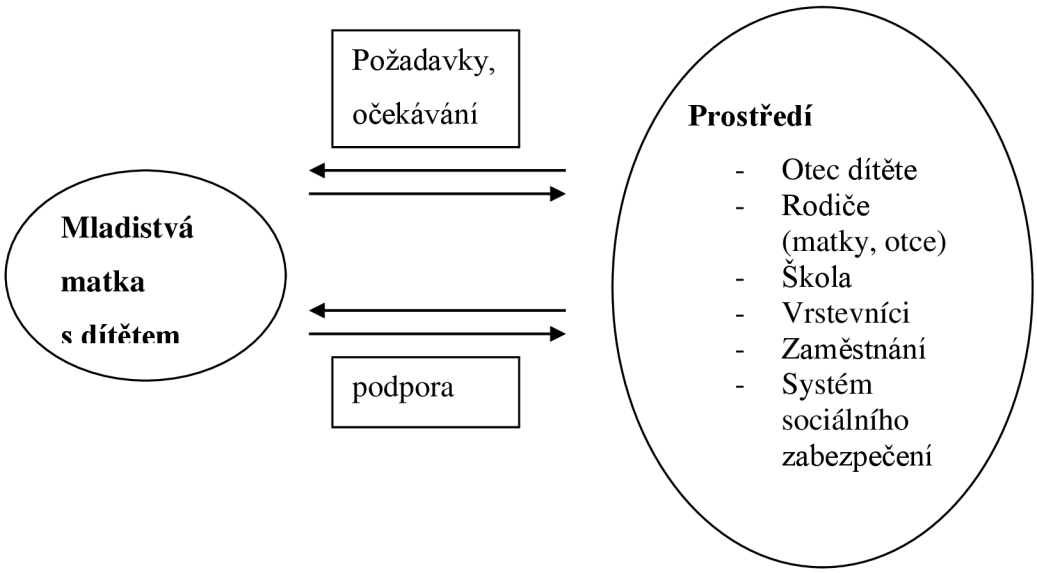

2 Období dospívání

2.1 Teoretické vymezení pojmu mládež

Adolescence[2] je nesporně nejen významným, ale i subjektivně velmi zajímavým obdobím v životě člověka. Jak uvádí Vágnerová (2008), v tomto období dochází ke komplexní proměně osobnosti ve všech oblastech: somatické, psychické i sociální. Mnohé změny jsou primárně podmíněny biologicky, ale vždy je významně ovlivňují psychické a sociální faktory. Je to především období hledání a přehodnocování, v němž má jedinec zvládnout vlastní proměnu, dosáhnout přijatelného sociálního postavení a vytvořit si zralejší formu vlastní identity.

V tomto období je postupně dosahována plná reprodukční zralost, která začíná prvními známkami pohlavního dospívání zhruba od 11. roku (věk začátku nástupu puberty se pochopitelně velmi různí). Za posledních sto let ve všech rozvinutých zemích došlo k urychlení nástupu dospívání a urychlil se i celkový růst, s tímto snižováním věku počátku puberty souvisí problematika sekulární akcelerace[3].

Adolescence má jako každé období své věkové ohraničení. Přesné časové vymezení se u jednotlivých autorů zabývajících se adolescencí často různí. Tato neshoda vychází ze skutečnosti, že u každého jednice může nastat adolescenční období v jiném věku, může trvat různě dlouho a liší se i ve své intenzitě. Přesto je významné uvést konkrétní časové ohraničení, jak je uvedeno v literatuře.

---

[2] Langmaier a Krejčířová (2006) uvádí, že běžně je tato skupina označována jako mladiství, dorost, teenagers, Jungendalter (ačkoli toto označení se někdy kryje s celým obdobím dospívání).

[3] Termínem sekulární akcelerace je označováno celkové urychlování růstu a vývoje v průběhu staletí. Jak uvádí Langmaier a Krejčířová (2006) za posledních sto let se ve všech rozvinutých evropských a amerických zemích urychlil nástup dospívání a celkový růst. Asi od poloviny minulého století se například menarché u dívek objevovalo stále v nižším věku, za desetiletí zpravidla o 4-5 měsíců. Otázkou však je, zda sekulární akcelerace tělesného vývoje přinesla s sebou také urychlení nástupu duševního vývoje. V literatuře se můžeme setkat se dvěma rozdílnými stanovisky. Podle prvého je somatická akcelerace provázena spíše opožděním psychického vývoje, podle druhého je v obou oblastech paralelní. Lze říci, že sekulární akcelerace přinesla rychlejší začátek tělesného i duševního dospívání, ale současně umožnila delší dobu pro dokončení plného rozvoje všech potencí. V podstatě se zkracuje doba dětství a oddaluje nástup plné dospělosti.

Podle Macka (2003) je adolescence většinou datována od 15 do 20 (22) let a toto období lze dále rozlišovat a rozdělovat do několika fází:

- časná adolescence – 10 (11) až 13 let,
- střední adolescence – 14 až 16 let,
- pozdní adolescence – 17 až 20 let (popřípadě i déle),

Adolescence je považována za most mezi dětstvím a dospělostí. Nástup adolescence se obvykle dává do souvislosti s pohlavním dozráváním. Puberta je ovšem pouze jeden z atributů adolescence. Macek uvádí: „To, co adolescenci činí specifickým obdobím, je dáno především podmínkami a požadavky konkrétního prostředí. Je to systém společenských norem, hodnot, rolí a pravidel, které musí člověk přijmout a také respektovat, aby nebyl společností sankciován, ale naopak – aby byl pozitivně přijat a považován za „plnohodnotného." (Macek, 2003, s. 32)

2.2 Významné vývojové změny v dospívání

Adolescenční období může být plné bouřlivých změn. Základními dimenzemi v celostním pojetí člověka jsou dimenze fyziologická, psychologická, sociální a duchovní. Ve všech zmíněných oblastech dochází ke změnám. Následující kapitola bude věnována právě těmto změnám, které se vzájemně podmiňují.

1 Biologické a fyziologické změny

Jak uvádí Vágnerová (2005) tělesná proměna je významným signálem dospívání. Tělesné dospívání se projevuje viditelnými i pociťovanými změnami, jako je růst postavy, proměna proporcí, vývoj sekundárních pohlavních znaků, změny funkce pohlavních orgánů, objevují se sexuální prožitky, apod. Tělesná proměna je pro adolescenta velmi významná, protože zevnějšek je sociálním reprezentantem vlastní osoby, pokud je tělesná proměna příliš časná, nemusí ji adolescent vždy přijatelným způsobem zvládnout.

Macek (2003) upozorňuje na to, že pubertální změny jsou obvykle popisovány v pěti vývojových stádiích. V počátečních fázích změn nejsou u dívek téměř patrny žádné viditelné pohlavní znaky, konečná fáze je charakteristická již plným vývojem sekundárních pohlavních znaků. U chlapců se nástup puberty objevuje v průměru o půl roku později než u dívek.

U chlapců je ze sociálního hlediska významný především růst a posléze rozvoj svalů. Sekundární pohlavní znaky nejsou na první pohled tak nápadné a pro adolescenta tudíž nejsou zneklidňující. U děvčat jsou sekundární pohlavní znaky nápadnější a jsou většinou chápány spíše jako kvalitativní změny. (Vágnerová, 2005)

2 Psychické změny

Jak uvádí Langmaier a Krejčířová (2006) pudový tlak spojený s pohlavním dozráváním přináší do života dospívajícího člověka nové vnitřní podněty a činí ho až přecitlivělým na různé podněty z vnějšku. Projevy citových konfliktů pak bývají velmi silné a nápadné, že daly podnět i k označení celého období jako období „bouří a krizí". Dospívání často doprovázejí emoční instabilita, časté a nápadné změny nálad, zejména směrem k negativním rozladám, impulzivita jednání, nestálost a nepředvídatelnost reakcí a postojů. Mnozí dospívající nerozumí vlastním projevům, úzkostlivě pozorují své niterné pocity a přemýšlejí o svých vnitřních konfliktech. Dochází pak často k tomu, že „utíkají" do svého soukromého citového světa, nebo do vystupňovaného denního snění, které je odvádí ještě dále od vnímání reality.

K výrazným změnám dochází také v oblasti vnímání, které je mnohem více abstraktní, tudíž představy mladého člověka jsou velmi živé. Také kognitivní vývoj je významný, radikálně se mění způsob myšlení ve smyslu kvality myšlenkových operací. Při řešení problémů dospívající uvažuje o možných alternativních řešeních a systematicky je zkouší a hodnotí. Nový způsob myšlení (formálně abstraktní) má významné následky pro postoj dospívajícího k celému světu a zejména k lidem. Odtud často plyne kritičnost a nespokojenost dospívajícího, zklamání, nejasné toužení a až vystupňovaný pesimismus. (Langmaier, Krejčířová, 2006)

3 Sociální změny

Je důležité si uvědomit, že je nemožné oddělit tělesné a zejména psychické změny od změn, které se uskutečňují ve vztahu k sociálnímu prostředí a v procesu socializace osobnosti.

Jak uvádí Labáth (2001) jedna z oblastí, ve které dochází k významným sociálním změnám jsou vztahy k vrstevníkům, které mladý člověk začíná prožívat mnohem intenzivněji a považuje je za velmi důležité. Dochází také k posunu od jednoznačné závislosti malého dítěte na rodičích směrem k emancipaci na jejich citovém a názorovém vlivu. Dospívající člověk si vytváří nové, vlastní citové a sociálně důležité vazby. Vznikají

tzv. party, ve kterých individuální vazby bývají spíše povrchní, krátkodobé a často se mění, pocit sounáležitosti se členy party je však pro adolescenta velmi důležitý.

Také v oblasti vztahů k rodičům a dospělým autoritám dochází ke změnám oproti předešlému vývojovému období. Tyto vztahy se postupně uvolňují a mění svůj základní charakter, směřují od jednostranné existenční, citové a postojové závislosti ke stále se prohlubující partnerské struktuře vztahu. Přátelství mezi vrstevníky je pro mladého člověka velmi důležité a může se vyhrotit do vnitřních konfliktů, které prožívá, zejména pokud má na jedné straně potřebu získat si uznání party a na straně druhé nechce ztratit přiměřené vztahy s rodiči. Často však může jít o protichůdné a ambivalentní tendence ze strany rodičů a jejich mladistvého potomka. (Labáth, 2001)

Další významnou kapitolou jsou vztahy k opačnému pohlaví[4], které začínají získávat jednoznačně erotický charakter s eroticko – sexuálními fantaziemi a znamenají tak pro mladého člověka mnoho nejistot zejména v oblasti emocí a v prožívání.

4 Změny v duchovní oblasti

Vágnerová (2008) uvádí, že v průběhu dospívání se mění vztah k duchovní oblasti. Pro adolescenta už není Bůh jen všemocnou bytostí, ale chápe jej jako obecný princip. Víra může dát jeho životu hlubší smysl a určovat jeho další směřování. Duchovní oblast se začíná více projevovat a měnit spíše v pozdní adolescenci, kterou lze označit jako „ fázi hledání smyslu života.“ Mladý člověk si klade existenciální otázky, tzv. fenomén existencionálního probuzení vyvolává u adolescentů potřebu hledat smysl života a opravdové hodnoty. Starší adolescenti si uvědomují svobodu, ale také konečnost svého života a někdy i jeho bezsmyslnost. Mnohdy nenachází dostatek důvodů proč žít, reakcí na tyto myšlenky může být i existencionální úzkost. Otevření existencionálních otázek je podnětem k hledání vlastní identity, přijetí vlastních hodnot a cílů a zároveň definování smyslu života. Zaměřenost na hledání jistot může měnit vztah adolescentů k víře. Přijetí víry uspokojuje potřebu přesahu vlastního života. (Vágnerová, 2008)

[4] O problematice vztahů k opačnému pohlaví v adolescentním období se podrobněji zmiňuji v kapitole Partnerské vztahy v adolescenci.

5 Vývoj osobnosti a identity

Všechny změny související s dospíváním mají subjektivní význam. Komplexní přeměna osobnosti dospívajícího zásadním způsobem ovlivní jeho identitu. Mladý člověk usiluje o své sebevymezení, hledá jeho smysl i kontinuitu, usiluje i o integraci jednotlivých složek své identity. Proměny spojené s dospíváním představují pro adolescenta výzvu, nabízejí mu možnost dalšího seberozvoje. Vytváření nového pojetí vlastní identity je proces, v němž se dospívající aktivně snaží uskutečnit svou představu, kým by chtěl být. Rozvoj identity závisí na úrovni kognitivních schopností, emoční zralosti, ale je i výsledkem socializace. Mladý člověk je postaven do situace mnohonásobné postupné proměny a nejistoty, s níž se musí vyrovnat. Nejistota a nespokojenost se sebou samým bývá běžná a následkem toho nejsou neobvyklé ani problémy s přijetím sebe sama. Změna v chápání vlastní identity souvisí s překročením hranice aktuálního sebepojetí a adolescent začíná usilovat o budoucí, hypotetické sebevymezení. Sebepoznávání a následné sebevymezení probíhá prostřednictvím srovnávání sebe s jinými lidmi. Aktivní vytváření nové identity začíná odmítnutím původních identifikačních vzorů a hledáním jiných. (Vágnerová, 2008)

Pro účely této práce je významné, abych se zmínila také o vývoji pohlavní identity. Balcarová a Kukla (in Smékal, Lacinová, 2004) poukazují na to, že „Pohlavní identita znamená uvědomění si svého pohlaví včetně přijetí sekundárních pohlavních znaků, sociálního označení za chlapce nebo dívku. Později dochází k tzv. „sex typing“, tj. převzetí typicky mužských a typicky ženských rolí.“ (Balcarová, Kukla, 2004, s. 48)

Dívky kolem 11. roku, potřebují podle Cambella (in Smékal, Lacinová, 2004, s. 50) „Pocítit něžnou lásku od svých rodičů s potřebou co nejčastějšího kontaktu očima, soustředěné pozornosti a fyzického kontaktu, zvláště z otcovy strany, což je důležité jako součást přípravy na dospívání.“ Tato příprava má konkrétně u dívek dva důležité aspekty, kterými jsou její vlastní sebehodnocení a sexuální identita, která znamená její sebepotvrzení v roli ženy.

2.2.1 Partnerské vztahy v adolescenci

Vzhledem k zaměření této práce je důležité se zmínit podrobněji o navazování partnerských vztahů a sexualitě v období adolescence.

V tomto období už nevznikají pouze přátelské vztahy, ale mladí lidé začínají experimentovat se vztahy partnerskými. Z počátku může jít o projev zvědavosti, který souvisí s potřebou objevovat vlastní sexuální prožitky, jako něco nového, někdy i vnímaného jako zakázané. Rozvoj sexuální touhy, nebo také pudu, jak uvádí Langmaier a Krejčířová (2006) je nepochybně závislý na prudkých změnách hormonální činnosti. Konkrétní projevy a způsoby sexuálního chování jsou však výrazně modifikovány výchovnými a sociálními podmínkami, zejména kulturními normami.

Partnerské vztahy adolescentů lze chápat jako zdroj sebepoznání, projevuje se v nich především zamilovanost, adolescent také často svou lásku prožívá pouze platonicky. Významná je fáze navazování vztahu, tzv. chození s někým.

O tomto pojednává Vágnerová, která uvádí:

> „Chození někdy může být jen potřebou zkusit si něco nového, jindy může mít charakter romantické lásky. V období romantické lásky však dochází k idealizaci partnera, sebe sama i tohoto vztahu. Sebehodnocení bývá pod vlivem prožitku akceptace milovanou bytostí zkreslené, zejména pokud je jedinec idealizován. V této oblasti se také projevuje pocit výlučnosti. Adolescenti mají pocit, že jejich láska je výjimečná a žádná jiná se jí nemůže vyrovnat.“ (Vágnerová, 2005, s. 384)

Právě ona idealizace vztahu a partnera může mít své dopady. Mladá dívka se zamiluje do chlapce a je přesvědčena, že jejich láska je na celý život. Pod vlivem iluzí může dojít k sexuálnímu styku a k otěhotnění. Při konfrontaci s realitou se pak mladá dívka může ocitnout sama, bez podpory partnera. More a Rosenthal (1993) uvádí dvě skupiny mladých dívek, které neplánovaně otěhotní. „Mladistvé dívky patřící do první skupiny nepřemýšlí o možnosti, že by mohly otěhotnět, druhá skupina dívek otěhotnět nechce. Uprostřed můžeme najít mnoho mladých dívek, které chybně reflektují proces reprodukce a neužívají antikoncepci.“ (More a Rosenthal, 1993, s. 149, vlastní překlad)

2.2.2 Shrnutí kapitoly

V této kapitole jsem se podrobněji věnovala vymezení adolescenčního období v životě člověka a dále jsem se zaměřila na změny, které mohou probíhat v jednotlivých dimenzích mladého člověka. Důležité je mít na vědomí jednotlivé charakteristiky a specifika tohoto období a jejich provázanost v individuální životní situaci mladistvé matky. Pokud budeme komplexně nahlížet na jednotlivé aspekty sociálního fungování a způsoby řešení situací mladistvou matkou, je důležité zohlednit právě ona specifika adolescenčního období.

3 Riziková mládež

Chceme-li se zabývat mladistvou matkou a jejím dítětem (dále jen mladistvá matka) z pohledu cílové skupiny, je třeba rámcově vymezit právě tu skupinu, do které lze mladistvou matku zařadit. V následující kapitole teoreticky vymezím pojem riziková mládež, tuto mládež lze dělit do několika podskupin, jednou z nich je právě mladistvá matka. Dále se zmíním o tom, v čem jsou mladistvé matky rizikové pro sebe samotné a pro společnost.

Rizikovou mládež lze charakterizovat různým způsobem, jednotliví autoři se liší v obsahovém vymezení pojmu.

Syntézou obsahového určení významu tohoto pojmu vydefinovala rizikovou mládež Šišláková následovně:

> „Jedná se o mladé lidi nalézající se v obtížné životní situaci, kterou nejsou v některých případech schopni vlastními silami zvládat. Jejich sociální fungování se odvíjí od skutečnosti, že jsou nějakým způsobem ohroženi na životě. Reakcí může být jejich rizikové jednání, které spočívá v tom, že mohou představovat riziko pro společnost i pro sebe samotné.“ (Šišláková, 2008, s. 39)

Šišláková (2008) uvádí jednotlivé skupiny rizikové mládeže, které se vyznačují určitými životními situacemi.[5]

---

[5] Jedná se o mládež v ústavní péči (významným rizikovým činitelem je „sociální osiření“ – stav, kdy o ně rodiče nejeví zájem). Mládež po ochodu z dětských domovů (odchod z ústavního zařízení klade značné nároky na jejich adaptaci, v řadě případů se mohou ocitnout v pro ně zcela neznámé a obtížné životní situaci). Zdravotně znevýhodnění mladí lidé (jejich obtížná životní situace v mnoha případech představuje ohrožení především pro ně samotné, lze se u nich setkat s izolací od společnosti, a také až se sebepoškozujícím tendencemi). Romská mládež (představuje velmi výrazně sociálně vyloučenou skupinu, lze se u ní setkat s častějším výskytem záškoláctví, zhoršeným školním prospěchem, neukončenou školní docházkou, užíváním drog a jiných návykových látek, kriminalitou. Důležitým faktorem jejich nepříznivé životní situace je skutečnost, že v mnoha případech pochází ze značně sociálně vyloučených rodin a jsou pod tlakem rasové diskriminace). Mladistvé matky (skutečnost, že „děti mají děti“ má za následek jejich znevýhodněný vstup do života dospělých a především skutečnost, že většinou nemohou poskytnout plnohodnotnou péči a výchovu svému dítěti). Mladí lidé bez domova. Mladí lidé, kteří mají problémy se školní docházkou a prospěchem (nejčastěji se to týká adolescentů, kteří mají horší predispozice ke vzdělání, jsou v ústavní péči, mají odlišnou etnickou příslušnost, apod.) Patologické subkultury mladistvých (může se jednat například o skupiny užívající drogy, skupiny rasistické, pseudonáboženské, apod.). (Šišláková, 2008)

3.1 Rizikovost životní situace mladistvých matek

Poukázala jsem na to, že mladistvé matky lze zařadit do skupiny rizikové mládeže. Důležité je, zamyslet se nad tím, v čem spočívají právě ona rizika. Mladistvé matky jsou rizikové jistým způsobem jak pro sebe, tak celkově i pro společnost.

Je důležité si uvědomit, že životní situace je vždy složitá a jednotlivé aspekty jsou provázané a vzájemně se ovlivňují. Významným rizikem v životní situaci mladistvé matky je nedokončené vzdělání. Skutečnost, že mladistvá matka dokončí pouze základní vzdělání značným způsobem ovlivňuje její možnosti získání dobře finančně ohodnoceného zaměstnání, což má vliv na nižší příjem rodiny a následně celou řadu dalších problematických situací. Dalším rizikem může být vyčlenění mladistvé matky z kolektivu vrstevníků, což může mít značný vliv na psychickou pohodu mladistvé matky a může se to projevit například nižším sebevědomím. Jistě si uvědomujeme, že toto je pouze nástin rizikovosti mladistvých matek, celá životní situace je složitá a pochopitelně psychický stav matky, nedostatečné finanční zabezpečení rodiny a další rizikové faktory mají výrazný vliv na psychiku a celkový vývoj jejího dítěte.

Mladistvé matky jsou rizikové také pro společnost. Sociální systém musí vyčlenit více financí na sociální zabezpečení těchto matek a jejich dětí. Vznikají specializovaná zařízení sociální péče (azylové domy pro matky s dětmi, apod.), kterým stát poskytuje další finance. Neziskové organizace a jiná sdružení zajišťují řadu programů, které těmto dívkám pomáhají v jejich obtížných životních situacích.

Uvedla jsem pouze nástin rizik pro matku a pro společnost, konkrétní podobu rizikovosti a životní situace mladistvé matky uvedu v kapitole „Životní situace mladistvých matek.“ V souvislosti s rizikovou mládeží zmiňuji tuto problematiku proto, abychom si uvědomili významnost věnování velké pozornosti této cílové skupině, protože celkové dopady a rizika se netýkají pouze života mladistvé dívky, ale i nového života jejího dítěte a v konečném důsledku celé společnosti.

3.2 Mladistvá matka s dítětem

V následující kapitole se věnuji problematice specifické skupiny rizikové mládeže mladistvých matek. V této kapitole se odkazuji zejména na výzkumy provedené ve Velké Británii, jelikož v České republice rozsáhlejší výzkumy, které by se zabývaly mladistvými matkami, nebyly zveřejněny. První podkapitola je věnována rizikovému sexuálnímu chování mladistvých. Domnívám se, že tuto problematiku je třeba zmínit, protože specifika sexuálního chování u mladých lidí značně ovlivňují příčiny rizikové životní situace, do které se mladá dívka může dostat. V další podkapitole se věnuji adolescenčnímu rodičovství, které je velmi specifické především nevyzrálostí „rodičů", ale také vlivem na jejich dítě v různých oblastech. Uvádím zde poznatky o adolescenčním rodičovství od Marie Vágnerové, které podle mého názoru utváří podklad pro komplexní vnímání životní situace mladistvé matky. V poslední podkapitole se věnuji specifikům dětí narozených těmto mladistvým rodičům.

Literatura v českém prostředí se jen okrajově zmiňuje o skupině mladistvých matek. Tato problematika je pojata spíše v literatuře, která se zabývá obdobím dospívání, ale pojem samotný není jednoznačně definován.

Při vymezení cílové skupiny je třeba rozlišit pojmy nezletilá matka a mladistvá matka. Nezletilá matka je dívka, která je těhotná, nebo již dítě porodila a nedosáhla věku zletilosti.[6] Mladistvá matka je dívka, která je těhotná, nebo již dítě porodila a svým věkem patří do vývojového období adolescence, které není zcela přesně ohraničitelné. Podle Macka (2003) je adolescence většinou datována od 15 do 20 (22) let. Nezletilé matky lze tudíž také zařadit do skupiny mladistvých matek, ale jejich skupina je ohraničená dosažením zletilosti. Vzhledem k tomu, že se v této práci často odkazuji na zahraniční výzkumy, kde je mladistvá matka označována jako ta, která porodila své první dítě do 20 let, budu i já pro účely této práce a především výzkumu, považovat za mladistvou matku dívku, která je matkou ve smyslu těhotenství, nebo již dítě porodila a nedosáhla věku 22 let.

[6] Podle § 8 odst. 2) Občanského zákoníku se nabývá zletilosti dovršením osmnáctého roku.

Nicméně je důležité, abychom si uvědomili, že věk je sice významným faktorem, ale jak již bylo zmíněno v kapitole zabývající se charakteristikami období adolescence, vývoj mladistvého člověka je velmi individuální a je třeba přemýšlet i nad dalšími vývojovými charakteristikami.

V celoevropském měřítku se problém těhotenství mladistvých týká především zemí se špatnou nebo dokonce mizivou sexuální osvětou. Kromě zaostalých států, např. subsaharské Afriky nebo Jižní Ameriky, se s tímto jevem překvapivě hojně setkávají i v USA a Velké Británii. S tímto fenoménem se setkáváme v řadě evropských výzkumů, ve kterých se právě Velká Británie objevuje na prvním místě v počtu náctiletých matek.

Robb (2007) poukazuje na to, že stát se matkou ve 14 letech nebylo v historii nic neobvyklého. Tato skutečnost má své místo v mnoha částech dnešního světa, ačkoliv se změnilo očekávání žen v oblasti vzdělání. V současné Velké Británii je mateřství náctiletých obecně vnímáno jako riziko především v oblastech vzdělávání žen a životních příležitostí a také jako riziko širší společnosti, která chápe předčasné mateřství jako jeden z indikátorů negativních důsledků pro děti.

„Zpráva o těhotenství mladistvých“ z roku 1999, ukazuje, že ve Velké Británii bylo v roce 1997 90000 mladistvých matek, což je podle autora článku dvakrát více než v Německu, třikrát více než ve Francii a šestkrát více než v Holandsku. Tento fakt poukazuje také na to, že mladé ženy, které se stávají matkami v náctiletém věku, často trpí různými typy deprivace. (Robb, 2007)

Vláda ve Velké Británii se zaměřuje na snížení počtu početí mladistvých matek na polovinu do roku 2010. Na podporu tohoto záměru byla učiněna celá řada politických opatření. Cílem většiny těchto opatření je redukce sociálních dávek vyplácených právě této cílové skupině. Z tohoto důvodu vzniká ve Velké Británii celá řada programů na podporu rodin ohrožených sociálním vyloučením, jmenovitě např. „Sure Start Program[7].“ (Robb, 2007)

[7]Jedná se o program zaměřen na celou řadu oblastí , který má za cíl především dosažení lepších výsledků pro děti, rodiče a komunity. Snaží se o zvýšení dostupnosti péče pro všechny děti, zlepšení zdraví a citového vývoje pro malé děti, podporu rodičů vzhledem k jejich zaměstnání, a celou řadu dalších oblastí zaměřených na rodinu. (www.surestart.gov.uk)

Karen Robson a Richard Berthoud (2003) jako jedni z mála uskutečnili rozsáhlou studii v Evropském měřítku v oblasti mateřství mladistvých matek[8]. Jejich práce uskutečněná napříč 13 zeměmi Evropské unie analyzuje současnou pozici žen, kterým se dítě narodí, ještě když jsou mladistvé. Výsledky zohledňují potenciální a reálnou zaměstnanost matky, strukturu rodiny a příjem domácnosti. Z výzkumu vyplynulo, že závažnost zjištěných znevýhodnění se liší v jednotlivých zemích. Výsledky potvrzují, že mnoho nevýhod spojených s ranným rodičovstvím je společných pro všechny evropské státy. (Robson a Berthoud, 2003)

Zmínění autoři dále provedli výzkum zaměřený na brzké rodičovství a mentální zdraví napříč kulturami („Early parenthood and mental health across cultures“). Výstupy jejich studie poukazují na častý výskyt smutných nálad, poporodní depresi, problémy se spánkem, pocit nedostatku energie, nesoustředěnost až sebevražedné myšlenky u mladistvých matek. Vznik těchto problémů autoři zdůvodňují na základě chybějící sociální podpory matkám, rodinných konfliktů, problémů s dítětem, hormonální činnosti[9]. (Robson a Berthoud, 2003)

Robson a Berthoud dále na základě svých studií upozorňují na častý výskyt mateřství mladistvých v chudých rodinách. Ve své studii „Early motherhood and disadvantage: a comparison between ethnic groups[10]“ uvádí, že brzké mateřství je spojeno s vysokým rizikem chudoby a dalšími nevýhodami. Mladistvé matky ve Velké Británii častěji čelí značným socioekonomickým znevýhodněním v pozdějším životě, dále nízké úrovni dosaženého vzdělání, což sníží pravděpodobnost nalezení dobrého zaměstnaní. Důvody, které vedou následně ke znevýhodnění mladistvých matek jsou poměrně přímočaré. Rané mateřství omezuje úroveň dosaženého vzdělání a tím snižuje pozdější možnosti nalezení zaměstnání pro tyto ženy. (Robson a Berthoud, 2003)

---

[8] Výzkum obsahoval celou řadu dat z 13 evropských zemí a byl mimo jiné uveřejněn v časopise European Sociological Review pod názvem „Teenager Motherhood in Europe: a Multi-Country Analysis of Socio economic outcomes.“ Tato práce je založena na strukturovaném porovnání souvislostí mezi porodem mladistvé a socioekonomickými výsledky jednotlivých evropských států. Podle autorů studie je to vůbec poprvé, kdy se podařilo přesněji porovnat jednotlivé země mezi sebou.

[9] Některé zjištěné údaje jsou uvedeny v příloze č. 3

[10] Cílem studie bylo prozkoumat vztah mezi věkem dívky při prvním porodu a rodinnou chudobu etnických skupin (zejména Bangladesanů a Pákistánců), ve Velké Británii.

3.2.1 Rizikové sexuální chování mladistvých

Jak jsem se již zmínila v předchozí kapitole, mladí lidé začínají v období adolescence navazovat partnerské vztahy. To s sebou přirozeně přináší také sexuální chování, které má v tomto období určitá specifika. O této problematice pojednám v následující kapitole.

Petr Sak (2000) se zabývá první sexuální zkušeností mladistvých. Rozděluje ve svém výzkumu tzv. normální mládež a mládež z diagnostických ústavů. Uvádí, že u populace normální se první sexuální zkušenost objevuje ve 13 letech. Nejčastějším věkem prvního sexuálního styku (modus) je 16 let, u mládeže z diagnostických ústavů 14 let. Uvádí: „Zahájení sexuálního života souvisí s biologickým, mentálním a sociálním zráním. Již v současnosti zahajuje většina mládeže sexuální život v etapě sociální zralosti, ale značná část v etapě mentální nezralosti a dokonce i biologické nezralosti." (Sak, 2000, s. 237) Do vývoje sexuálního života mladistvým negativně zasahuje i vliv medií. Ta vytváří dojem, že raný sexuální život je něco zcela normálního a vytváří se veřejné mínění, že v sexuální oblasti nic nenormálního neexistuje.

Macek (1999) upozorňuje na to, že čeští adolescenti jsou ve srovnání s vrstevníky z jiných zemí více promiskuitní. Přitom je významné uvést, že velmi malá část, necelých 10% sexuálně aktivních adolescentů, užívá při pohlavním styku pravidelně kondom (u chlapců pouze 6%), téměř tři čtvrtiny ho neužívají nikdy. Nechráněný sex může často u adolescenčních dívek, které nepoužívají antikoncepci vést k otěhotnění. Důležitou roli v problematice nechráněného sexu u mladistvých hraje také informovanost o sexuálním životě a rizikovém sexuálním chování. Macek uvádí: „Tyto důležité informace většinou adolescenti získávají až na střední škole, základní škola má v této oblasti zřetelný dluh. Začínají-li ovšem promiskuitní skupiny mládeže sexuálně žít již okolo 15. roku, je jejich informovanost o možném nebezpečí velmi nízká a možné ohrožení tak narůstá." (Macek, 1999, s. 175)

V České republice byla provedena řada studií, které se zaměřovaly na výzkum sexuálního chování. Např. výzkum Trojana a Weisse u celostátního souboru více než dvou tisíc mladších adolescentů ve věku 12-13 let a výzkum stejnojmených autorů u více než dvou tisíc dospívajících ve věku 14-18 let. Výsledky uvedených výzkumů vypovídají především o tom, že i když u mladších věkových skupin obyvatel ČR nacházíme více

uživatelů kondomů i hormonální antikoncepce, chování populace zůstává stále rizikové – například počty uživatelů kondomů jsou stále ještě poloviční než ve vyspělých zemích, zvláště české dívky uvádějí vyšší počty sexuálních partnerů. (Weiss, Zvěřina, 2001)

Autoři z provedených výzkumů také usuzují, že sexuální chování mládeže je odlišné od sexuálního chování předchozích generací a to v mnoha podstatných charakteristikách. Na základě poznatků sexuálního chování lze charakterizovat některé hlavní trendy v této oblasti:

- posouvání zahájení pohlavního života do stále nižších věkových kategorií,
- současné zvyšování věku prvního sňatku,
- související nárůst počtu sexuálních partnerů,
- nárůst předmanželských sexuálních zkušeností,
- sbližování věku prvního sexuálního styku a částečně i počtu sexuálních partnerů u mužů a žen,
- zvyšování počtu adolescentů zahajujících pohlavní život před věkem zákonným,
- odpovědnější antikoncepční chování a vyšší počet pravidelných uživatelů kondomů.

Významná je také skutečnost, že většina uvedených změn se týká sexuálního chování žen (snižování věku prvního styku, zvýšení počtu partnerů, apod.). „Tyto skutečnosti jsou pravděpodobně odrazem měnící se ženské role v moderní společnosti, odklonu od tradičních hodnot.“ (Weiss, Zvěřina, 2001, s. 30)

Moore a Rosenthal (1993) hovoří o tom, že mnoho mladých lidí je sexuálně aktivních v brzkém věku, a mnoho selže při použití vhodných opatření k zabránění otěhotnění nebo v zabránění přenosu sexuálně přenosných chorob. Předmanželské těhotenství mladistvých, jako i předmanželský sex, má špatný vliv na naší společnost. Často se objevují znepokojující zprávy o zvýšené porodnosti mladistvých žen, jako příběhy o hrozných důsledcích mateřství mladistvých pro oba, dítě i matku. Pro těhotnou mladou ženu, která si vybere možnost cesty mateřství, stejně jako potratu nebo adopce, mohou přicházet negativní důsledky. (Moore a Rosenthal, 1993)

3.2.2 Rodičovství mladistvých

Vágnerová (2005) uvádí, že pro současnou společnost je typický trend odkládání manželství a zakládání rodiny v pozdějším věku. Manželství symbolizuje dospělost a tím i osamocení, na druhé straně z něho vyplývají i povinnosti a zodpovědnost. Důvody pro uzavření manželství v adolescenčním věku jsou různorodé. Může jít o prostředek k získání něčeho žádoucího, čeho nelze dosáhnout jiným způsobem (např. uspokojení potřeby odpoutat se od rodiny, získat citovou vazbu). Uzavření manželství může mít i charakter experimentace, zkratkového jednání (může jít o uspokojení aktuální potřeby rizika). Dalším důvodem k uzavření manželství v adolescenčním věku je těhotenství, které bývá nejčastějším motivem.

Podle Vágnerové (2005) je adolescenční rodičovství předčasné. V době adolescence jsou pro jedince důležitější jiné potřeby než potřeba mít dítě (především emancipace od rodiny, vztahy s vrstevníky a seberealizace v profesní i zájmové oblasti). Rodičovství v tomto věku tedy bývá především neplánované a nechtěné.

> „Rodičovství subjektivně představuje zátěž danou vědomím ztráty různých možností a vznikem povinností, které adolescent nečekal a není na ně připravený. Pro rodičovskou roli nebývá ani zralý. Dítě se rodí v době, kdy identita samotných rodičů je ve fázi rozvoje a může být nevhodnou zátěží narušena. Partnerský vztah mladistvých rodičů je v nejlepším případě sám o sobě pouze cílem, rozhodně není zralý k přijetí společně sdílené odpovědnosti. Saturuje jejich vlastní citovou potřebu, resp. potřebu určité sociální seberealizace. Není natolik stabilní, aby mohl fungovat ve stresové situaci jako opora rodičovské role.“ (Vágnerová, 2005, s. 388)

Předčasné rodičovství ovlivňuje a především komplikuje i vztahy s vlastní rodinou, od níž se chtěl adolescent osamostatnit a nyní to ve většině případů nelze realizovat. Prarodiče mají tendenci na předčasné prarodičovství reagovat extrémně. Na jedné straně akcentují závislost a nezralost svých potomků a na straně druhé je nutí k zodpovědnosti v takové míře, jakou nejsou schopni zvládnout. (Vágnerová, 2005)

Vágnerová (2005) se také zmiňuje o tom, že rodičovství je často v představách adolescentů, zejména dívek, idealizováno. Tyto dívky většinou nevědí, jaké povinnosti

přináší narození dítěte. Adolescenti rodičovskou roli ve velké míře nezvládají a často ji vnitřně nepřijímají, neztotožňují se s ní. Dítě se nestává součástí jejich osobní identity. Mladiství rodiče nebývají dost pozorní a zodpovědní. Příliš mladé matky jsou méně empatické, méně iniciativní a vynalézavé. Adolescenční rodiče neumějí s dítětem přiměřeně zacházet a často k tomu nejsou ani příliš motivovaní. Nejsou většinou ochotni a ani schopni věnovat dítěti takovou péči, jakou by ve skutečnosti potřebovalo. V tomto věku je rodičovství vnímáno spíše tak, že blokuje uspokojení jiných, subjektivně aktuálnějších a významnějších potřeb.

V souvislosti s mateřstvím mladistých se často uvádí pouze role matky a její specifika. Logicky vzato je matka klíčovou osobou v mateřství a vztahu k dítěti, je však důležité si pokládat také otázku: „A co otcové?“

Problematikou otcovství mladistvých mužů se zabývají Moore a Rosenthal (1993), kteří zdůrazňují neodmyslitelnou spoluúčast otce na stvoření dítěte a ukazují na specifické úkoly a obtíže při utváření rodiny. Poukazují na to, že většina těhotných mladistvých dívek využívá různorodé služby, na rozdíl od otců, protože vyhledají lékařskou pomoc. Otcové těchto dětí jsou někdy neznámí, nebo o svém otcovství vědí, ale mohou se bát projevit svůj nesouhlas, případně jsou neochotní přijmout zodpovědnost za podporu matky a dítěte. Park a Seville (in Moore a Rosenthal, 1993) v této souvislosti uvádí: „Musíme si uvědomit, že partneři adolescenčních matek představují široké věkové rozmezí a nemusí být vždy sami adolescenty.“ (Moore a Rosenthal, 1993, s. 162, vlastní překlad)

Podle zmíněných autorů podstatná část mladistvých otců nikdy nepřizná své otcovství, jednak tuto skutečnost ignorují, jednak proto, že tomu nevěří a dále odmítají přijmout zodpovědnost a povinnosti vyplývající z otcovství. Mnoho mladých otců také pochybuje o své schopnosti finančně a emocionálně podporovat novou rodinu.

Brzké otcovství, stejně jako mateřství, může zasahovat do obvyklého procesu vývoje, konkrétně vytváření identity a osamostatnění se od rodiny. Možné důsledky jsou pravděpodobně závislé na tom, zda otec přijímá sociální a ekonomické povinnosti související s rolí otce. (Moore a Rosenthal, 1993)

3.2.3 Problematika mateřství mladistvých matek

Tato kapitola pojednává o mateřství mladistvých matek a jejím cílem je zachytit možné důvody mateřství právě v mladistvém věku a dále specifika, která mateřství v tomto věku provází.

Důležité je se na problematiku mateřství mladistvých matek dívat z více úhlů pohledu. Pro utváření komplexního vhledu do problematiky je významná znalost rodiny, ze které dívka pochází.

Jednou z otázek mateřství může být otázka po důvodech, proč se mladé dívky stávají těhotnými v tak nízkém věku. Pokud mladá dívka zjistí, že je těhotná vyvstává před ní volba, zda si dítě nechat, nebo využít možnost potratu, která je podmíněna měsícem těhotenství. Pokud si dítě nechá a rozhodne se pro jeho výchovu, pak se její život zcela změní a je nucena nést za své rozhodnutí odpovědnost.

Můžeme si pokládat otázku: Proč si některé mladistvé dívky zvolí možnost pokračovat v těhotenství a chtějí na sebe vzít povinnosti, které přináší rodičovství, často bez partnera, který poskytuje emocionální a materiální podporu.

Moore a Rosenthal (1993) uvádí, že je nutné soustředit se na faktory, které úzce souvisí s tímto rozhodnutím svobodné mladistvé dívky, která možná ani nedomýšlí své rozhodnutí do důsledků a odkládá je na později.

Podle uvedených autorů lze pojmenovat dva obvyklé stereotypy, které vysvětlují důvody těhotenství mladistvých:

- Plánované těhotenství (plánované spíše ve smyslu úmyslného manévru směřujícího k získání některého typu finanční odměny nebo materiálního zisku, např. sociální dávky nebo dotované bydlení). Některé mladistvé dívky připouští, že otěhotnění je plánovaná strategie, která jim umožňuje vyhnout se sexu, který je pro ně z nějakého důvodu nepříjemný.
- Neplánované těhotenství (převážná většina těhotenství mladistvých dívek je neplánovaných). Může dojít k situacím, kdy mladistvé dívky otěhotní náhodně, protože nebyly schopny vhodně těhotenství plánovat. Mnoho mladých dívek chápe mylně proces reprodukce a nepoužívá antikoncepci. (Moore a Rosenthal, 1993)

Dalším důvodem neplánovaného těhotenství může být také pohlavní zneužití, ať již někým z rodiny, nebo cizí osobou.

Moore a Rosenthal také uvádí, že se můžeme setkat se situacemi, kdy se některé mladé dívky snaží uspokojit svou potřebu péče o dítě, pokud jsou v situaci složitých rodinných okolností, žijí v chudobě a trvalé nezaměstnanosti svých rodičů. Další činitel, který má zřejmě také vliv na rozhodnutí dívky, je dostupnost finanční podpory v situaci, kdy dívka otěhotní a je neprovdaná. (Moore a Rosenthal, 1993)

Nezávisle na třídních problémech a finanční stránce, mají mladé dívky mnoho důvodů k rozhodnutí nechat si svoje dítě. Některé dívky mohou odmítnout potrat a doufat, že najdou jiné cesty řešení. Ostatní mohou dostat strach z toho, aby se o jejich těhotenství někdo z okolí nedozvěděl a proto se svěří až ve chvíli, kdy už potrat nelze podstoupit. Některé mladé dívky mohou vnímat mateřství jako pozitivní skutečnost. Mohou dítě vnímat jako prostředek k udržení zájmu otce dítěte, ve shodě s jeho přáním si dítě nechat, nebo pro dosažení nové role, kterou vnímají, jako „dospělou“ roli matky.

Na rozhodnutí mladé dívky, ukončit těhotenství může mít vliv i snadná dostupnost legálního potratu a tlak ze strany rodičů. Důležitou roli hraje také skutečnost, že narození dítěte mimo manželství dnes již neznamená pro matku i pro její primární rodinu takovou stigmatizaci, jak tomu bývalo dříve. Dnes si již mladistvá dívka může zvolit možnost nechat si dítě a pečovat o něj a to buď samostatně nebo s podporou svých rodičů, či partnera. Každá z těchto možností volby je závislá na řadě faktorů a každá přináší své důsledky. (Moore a Rosenthal, 1993)

Barn a Mantovani ve své studii „Young Mothers and Care system: Contextualizing and Risk a Vulnerability“ uvádí profil mladistvých matek, který vyplynul z jejich výzkumu. Tento profil vymezili následovně:

> „Většina mladých dívek, které byly zařazené do výzkumu měly své první dítě mezi 16. a 19. rokem (85%), 9 % dívek mělo jejich první dítě mezi 14. a 15. rokem a 6%, které byly starší nad 20 let. Všechny matky samy sebe hodnotily jako „single“, lze říci také jako „nezávislé“, bez partnera. Účast na zaměstnání na plný úvazek byla nízká, pouze 4% dívek pracovalo na plný úvazek, 2% na částečný úvazek. Z výzkumu vyplynulo, že mladistvé

> matky se v prvé řadě spoléhají na sociální dávky jako na pravidelný zdroj jejich příjmů.“ (Barn a Mantovani, 2009, s. 229, vlastní překlad)

V této kapitole jsem načrtla problematiku mateřství mladistvých matek, jak ji vnímá literatura a výzkumy. Otázkou je, jak tuto skutečnost vnímají a přijímají samy matky. Ono vnímání životní situace je předmětem výzkumu, který je popisován v analytické části této práce.

3.2.4 Děti narozené mladistvým matkám

Zahraniční literatura zabývající se problematikou dětí narozených mladistvým matkám předkládá spíše negativní obraz vývoje dětí a poukazuje na významné dopady, které má pro dítě nevyzrálost mladistvé matky, především v psychické dimenzi a celkově v oblasti sociálního fungování. Je však nutné, abychom se touto otázkou zabývali komplexněji, což je cílem této kapitoly.

Moore a Rosenthal (1993) poukazují na to, že existují významná zdravotní rizika pro děti, které se narodí mladistvým matkám. Fyziologická nevyzrálost těchto mladých žen se podílí na vyšší pravděpodobnosti výskytu nízké porodní váhy narozených dětí a na úmrtí dětí během prvního roku života, v porovnání s ostatním ženami. U těchto dětí je také větší pravděpodobnost výskytu rizik spojených s týráním a zneužíváním, zanedbáváním, opuštěností a dalších forem špatného zacházení. Důvody pro uvedené chování mohou spočívat v nedospělosti a nevyzrálosti mladistvé matky, v nedostatku rodičovských dovedností a také v neadekvátních finančních zdrojích.

Znepokojení nad chybějícími kompetencemi mladistvých rodičů potvrzují také studie provedené s mladistvými matkami a jejich dětmi. Mnoho z nich naznačuje, že mladistvé matky jsou méně vnímavé než ostatní matky a zabývají se více fyzickou a méně verbální interakcí. Podle Britských autorů Moore a Rosenthala můžeme v literatuře o výchově dětí nacházet údaje, které ukazují na fakt, že styl výchovy mladistvých rodičů omezuje optimální kognitivní a sociální rozvoj dětí. Znevýhodněný vývoj dětí narozených mladistvým matkám ve srovnání s ostatními staršími matkami se projevuje právě v deficitech kognitivních funkcí a sociálního fungování (například častější výskyt vyššího stupně agrese a menší sebekontrola) a později v nízké motivaci ve škole a celkově k úspěchu. Tyto obtíže se objevují trvale u adolescentů a mohou se více projevit u synů než u dcer mladistvých matek. (Moore a Rosenthal, 1993)

V příslušné zahraniční literatuře lze nalézt různá pojetí vývoje dětí narozených mladistvým matkám. Podle Moore a Rosenthala stojí výzkumy nyní před úkolem identifikovat ochranné faktory, především ty rysy prostředí mladistvých matek, které slouží jako tlumič proti negativním důsledkům. Jedna slibná oblast zahrnuje průzkum vztahů mezi

vývojem dětí, načasováním a souvislostí událostí v životě matky. Například, pokud se matka začne znovu vzdělávat a uzavře stabilní sňatek, pozitivně to ovlivňuje například pozdější výkony jejího dítěte ve škole. (Moore a Rosenthal, 1993)

3.2.5 Shrnutí kapitoly

Na základě poznatků uvedených v kapitole jsem vytvořila několik důležitých bodů k problematice mladistvých matek.

- Jak ukázaly výzkumy z Velké Británie (Robson a Berthoud, 2003, Barn a Mantovani, 2007) těhotenství mladistvých je důležitou oblastí politických záměrů sociálního státu, protože mladiství rodiče často pochází z nízkopříjmových rodin, a sami mají nízkou úroveň vzdělání, což následně vede ke špatným možnostem uplatnění na trhu práce a tím také nedostatečnému finančnímu zabezpečení jejich rodiny.

- Mladistvé matky mají více problémů s těhotenstvím a porodem a mají méně zdravé děti než matky starší. I když se tyto rozdíly zmenšují díky zlepšující se zdravotní péči o dítě, může problémový porod vycházet i z faktu, že tyto mladistvé matky mají nižší socioekonomický status a tedy i méně kvalitní úroveň výživy.

- Sociální důsledky těhotenství mladistvých jsou zásadní – adolescenční rodiče se musí vyrovnat se dvěma vývojovými krizemi – být adolescentem a být rodičem.

- Určitá egocentričnost mladistvých je v přímém konfliktu s potřebami jejich dětí; mladistvé matky často nejsou schopny rozlišovat mezi vlastními pocity a potřebami jejich dětí.

- Mladistvá matka si může být vědoma určitých mezníků ve vývoji dítěte, ale nechápe, co konkrétně zahrnuje dobrý vývoj dítěte. Může tak mít nerealistické představy o potřebách dítěte.

• Mladistvé matky se často snaží o nezávislost na svých vlastních rodinách, avšak kvůli potřebě ekonomické a emocionální podpory jsou k nim naopak ještě více připoutávány a jejich závislost na nich roste.

4 Životní situace mladistvé matky

Pokud se chceme zabývat životní situací mladistvé matky souhrnně, je třeba brát na vědomí činitele, které mohou ovlivnit vznik těhotenství u mladé dívky již v její primární rodině. Vztahy a styl výchovy v rodině mohou značným způsobem ovlivnit a nasměrovat následné chování a rozhodování v životě mladé dívky. Této problematice se věnuji v první podkapitole. Následující je věnována charakteristice jednotlivých aspektů životní situace mladistvých matek, které mají vliv na sociální fungování. V této kapitole se mimo jiné odkazuji na data z výzkumu provedeného ve Velké Británii.[11]

4.1 Vliv primární rodiny na sexuální chování dívek

Při komplexním pohledu na životní situaci mladistvé matky je důležité si uvědomit, že její chování může mít základ ve vlivu primární rodiny. Roli hraje celá řada vzájemně působících faktorů, které mohou značně nasměrovat budoucí životní situaci mladistvé dívky. O vlivu primární rodiny na sexuální chování pojednává následující kapitola.

Balcarová a Kukla (in Smékal, Lacinová, 2004) se zabývají pohlavním zráním u dívek. V této souvislosti hovoří o vlivu přítomnosti přirozených otců na příchod puberty dívek. Uvádí, že čím více času otec s dětmi tráví a má k nim vřelý vztah, tím později přicházejí dcery do puberty. Tyto skutečnosti byly potvrzeny i ve výzkumu mladistvých

[11] Výzkum byl proveden ve Velké Británii v r. 2007 a uveřejněn v časopise The British Journal of Social work, pod názvem „Young Mothers and Care systém: Contextualizing Risk and Vulnerability“. Výzkum byl zrealizován jako odezva na nedostatek související literatury a konkrétních zkušeností mladistvých matek. Přestože Velká Británie dosahuje nejvyšší úrovně péče o mladistvé matky, současná politika VB se znepokojuje nad vysokým počtem mladistvých matek a ranné mateřství označila za sociální problém. (Barn a Mantovani, 2007, vlastní překlad)

dívek ELSPAC. (Winkler, Balcarová, 1999) Byla prokázána souvislost mezi věkem, pohlavním dozráváním, zahájením sexuálního života a věkem prvního otěhotnění. Balcarová a Kukla uvádí: „Zjistili jsme, že časná otěhotnění nemusí být jen náhodným selháním na začátku sexuálního života, ale mohou souviset s dětstvím dívek a jejich rodinným zázemím, zvláště s nedostatečně plněnou rolí otce (případně i matky). Tyto dívky hodnotily své dětství jako méně uspokojivé.“ (Balcarová a Kukla in Smékal, Lacinová, 2004, s. 48)

Barn a Mantovani uskutečnili výzkum, který byl zaměřen na zranitelnost a rizika, kterým čelí mladistvé matky. Autoři se zabývali také rodinným zázemím, které ovlivňuje sexuální chování mladistvých děvčat. Uvádí, že rodinné zázemí je jednak rizikem, tak také i ochranným faktorem a může působit na sexuální chování mladých lidí. Pokud dívka vyrůstá v sociálně znevýhodněné, nebo jinak narušené rodině (je narozena mimo manželství nebo vyrůstá v rodině, kde se rodiče rozvedou), podstatně se zvýší pravděpodobnost, že se jí první dítě narodí v mladistvém věku. Rodinné zázemí je proto důležitým faktorem, který výrazně ovlivní rizikové chování mladistvé dívky, zejména pokud dívka vyrůstá v rodině, ve které se objevuje násilí a zneužívání. (Barn a Mantovani, 2007, vlastní překlad)

4.2 Aspekty životní situace ovlivňující sociální fungování mladistvé matky

V následující kapitole se věnuji konkrétním aspektům sociálního fungování mladistvé matky, které ovlivňují sociální fungování v její životní situaci. Při výběru jednotlivých aspektů vycházím z vymezení prvků a systémů životní situace, jak je uvádějí Sheafor, Horejsi, Horejsi (in Navrátil, 2003), které jsem uvedla v podkapitole 2.2.1. Soustředila jsem se pouze na některé z uvedených aspektů a dále jsem přidala další, které jsem vybrala na podkladě prostudované literatury k danému tématu. Aspekty, které uvádím, jsou jistým návrhem, zvoleným na podkladě studia této problematiky, je však důležité si uvědomit, že v životní situaci každé mladistvé matky se mohou objevit jiné aspekty, které mají různé významy a vliv na sociální fungování.

Fursenberg, Brooks-gun a Morfan (in Haggerty, 1996) upozorňují na značné rozdíly v individuálních životních situacích mladistvých rodičů. Uvádí, že odlišnosti lze nalézat také v povaze a významu samotných případů a událostí, které se týkají těhotenství svobodných dívek.

1. Věk, rodinný stav, mateřství

Věk dívky, která otěhotní, hraje nepochybně významnou roli. Je pochopitelné, že právě pro svůj věk a s ním související specifika vývoje, se mladistvé dívky stávají skupinou vyžadující pozornost. Důležité je si však uvědomit, že vyzrálost (ve všech dimenzích) v porovnání s věkem, je u každé dívky jedinečná, což pochopitelně závisí na mnoha činitelích.

Robson a Berthoud (2003) poukazují na to, že výsledky z jimi provedené studie potvrzují, že mnoho dívek, které měly špatné dětství, má větší sklon k tomu, stát se matkou v mladistvém věku, než ty, které v dětství nedostatkem netrpěly. Mladistvé matky jsou mnohem častěji svým okolím a celkově společností znevýhodňovány především poukazováním na jejich nízký věk, ve kterém se staly matkami. Autoři uvádí: „Společnost

se na mladistvé matky dívá skrz prsty kvůli věku, ve kterém měly první dítě, a nezohledňuje jejich špatné zkušenosti z dětství.“ (Robson a Berthoud, 2003, s. 452, vlastní překlad)

2. Rodinná struktura a vztahy

Podle Vágnerové (2008) je rodina osobně pro adolescenta významným sociálním zázemím, do něhož se rád vrací, i když se z těsnější vázanosti na rodinu v tomto věku již snaží odpoutat. Vztahy s rodiči bývají většinou vyřešeny a stabilizovány především ke konci období adolescence.

Vzhledem k potřebám této práce je důležité si uvědomit, jak vnímají také sami rodiče roli jejich mladistvého potomka. Vágnerová o tomto pojednává a uvádí: „Na počátku dospívání přisuzují rodiče pubescentům stále jen roli dítěte. Jejich postavení, především povinnosti a práva, která z něho vyplývají, se sice postupně mění, ale nerovnoměrně – pro dospívající nepřijatelným způsobem. Rodiče na ně mají čím dál větší požadavky.“ (Vágnerová, 2008, s. 350)

Dospívající se snaží měnit svou roli v rodině na samostatnější. Na jedné straně sice dospívající skutečně více umí, na straně druhé stojí jejich emoční nezralost a nevyrovnanost, která posiluje potřebu formálního zdůrazňování samostatnosti bez ohledu na její důsledky. (Vágnerová, 2008)

V otázce mateřství mladistvé matky je zázemí primární rodiny jistě velmi významné. Rodiče se mohou o dívku postarat, nejen po finanční stránce, ale především po stránce poskytování podpory, pomoci s péčí, výchovou apod. Může však také dojít k situaci, kdy se z určitých důvodů odmítají nebo se nemohou o dívku a její dítě postarat a dochází pak k velmi svízelné situaci, jejíž dopady se netýkají jen mladé dívky, ale pochopitelně i života jejího dítěte, kdy je dítě například umístěno do ústavního zařízení.

Barn a Mantovani (2007) upozorňují na to, jak je důležité si uvědomit, že pokud dívka vyrůstá v disharmonické rodině a nemá pocit vlastní hodnoty a potřebné lásky od rodičů, pak pro ni nová role matky může znamenat cestu k nalezení smyslu života v péči o dítě. Autoři výzkumu provedeného ve Velké Británii uvádí:

„Mít dítě v nízkém věku může být cesta ke stabilizaci života, jenž byl neustále narušovaný, čímž dává mladé dívce pocit smysluplnosti a vedení, oprávnění a sebevědomí. Některým mladým dívkám dítě poskytuje nové těžiště jejich života a pomáhá k dosažení jejich hodnoty." (Barn a Mantovani, 2007, vlastní překlad)

Nelze opomenout i roli otce dítěte, který může být samozřejmě partnerem, manželem, nebo je jejich vztah jinak vymezený, a v životní situaci mladistvé matky může hrát velkou roli. Je tedy důležité identifikovat, jaký význam pro mladistvou matku v její životní situaci otec dítěte má.

Pro mladého člověka jsou velmi důležité také jeho vztahy ve vrstevnické skupině. Jak uvádí Vágnerová vrstevnická skupina je pro dospívajícího důležitá, stává se pro něj zdrojem potřebné emoční a sociální podpory. Mezi vrstevníky se rozvijí přátelské vztahy a první lásky, ale i hierarchizované vztahy organizovanější party, která má svého vůdce. Vrstevnická skupina je podle Vágnerové: „Nejdůležitějším zdrojem emoční a sociální podpory. Dyadické blízké vztahy mohou mít trvalejší charakter." (Vágnerová, 2008, s. 349)

3. Vzdělání a pracovní uplatnění na trhu práce

Macek (1999) poukazuje na význam školy pro mladého člověka a uvádí: „Škola je po rodině druhým nejvýznamnějším socializačním činitelem a institucí, která ovlivňuje osobnost, vztahy a běžnou každodenní zkušenost dospívajících." (Macek, 1999, s. 126)

Barn a Mantovani (2007) se zabývali významem vzdělání mladistvých rodičů. Upozorňují na to, že strukturální rizika vyplývající z rodičovství v nízkém věku úzce souvisí s nízkým stupněm a kvalitou vzdělání. Výzkumy ukazují, že nízká motivace ke školním úspěchům, měřeno pomocí nízkého věku odchodu ze školy mladých dívek, malým rozsahem vědomostí a klesajícími vzdělanostními úspěchy mezi sedmým a šestnáctým rokem, se stávají rizikovými faktory souvisejícími s raným počátkem zahájení sexuální aktivity a těhotenstvím. Zmínění autoři ve své studii uvádí, že mnoho mladistvých dívek nedokončí povinnou školní docházku a tudíž jim chybí kvalifikace. Zmiňují se také o problematice častého vyloučení mladistvých dívek ze školy kvůli jejich těhotenství. Podle

autorů je jedním z klíčových negativních dopadů vyloučení ze školy to, že mnoho mladistvých matek ve škole nezíská důležité informace z oblasti sexuální výchovy, které jsou nezbytné pro pozdější učinění informovaného rozhodnutí, které se týká užívání antikoncepce, což také souvisí se získáním důvěry a sebevědomí při rozhodování se o používání antikoncepce s jejich sexuálním partnerem. (Barn a Mantovani, 2007)

Přechod ze školy do zaměstnání se podle Vágnerové (2008) týká spíše období pozdní adolescence. Pracoviště ovlivňuje vymezení identity staršího adolescenta, který je definován svou pracovní rolí a institucí, ve které zaměstnávání vykonává.

4. Trávení volného času

Aktivity mladého člověka, které realizuje ve svém volném čase, mají specifický význam. Umožňují mu nejen relaxovat a rozvíjet některé dovednosti, ale také prohlubovat vztahy s ostatními jedinci, v mnoha oblastech života mladého člověka hrají důležitou roli.

Sak (2000) poukazuje na to, že volný čas a volnočasové aktivity mládeže mají svá specifika. Hovoří o významnosti volnočasových aktivit pro život jedince a společnosti.

> „Dynamizaci hodnotového systému a jeho promítnutí do sociálního časoprostoru můžeme považovat za základ utváření životního způsobu. Jeho významnou součástí je způsob trávení volného času a propojení pracovních a volnočasových aktivit.“ (Sak, 2000, s. 132)

Jednotlivé aktivity mládeže mohou být samozřejmě různorodé a má na ně vliv celá řada nejen společenských faktorů. Například v dnešní době hrají velkou roli počítačové aktivity a nejrůznější komunikační programy.

Specifické místo trávení volného času v období adolescence mají také specifické sociální skupiny a subkultury[12]. Lze mluvit také o subkulturách mládeže („youth culture“), které definuje Sociologický slovník: „Kultura a formy sdružování, které vycházejí

[12]Subkultura je kultura dílčí skupiny, která se odlišuje od převládající, většinové a „oficiální“ kultury. Příslušníci skupiny se mohou od většiny odlišovat např. sociálním postavením, věkem, povoláním nebo regionem. Škála projevů vyjadřujících distanci je široká, od drobných změn až k radikálním popřením. Zcela izolovaná však subkultura od dominantní kultury není nikdy. (Jandourek, 2001)

z životního stylu mládeže a kterými se mládež odlišuje od světa dospělých.“ (Jandourek, 2001, s. 243). Existuje velké množství subkultur mládeže, které pomáhají adolescentovi zvládat přechod ze světa rodiny do širšího světa dospělých.

5. Státní sociální podpora, sociální pomoc

Tröster (2005) vymezuje právo sociálního zabezpečení: „Sociální zabezpečení dnes představuje soubor právních předpisů, které upravují hmotné zabezpečení a služby, jež stát zabezpečuje, reguluje nebo poskytuje občanům, kteří v důsledku sociální události nemohou být výdělečně činnými, a jejichž nezadatelná sociální práva zaručená ústavou jsou ohrožena.“ (Tröster, 2005, s. 39)

Jak uvádí Krebs (Krebs a kol., 2000), sociální zabezpečení zahrnuje tři pilíře:

- Sociální pojištění (občané si odkládají část své spotřeby pro případ budoucí nejisté sociální události, je výrazem sociální odpovědnosti občanů k sobě a své rodině).
- Státní sociální podpora (jejím prostřednictvím jsou občané povinně státem zabezpečeni pro případ státem uznané sociální události, je výrazem přerozdělení a solidarity státu).
- Sociální pomoc (je občanům poskytována v nouzi sociálním subjektem k uspokojování jejich potřeb v rozsahu, který považuje za nezbytný nebo přiměřený). Sociální pomoc se liší od pojištění a státní podpory svou individualizovanou aplikací, podmíněnou sociální potřebností.

Mateřství a těhotenství je v jazyce práva sociálního zabezpečení označeno jako sociální událost. Tröster (2005) uvádí, že v případě těhotenství a mateřství je snahou společnosti zajistit matce prostřednictvím právních norem co nejvyšší ochranu a vytvořit tak podmínky pro narození dítěte a následné péče o něj. Nejen pracovní právo upravuje vztah mezi matkou a zaměstnavatelem, ale také stát matce garantuje finanční podporu prostřednictvím peněžních dávek. V oblasti mateřství a rodičovství se jedná především

o peněžitou pomoc v mateřství[13]. V rámci systému státní sociální podpory je poskytován přídavek na dítě, rodičovský příspěvek, sociální příplatek, příspěvek na bydlení, porodné a dávky pěstounské péče. Další možnosti pomoci ze strany státu jsou dávky, kterými se řeší hmotná nouze[14], jako je příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádná okamžitá pomoc.

Další oblastí pomoci je sociální pomoc (péče)[15]. Jedná se o peněžité a věcné dávky upravené v příslušných zákonech a především o zařízení sociální péče, kam mohou být matky umístěny. Jmenovitě se jedná především o Azylové domy, Domy na půli cesty, Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, a další sociální služby uvedené v zákoně č.108/2006 Sb. o sociálních službách.

Mladistvá matka může mít vícero možností pomoci ve své životní situaci. Pokud se jedná o matku nezletilou, její situace může být o něco ztížená. Pokud se nezletilá matka vdá, soud jí zplnomocní a může se o své dítě starat. Další možností je svěření dítěte do péče jiné zletilé osoby, kterou může být např. rodinný příslušník, nebo otec dítěte, do doby než matka nabude zletilosti. Pokud je u dívky ustanovena ustavní výchova, je pak zařazena do systému školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy[16]. Další možností pro nezletilé matky je azylové bydlení pro matky s dětmi v tísni. Tento typ zařízení patří do sociálních služeb[17] a poskytuje přechodné ubytování, poradenské, sociální a případně výchovné služby osamělým matkám s převážně malými dětmi a dále těhotným matkám, jež se ocitly v mimořádně náročné nebo krizové životní situaci, kterou nemohou nebo neumějí řešit samy. Většina těchto zařízení v Jihomoravském kraji však poskytuje azylové bydlení pro zletilé matky, protože umístění matky do 18 let je spojeno s nutností souhlasu

---

[13] Jedná se o jednu z dávek nemocenského pojištění poskytovanou podle zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, který je účinný od 1. 1. 2009. Tato dávka je poskytovaná při splnění určitých podmínek, které jsou upraveny v příslušném zákoně.

[14] Nárok a podmínky poskytování dávek, které řeší hmotnou nouzi, jsou uvedeny v zákoně č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi.

[15]Upravují zákony: zákon 108/2006 o sociálních službách, zákon 110/2006 o životním a existenčním minimu, zákon 111/2006 o pomoci v hmotné nouzi.

[16] Důvodem pro ustavní výchovu nemusí být záškoláctví, drogy, apod., ale také se může jednat o nezavinění, např. výchovný aspekt rodičů, nevhodné rodinné prostředí. Důvodů může být celá řada

[17] Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách charakterizuje sociální služby jako: „Činnost nebo soubor činností, jimiž se zajišťuje pomoc osobám v nepříznivé sociální situaci."

o ubytování zákonnými zástupci mladistvé matky, a také musí být v zařízení zajištěn 24 hodinový dohled nad nezletilou matkou, pro který nemají všechna zařízení zajištěna podmínky. Dále mají mladistvé matky možnost využít pomoci v rámci center pro rodinu a sociální péči a krizových center pro děti a dospívající.

Uvádím zde pouze některé možnosti pomoci matkám v jejich životní situaci ze strany státu. Souhlasím s tím, že je správné, aby mladistvé matky ve své tíživé životní situaci měly zajištěnou podporu a finanční pomoc ze strany státu. Můžeme si však pokládat otázku, zda mohou být mladistvé matky na sociálním zabezpečení závislé.

Wallbank (2001) poukazuje na situaci v 90. letech ve Velké Británii, kdy jsou mladistvé matky často tamějšími politiky zobrazovány jako ty, které zneužívají sociální systém. Autor uvádí, že statistiky ve Velké Británii ukazují, že „teen mothers" představují pouze velmi malý podíl ze všech matek samoživitelek, které přijímají sociální dávky. Nicméně, během 90. let tato malá skupina žen utvořila největší hrozbu společnosti a návrhy na řešení se objevovaly v mnoha politických ustanoveních. Někteří politici vyjadřovali odpor k této skupině a nepodporovali poskytování sociálních dávek. Například tehdejší ministr státu Wales J. Redwood v roce 1995 vyslovil: „ Dítě je pouze propustkou k získání sociálního bytu a státních příspěvků." Další politikové sdíleli Redwoodův názor ohledně financování mladistvých matek. Snažili se na nich ušetřit rozpočet, vládní výdaje. Podle tehdejšího ministra sociálního zabezpečení P. Lilleyho (1992) „Mladé ženy, které jsou těhotné ihned skáčou do fronty na byty." Oba politici naráželi na myšlenku, že mladé matky mají děti jen kvůli tomu, aby si ochránily dotované byty. Wallbank uvádí: „Mladistvé matky byly zobrazovány jako sobecké, upřednostňující své vlastní potřeby nad potřebami svých dětí a společnosti." (Wallbank, 2001, vlastní překlad)

Domnívám se, že situace v České republice není vyhrocena takovým způsobem, jak se zmiňují britští autoři o době 90. let. Ve Velké Británii mají mladistvé matky nárok na dotované bydlení a řadu sociálních dávek na rozdíl od České republiky, kde je v tomto odlišná situace. Mladistvé matky nejsou tolik viditelnou skupinou a mediální pohled na tuto problematiku není tak vyhrocený.

6. Finanční situace

Hospodaření s financemi má dvě stránky. První je otázka získání finančních prostředků. Mladistvá dívka, která bydlí doma a má rodinné zázemí je finančně zabezpečena rodiči a samotné hospodaření s financemi často ani řešit nemusí. Jiná situace je v případě, kdy mladistvá matka žije ve společné domácnosti s partnerem a finance spravují společně. Zde si můžeme klást druhou otázku a to, jakým způsobem s financemi hospodaří a zda jich mají dostatek pro uspokojení nejen svých potřeb, ale především potřeb dítěte. Může však nastat situace, kdy mladistvá matka zůstává se svým dítětem sama bez partnera a bez jeho finanční podpory. Oblast financí v životní situaci mladistvé matky zahrnuje především možnosti finanční podpory ze strany státu, jak jsem již zmínila v předchozí kapitole.

7. Bydlení

Otázka bydlení je pro sociální fungování mladistvé matky nepochybně velmi významná. V této oblasti si lze klást otázku, kde matka bydlí. Zda u rodičů, kteří bydlení platí, nebo s přítelem, manželem, popřípadě bydlí sama a bydlení si financuje, nebo je ubytovaná v azylovém domě pro matky s dětmi. Tyto možnosti bytových podmínek jsou pochopitelně individuální a utváří komplex životní situace. Otázkou také může být, zda jsou bytové podmínky vhodné pro péči a vývoj dítěte a zda odpovídají potřebám matky a dítěte.

8. Dítě

Dítě je nesporně významnou součástí životní situace mladistvé matky, i bez ohledu na charakter vztahu, který matka s dítětem má. Domnívám se, že v tomto hraje roli celá řada faktorů, o kterých jsem se zmínila již v předešlé kapitole. Vztah matky k dítěti se odráží především od okolností, za kterých bylo dítě počato (zda šlo o plánované těhotenství, znásilnění, apod.). Dalším významným aspektem je jistě přístup otce dítěte, zda dítě přijme, nebo naopak. Dále významnou roli hraje rodina dívky a postoj rodiny k těhotenství. Rodina ji může přijmout i s jejím dítětem, poskytnout jí podporu v mnoha oblastech, nebo se

naopak k situaci stavit negativně (např. doporučuje dívce podstoupit potrat, dívka se musí osamostatnit, apod.).

Důležitou otázkou je, jakým způsobem matka o dítě pečuje a zda je schopna mu odpovídající péči, výchovu, atd. zajistit. Tedy jestli dítěti nehrozí např. odebrání do ústavní výchovy nebo jiné formy intervence ze strany státu. Důležité také je, zda je matka schopna zajistit svému dítěti odpovídající zdravotní péči a následně výchovu a vzdělání.

V souvislosti s tématem životní situace a komplexního vhledu do této problematiky je třeba se zmínit také o prevenci předčasného otěhotnění a o sexuální výchově, která je v České republice podle mého názoru často podceňována.

Norman (2000) se zaměřuje na resilienci a v této souvislosti hovoří o cílové populaci pro plánování a realizaci prevence. Uvádí, že významná část výzkumu rizikových faktorů, které souvisí s cílovou populací, jsou materiální zneužití, problematika HIV/ADIS, těhotenství mladistvých, kriminalita, deprese a sebevražedné chování.

Malekoff (2004) upozorňuje na význam prevence otěhotnění náctiletých a popisuje prevenci těhotenství prostřednictvím socio-vzdělávacího modelu. Cílem preventivního programu je nabourat mýty dívek a chlapců v oblasti otěhotnění a poskytnout pravdivé informace o této oblasti. Podle autora se při vzniku preventivního programu upřednostňují následující hodnoty:

- Být mladistvým rodičem je v mnoha směrech problematické, přináší to s sebou sociální, emocionální, vzdělávací a zdravotní problémy.
- Nikdo by neměl být nucen k sexuálnímu aktu proti své vůli.
- Odložení pohlavního styku by mělo setrvat až do ukončení střední školy, nebo vzniku manželství.
- Jestliže se dvojce rozhodne mít sexuální styk, nemělo by se jednat o styk nechráněný. (Malekoff, 2004, vlastní překlad)

4.2.1 Shrnutí kapitoly

V této kapitole jsem se věnovala vybraným aspektům v životní situaci mladistvé dívky. Tuto kapitolu považuji za důležitou syntézu propojení jednotlivých pojmů vztahujících se k problematice mladistvých matek. Na jednotlivé aspekty je třeba se soustředit i s jejich dopady, zamýšlet se nad tím, v čem je situace ohrožující pro matku a pro společnost. Na základě studia dané problematiky a četby příslušné literatury jsem vybrala konkrétní aspekty, které považuji v životní situaci mladistvé dívky za významné, ovlivňující její sociální fungování. Životní situace je vždy individuální a složitá, tudíž si uvědomuji, že těchto aspektů může být mnohem více. Cílem této práce je analyzovat hlavní prvky životní situace, které do značné míry ovlivňují sociální fungování mladistvé matky. Pro potřeby empirické části jsem tedy vybrala jednotlivé aspekty životní situace a na jejich podkladě jsem si stanovila dílčí výzkumné otázky.

- Věk, rodinný stav, mateřství,
- rodinná struktura a vztahy,
- vzdělání a uplatnění na trhu práce,
- trávení volného času,
- státní sociální podpora, sociální pomoc,
- finanční situace,
- bydlení,
- dítě,
- obecné aspekty sociálního fungování a jejich význam.

Z uvedených aspektů sociálního fungování vyplývají následující dílčí výzkumné otázky:

1. *Jaký význam přikládá mladistvá matka svému věku, rodinnému stavu a mateřství?*
2. *Jaké jsou charakteristiky rodinné struktury a vztahů mladistvé matky?*
3. *Jaká je životní situace mladistvé matky v oblasti vzdělání?*

4. *Jaká je životní situace mladistvé matky v oblasti zaměstnání?*
5. *Jakým způsobem se zapojuje mladistvá matka do volnočasových aktivit a zájmů?*
6. *Jakým způsobem mladistvá matka využívá systém sociálního zabezpečení?*
7. *Jaké jsou charakteristiky v oblasti hospodaření s finančními zdroji?*
8. *Jaké jsou charakteristiky v oblasti bydlení?*
9. *Jak interpretuje mladistvá matka význam dítěte v jejich životní situaci?*
10. *Které aspekty sociálního fungování považuje mladistvá matky za významné?*
11. *Identifikuje mladistvá matka nějaké překážky v řešení své životní situace?*
12. *Jak interpretuje expert životní situaci mladistvých matek?*
13. *Které aspekty sociálního fungování mladistvých matek považuje expert za významné?*

5 Metodologie výzkumného šetření

V teoretické části jsem se věnovala vymezení a hlavním charakteristikám problematiky, která se týká skupiny rizikové mládeže mladistvých matek. Vymezila jsem si cílovou skupinu, tedy dívky ve věku do 22 let, které jsou matkami ve smyslu těhotenství, nebo již dítě porodily. Dále jsem charakterizovala vybrané aspekty, které mají vliv na sociální fungování mladistvé matky. V závěru vybraných kapitol teoretické části jsem vymezila dílčí výzkumné otázky, které rozvíjí základní výzkumnou otázku a naznačují možnost zaměření výzkumu. Cílem této kapitoly je popsat metodologii realizovaného výzkumného šetření. Budu se věnovat cíli a výzkumné otázce, dále zdůvodním zvolenou metodu a strategii zkoumání, použitou techniku zjišťování, vymezím jednotku zkoumání a jednotku zjišťování a jejich výběr. Provedu operacionalizaci dílčích výzkumných otázek a stručně objasním organizaci výzkumu.

5.1 Cíl výzkumu a výzkumná otázka

Cílem mé diplomové práce je nahlédnout do životní situace mladistvé matky a jejího dítěte a identifikovat aspekty, které ovlivňují její sociální fungování. Na základě tohoto cíle pak hlavní výzkumná otázka zní: *Které aspekty životní situace mladistvé matky a jejího dítěte výrazným způsobem ovlivňují její sociální fungování?* Znamená to, že chci především identifikovat aspekty životní situace mladistvé matky a dále se zaměřit a charakterizovat ty, které mají výrazný vliv na její sociální fungování.

5.2 Metoda a strategie zkoumání

Výzkumné šetření má charakter porozumění. Tato metoda byla zvolena proto, že smyslem výzkumu je porozumět tomu, jak mladistvé matky vnímají a významově hodnotí jednotlivé aspekty své životní situace. A dále, jak konkrétní situaci vnímají a hodnotí experti, kteří s mladistvými matkami spolupracují. Cílem je tedy přinést posouzení životní situace mladistvé matky a jejího dítěte. Vzhledem k tomu, že cílem výzkumného šetření je hledání

porozumění a analýza jednotlivých prvků životní situace mladistvých matek a také se jedná o doposud málo prozkoumaný jev, zvolila jsem pro výzkumné šetření kvalitativní strategii.

Podle Hendla (2005) je „kvalitativní strategie proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích daného sociálního nebo lidského problému." (Hendl, 2005, s. 50) Vzhledem k tomu, že záměrem výzkumu je především zjistit a posoudit, které aspekty životní situace vnímá mladistvá matka za důležité z pohledu její životní situace, je kvalitativní strategie vhodná, také vzhledem ke své orientaci na celostní vhled do situace.

„Kvalitativní výzkum je ve své povaze orientovaný holisticky: Člověk, skupina, jejich produkty či nějaká událost jsou zkoumány podle možností v celé své šíři a všech možných rozměrech. Navíc je aspirací pochopit všechny tyto rozměry integrovaně – v jejich vzájemných návaznostech a souvislostech." (Ferjenčík, 2000, s. 245)

5.3 Technika zjišťování

Pro kvalitativní strategii lze použít různé techniky sběru dat. Vzhledem k tomu, že mým cílem je vhled do individuální životní situace, zvolila jsem rozhovor, který umožňuje přímý styk výzkumníka s účastníky výzkumu.

Jak uvádí Hendl (2005), pokud nás zajímá, co si lidé myslí, jak cítí, čemu věří, atd., použijeme interview." Také Ferjenčík poukazuje na to, že „rozhovor představuje zprostředkovaný a vysoce interaktivní proces získávání dat". (Ferjenčík, 2000, s. 173)

Vzhledem k tomu, že dílčí výzkumné otázky tvoří určité tematické celky, ze kterých vyplývají otázky pro rozhovor, zvolila jsem techniku rozhovor pomocí návodu. Touto technikou zjišťování se podrobněji zabývá Hendl (2005), který uvádí: „Návod v rozhovoru představuje seznam otázek nebo témat, jež je nutné v rámci interview probrat. Tento návod má zajistit, že se skutečně dostane na všechna pro tazatele zajímavá témata." (Hendl, 2005, s. 174) Tazatel má volnost ve volbě v jakém pořadí získá potřebné informace, může přizpůsobovat formulace otázek podle situace a současně tato technika díky své strukturovanosti umožňuje srovnání odpovědí při vyhodnocování.

Aby byla zajištěna co nejvyšší kvalita výzkumu, zvolila jsem různorodé zdroje informací, tzv. triangulaci dat. Podle Hendla (2005) se triangulací rozumí: „Kombinace

různých metod, různých výzkumníků, různých zkoumaných skupin nebo osob, různých lokálních a časových okolností a teoretických perspektiv, jež se uplatňují při zkoumání určitého jevu.“ (Hendl, 2005, s. 149) Pro potřeby mého výzkumu se bude jednat o kombinaci různých zkoumaných osob. Konkrétně bude rozhovor proveden s mladistvými matkami, a s experty, kteří s mladistvými matkami pracují.

5.4 Jednotka zkoumání a jednotka zjišťování

Jednotkou zkoumání jsou aspekty životní situace mladistvých matek (tzn. dívek, které jsou matkami ve smyslu těhotenství, nebo již dítě porodily a nedosáhly věku 22 let).

Ve výzkumu půjde o dva typy jednotek zjišťování, na kterých budu bezprostředně sbírat potřebné informace. První jednotkou zjišťování jsou mladistvé matky, druhou jednotku představují experti, kteří s mladistvou matkou pracují a mají náhled na její životní situaci.

5.5 Způsob výběru a charakteristika souboru respondentů

Co se týče výběru respondentů, podle Žižlavského (2003) kvalitativní výzkumná strategie dává přednost náhodnému výběru a vybírá relativně málo případů. Nízký počet případů dovoluje zvětšit záběr výzkumu zvýšením počtu zkoumaných vlastností případu, jevů, hloubka bádání dostává přednost před šíří bádání. Vzhledem k tomu, že jsem uskutečnila výběr respondentů podle určitých kritérií souvisejících s výzkumným tématem a cílem, zvolila jsem tzv. kriteriální výběr, jak ho popisuje Žižlavský (2003).

Mým hlavním kritériem pro výběr mladistvých matek je příslušnost k cílové skupině a kritériem pro výběr expertů je jejich práce a zkušenost s mladistvými matkami.

Na základě zvolených kritérií byli vybráni a s poskytnutím rozhovoru souhlasili následující komunikační partneři, kteří tato kritéria naplňují:

- Matka č. 1: věk 16 let, má partnera, ale je svobodná, je v pátém měsíci těhotenství. Bydlí s rodinou v azylovém domě Armády spásy a dochází do nízkoprahového zařízení, má základní vzdělání a nedokončené učňovské vzdělání.
- Matka č. 2: věk 21 let, je vdaná, má syna 3 roky. Bydlí s manželem. Vzdělání středoškolské s maturitou.
- Matka č. 3: věk 18 let, má partnera, ale je svobodná, má syna 2 roky. Nyní bydlí v Domově pro matky s dětmi v tísni. Základní vzdělání.
- Matka č. 4: věk 21 let, nemá partnera, má dceru 3 roky. Nyní bydlí v domově pro matky s dětmi. Základní vzdělání.
- Matka č. 5: 19 let, svobodná, má partnera, má dceru necelý rok, nyní bydlí v Domově pro matky s dětmi**.** Základní vzdělání, nedokončená obchodní škola.
- Matka č. 6: věk 19 let, svobodná, má partnera, má chlapce 14 měsíců, nyní bydlí v Domově pro matky s dětmi**.** Základní vzdělání, dokončuje si učňovské.
- Matka č. 7: věk 20 let, svobodná, má partnera, má chlapce 15 měsíců, nyní bydlí v Domově pro matky s dětmi**.** Základní vzdělání, nedokončila učňovské studium.
- Expert č. 1: Vedoucí pracovnice o.s. Na počátku.
- Expert č. 2: Kurátor pro mládež.
- Expert č. 3: Sociální pracovnice v Domově pro matky s dětmi v tísni.

5.6 Operacionalizace

V závěru poslední kapitoly teoretické části jsem vymezila dílčí výzkumné otázky. Nyní provedu jejich sumarizaci a rozdělím je do několika tematických celků (toto rozdělení je patrné v příloze č.1). Následující operacionalizace mi poslouží jako východisko pro sestavení scénáře rozhovoru.

5.6.1 Sumarizace dílčích výzkumných otázek

1. *Jaký význam přikládá mladistvá matka svému věku, rodinnému stavu a mateřství?*
2. *Jaké jsou charakteristiky rodinné struktury a vztahů mladistvé matky?*
3. *Jaká je životní situace mladistvé matky v oblasti vzdělání?*
4. *Jaká je životní situace mladistvé matky v oblasti zaměstnání?*
5. *Jakým způsobem se zapojuje mladistvá matka do volnočasových aktivit a zájmů?*
6. *Jakým způsobem mladistvá matka využívá systém sociálního zabezpečení?*
7. *Jaké jsou charakteristiky v oblasti hospodaření s finančními zdroji?*
8. *Jaké jsou charakteristiky v oblasti bydlení?*
9. *Jak interpretuje mladistvá matka význam dítěte v její životní situaci?*
10. *Které aspekty sociálního fungování považuje mladistvá matka za významné?*
11. *Identifikuje mladistvá matka nějaké překážky v řešení své životní situace?*
12. *Jak interpretuje expert životní situaci mladistvých matek?*
13. *Které aspekty sociálního fungování mladistvých matek považuje expert za významné?*

5.6.2 Vlastní operacionalizace

Jednotlivé dílčí výzkumné otázky jsem následně operacionalizovala do konkrétních otázek pro mladistvé matky a experty. Operacionalizace je převedení z jazyka teoretického do jazyka empirického zjišťování a je významným krokem v empirickém výzkumu. Jednotlivé dílčí výzkumné otázky pro mladistvé matky a jejich indikátory uvádím v příloze č. 1, dílčí výzkumné otázky pro experty uvádím v příloze č. 3.

5.7 Organizace výzkumu

Komunikační partneři budou před zahájením rozhovoru seznámeni s účelem sběru dat a bude jim zaručena anonymita. Výzkum bude realizován v průběhu měsíce března, dubna a začátkem května roku 2009. Rozhovory s respondenty budou zaznamenány diktafonem a následně doslovně přepsány do písemné podoby.

Samotný výzkum zahájím kontaktováním vybraných institucí, kde pracují experti s mladistvými matkami, dále kontaktuji mladistvé matky, informuji je o účelu výzkumu a požádám je o poskytnutí rozhovoru. Dalším krokem bude realizace samotných rozhovorů. Vzhledem k tomu, že se při rozhovoru budu opírat o vybraná témata, připravím si předem pouze rámcově otázky, které je možné položit. Scénář rozhovoru s expertem je uveden v příloze č. 4. Scénář pro rozhovor s mladistvou matkou uvádím v příloze č. 2. Rozhovory nahrané na diktafon přepíši a následně budu analyzovat. Pro přehlednější analýzu mi poslouží témata, která byla použita pro rozhovor podle návodu. Vzhledem k tomu, že se bude jednat o menší výzkumný vzorek, nebude možné výsledky výzkumného šetření zobecňovat. Výsledky poslouží pro náhled do problematiky životní situace mladistvé matky. Kvalitu výzkumného šetření se budu snažit zajistit triangulací dat.

6 Analýza a interpretace získaných dat

V následující části diplomové práce prezentuji data získaná kvalitativním výzkumem. Tato interpretační část práce je rozdělena na jednotlivé kapitoly, které vychází z dílčích výzkumných otázek. Každá podkapitola obsahuje vlastní dílčí zjištění a závěr, v němž je formulována odpověď na dílčí výzkumnou otázku. Citace v textu odlišuji uvozovkami a kurzívou. Jména respondentů jsou anonymizována. Některé podkapitoly obsahují pouze reflexi situace z pohledu mladistvých matek, některé také náhled na danou oblast životní situace z pohledu expertů. Na základě odpovědí na dílčí výzkumné otázky v závěru kapitoly zformuluji odpověď na hlavní výzkumnou otázku: Které aspekty životní situace mladistvé matky a jejího dítěte výrazným způsobem ovlivňují její sociální fungování?

6.1 Věk, rodinný stav, mateřství

V následující kapitole se pokusím zodpovědět otázku: *Jaký význam přikládá mladistvá matka svému věku, rodinnému stavu a mateřství?* Indikátory jsou: jejich charakteristika a význam.

V rámci tohoto tématu jsem se zaměřila především na otázky, kterými jsem zjišťovala identifikační údaje. Mladistvé matky se věkově nacházely v rozmezí 16 až 21 let. Většině matek se jejich první dítě narodilo do 18 let, jak je patrné z tabulky 6.1.

Tab. 6.1: Věk matek

věk	**počet matek**	**věk matky při narození dítěte**
15 let	0	
16 let	1	17 let (5. měsíc těhotenství)
17 let	0	
18 let	1	16 let
19 let	2	18 let, 17 let
20 let	1	18 let
21 let	2	18 let, 18 let

Zdroj: vlastní výzkum, 2009

Většina mladistvých matek, s výjimkou jedné uvedly, že jsou svobodné. Pokud matky uváděly, že mají partnera, byl to otec jejich dítěte. Když jsem se matek ptala na to, kdo je připravoval na mateřství, jejich odpovědi se často odvíjely od toho, jaký mají vztah se svou matkou. Jedna mladistvá matka uvedla: „ *Nikdo, já jsem byla v dětským domově. Vlastně sedmnáct a půl mě bylo, když nás vzali do domova, takže jsem se, dá se říct, připravovala sama, no a s matkou se stýkáme, jen tak…, no dá se říct, že jsem se musela spolehnout čistě sama na sebe.“* Další uvedla: „*No, nikdo, sama. Mám mladší sourozence, takže už mám nějaké zkušenosti.“* Některé mladistvé matky uváděly, že mají se svou matkou dobrý vztah a také jim matka při přípravě na mateřství pomáhala*: „Maminka mi byla hodně oporou.“*

Dále jsem zjišťovala, zda by matka chtěla mít své dítě ve vyšším věku, kdyby měla možnost výběru. Většina matek, které se k této otázce vyjádřily, uvedly, že by dítě v pozdějším věku nechtěly. Vhodně to vystihuje odpověď jedné z matek: „*Ne. Já jsem prostě řekla na rovinu, že když už jsem těhotná, tak si to dítě nechám a tak jsem taky udělala. Vždycky je nějaká šance to dítě někam dát, nebo s ním někde bydlet, takže jsem prostě skončila tady.“*

Otázka vnímání věku mladistvých matek vzhledem k jejich situaci je individuální, třebaže větší počet tázaných matek svůj věk vnímá *„normálně.“* Šestnáctiletá těhotná matka uvedla: „*Já to vůbec nevnímám, já ani nevím, že sem těhotná. Já nevím, taková. Teďka často cítím ty pohyby, tak jsu taková z toho vyděšená. Né, jako že jo, že je něco jinak, no.“* Ve vnímání věku hraje roli také prostředí, ve kterém matka vyrůstala, konkrétně, zda vyrůstala v rodině s mladšími sourozenci: „*Teď už normálně, nepřijde mi to. Starala jsem*

se o mladšího sourozence, tak jsem se na to trochu připravila.“ Některé matky nyní hodnotily svůj věk i jako výhodu v jejich situaci. Jednadvacetiletá matka uvedla: *„Můj věk k nynější situaci beru jako výhodu. Podle mého názoru jsou mladé maminky více aktivní, trpělivější a nepříliš vážné věci berou s nadhledem.“* Setkala jsem se i s tím, že matka hodnotila svůj věk jako: *„No hodně mladej, zdá se mi strašně nízkej, protože vidím, že některý věci, který zvládaj starší matky, tak já zvládám s obtížema. Že třeba já bych občas chtěla jít ven s kamarádkama, nebo na diskotéku, ale vzhledem k tomu, že mám dítě, tak nemůžu, no. Chybí mi to, že nemám tu volnost.“*

Také experti se zmiňovali o souvislostech mezi mladistvým věkem a mateřstvím matek. Tato otázka je individuální a vychází ze zkušeností expertů s matkami. Sociální pracovnice Domu pro matky s dětmi uvedla: *„Vybavila se mi klientka, která měla dítě v sedmnácti letech, u nás byla v devatenácti s tím, že u ní jsem se setkala s nezralostí matky. Bylo tam vidět, že ten vztah té její dcery byl takový kamarádský. Fungovala spíš jako její sestra a co se týkalo ohledně placení nebo vedení domácnosti, tak jsme opravdu hodně naráželi. Ale je to opravdu hodně individuální. Stejně tak pamatuji maminky mladý, které byly úžasný matky a nebylo to o nezralosti, ale o tom, že tu roli zvládly fakt perfektně, akorát potřebovaly vyřešit svoji bytovou situaci.“*

6.1.1 Závěr

Většině mladistvých matek se dítě narodilo před osmnáctým rokem života, tedy ve věku nezletilosti. Mateřství mladistvých s sebou může přinášet celou řadu obtíží, některé mladistvé matky však svůj věk vzhledem k situaci, ve které se nacházejí, vnímají *„normálně.“* Jedna matka uvedla, že svůj věk vnímá jako *„mladej.“* Pouze jedna matka je vdaná, ostatní jsou svobodné a některé mají přítele, se kterým však svatbu zatím neplánují. Mateřství má pro matky velký význam, některé matky uvedly, že je na mateřství připravovala matka a mají spolu dobré vztahy, jiné se na mateřství musely připravit samy.

6.2 Rodinná struktura a vztahy

V následující kapitole se pokusím zodpovědět otázku*: Jaké jsou charakteristiky rodinné struktury a vztahů mladistvé matky?* Oblast vztahů jsem rozdělila dle indikátorů. Jednotlivé podkapitoly se zabývají interpretací výsledků, které se k těmto indikátorům vztahují.

6.2.1 Charakter vztahů mladistvé matky a otce dítěte

Vztah mezi mladistvou matkou a jejím partnerem je v životní situaci mladistvé matky důležitý a má vliv na další oblasti, jako je například absence otce v rodině, nebo vlivem zkušenosti i negativní vztah matky k mužům v obecnější rovině. Dotazované matky většinou hodnotily vztah s otcem dítěte negativně. Časté neporozumění mezi mladistvými rodiči může souviset také s tím, že všechny matky uvedly, že své dítě společně s partnerem neplánovaly. Věk partnerů mladistvých matek, které uvedly, že mají s otcem dítěte špatný vztah, se pohyboval kolem 20 let. Jak uvádím v kapitole 3.2.2, lze v tomto spatřovat souvislost s nevyzrálostí mladistvých rodičů, o které hovoří Vágnerová (2005). Uvádí, že rodičovství mladistvých subjektivně představuje zátěž danou vědomím ztráty různých možností a vznikem povinností, které adolescent nečekal a není na ně připravený. Pro rodičovskou roli nebývá ani zralý. Devatenáctiletá matka hovořila o svém vztahu k otci dítěte: *„Ne moc dobrej. On o dceru sice zájem má, ale z mé stránky moc zájem není. On mě hodně zklamal, třeba v těhotenství mě vůbec nepomáhal. Já mu nebráním, ať se s dcerou stýká, ale není to moc jako dobrý.“* Dvě matky však hodnotily vztah s otcem i kladně: *„S otcem dítěte mám dobrý vztah. Poté, co jsem otěhotněla se náš vztah prohloubil.“ „Úplně normální, jako jsme spolu no a čekáme na ten byt“.* Jediná matka uvedla, že je s otcem dítěte vdaná a *„manžel je pro mě na prvním místě se synem.“* Ostatní matky uváděly, že s partnerem svatbu neplánují, i přesto, že některé z nich plánují společné bydlení.

Sociální pracovnice Domu pro matky s dětmi hovořila o nestabilitě vztahu mezi matkou a jejím partnerem. Uvedla: *„U většiny našich klientek se často jedná o vztahy ne příliš stabilní. Poměrně velké procento klientek má partnery ve výkonu trestu, což často svědčí o nestabilnosti toho vztahu, ale rozhodně si myslím, že od tohohle se to odvíjí. Pokud*

ten vztah nevydrží, tak je to o hledání nového partnera. Většinou je za tím ta touha o tom najít si k sobě partnera". Jedna matka o nestabilitě jejich vztahu hovořila v podobném duchu: *„Momentálně, my spolu, no. Dali jsme si teď takovou pauzu. Nebo ne jako pauzu, ale jsme teď jako od sebe, no. Nechávám to volně.*" Jak uvádím v kapitole 3.2.2.,Vágnerová (2005) vymezuje vztah mladistvých rodičů podobně a hovoří o tom, že takový vztah není natolik stabilní, aby mohl fungovat ve stresové situaci jako opora rodičovské role.

Vztah mezi matkou a jejím partnerem se po zjištění těhotenství mění. U některých matek jsem se setkala s tím, že se otec k těhotenství dívky postavil negativně: „*On se na to těšil, ale pak utekl k rodičům. Prostě se na mě s prominutím vykašlal, neměl zájem. Teďka když je malá na světě, tak se o ní najednou zajímá a dost mě to mrzí."* Většina matek uváděla, že je jejich vztah dobrý. Je však důležité si uvědomit, že se jedná o subjektivní hodnocení, roli hraje životní situace každé dívky. Mladistvá matka, která hovořila o tom, že jejich vztah je dobrý, v zápětí uvedla, že si teď dali s partnerem pauzu. O charakteru vztahů mladistvých rodičů hovořila v podobném duchu i pracovnice v o.s. Na počátku: *„Problém našich klientek je u všech stejný. Pocházejí z nefunkčních rodin a asi bych řekla, že společným jmenovatel u všech je, že tam byl doma nedostatek lásky a ty děvčata to hledají. Hledají někoho, kdo by je měl rád a první kluk, který je na ně hodný, tak s tím jdou. Tak potom to dopadne tak, že když otěhotní, tak ten partner od toho dá ruce pryč."*

Dále jsem se matek ptala, jaký pro ně má význam partner na škále od 1 do 5 (1=nejlepší). Jedna matka, která uvedla, že má s otcem hrozný vztah, hodnotila jeho význam číslem 5. Ostatní matky se pohybovaly na škále od 1 do 3. Jedna z matek hodnotila následovně: „*Tak jako na trojku, není tak špatnej, ale na jedničku né. Já bych byla moc ráda, kdyby to bylo jinak. Mrzí mě to a nejenom kvůli mně, ale i kvůli té malinké. Aby měla nejenom matku, ale i otce."* Pro mladistvé matky je role otce jejich dítěte důležitá. Uvědomují si, že jejich dítě potřebuje oba rodiče, jak vyplývá z uvedené výpovědi. Některé matky však momentálně po partnerovi netouží. Domnívám se, že jsou natolik uchváceny dítětem, jako něčím naprosto novým ve svém životě, že jsou prozatím spokojené. Myslím si, že s růstem dítěte a zvětšující se potřebou finančního zázemí a otce pro jejich dítě, mladistvé matky po stálém partnerovi touží a potřebují ho.

6.2.2 Charakter vztahu mezi mladistvou matkou a jejími rodiči

Oblast vztahů, které matka má v primární rodině, je v její životní situaci klíčovou. Na vliv primární rodiny na brzké mateřství matky je často upozorňováno v příslušné literatuře. Například Balcarová a Kukla (2004) uvádí, že časná otěhotnění nemusí být jen náhodným selháním na začátku sexuálního života, ale mohou souviset s dětstvím dívek a jejich rodinným zázemím, zvláště s nedostatečně plněnou rolí otce (případně i matky). O vlivu primární rodiny hovořili také experti: „*Velkou roli v životě té klientky hraje její původní rodina a já si myslím, že od toho se často potom odvíjí, ať už to jsou problémy. A většinou si myslím, že je to o selhání té původní rodiny, nebo o její neúplnosti.*“ V životě mladistvých matek hrají rodiče velkou roli, především se to týká matek nezletilých, za které jejich rodiče mají do věku 18 let zodpovědnost. Pracovnice o.s. Na počátku upozorňovala na to, že životní situace mladistvé matky se může stát problematickou, *„když jí ty rodiče nutí k adopci. Těch nezletilých, které u nás porodily a daly děti k adopci bylo hodně.“* O vlivu rodičů hovořil také kurátor pro mládež, který uvedl: „[…] *problém vidím v tom, že do toho silně vstupují rodiče někdy taky. Dívka bývá závislá na pomoci rodičů a ne vždy je to ku prospěchu.“*

Vztah mezi rodiči a jejich mladistvou matkou se s otěhotněním dívky může změnit. Zejména, jak už jsem zmínila, pokud je dívka nezletilá, postoj rodičů k těhotenství hraje velkou roli. Neopomenutelným faktorem při rozhodování matky, zda si dítě nechá, je doba, kdy zjistí, že je těhotná. Mladistvé matky uváděly: „*No tak vlastně já už jsem to nemohla změnit, zjistila jsem to až ve čtvrtém měsíci. Jsem měla takové skryté těhotenství, tak už jsme si to pak nechali* […] *Asi by mi to maminka nedovolila, byla jsem v prváku.*“ Jiná matka uvedla, že když se její matka dozvěděla, že je těhotná snášela to „*špatně, strašně jsme se kvůli tomu hádaly. Dá se říct, že jsem vlastně celý těhotenství prožila jenom ve stresu, protože jsme se s maminkou hádaly. Myslím, že teďka se to odráží i na té malé, ona je hodně uplakaná.* […] *Nicméně, já to mamince nedávám za vinu. Bylo mi 18 let byla jsem hodně mladá, žádné zkušenosti jsem neměla. Stavěla se k tomu hodně špatně, dokonce mě naši i nutili k potratu, ale já jsem si řekla, Pane Bože když už se to stalo, tak já to nevzdám.“* Velkou roli při rozhodování hraje také postoj otce dítěte. Pokud je otec sám ještě mladistvý a nemá finanční prostředky na to, aby dívku i s dítětem zajistil, dívka je

mnohdy odkázána na pomoc svých rodičů. Může se však také stát, že rodiče dívku nepodpoří, nebo jí a dítěti nemohou poskytnout odpovídající bytové podmínky a dívka musí požádat o umístění do Azylového domu pro matky s dětmi. O tomto hovořila pracovnice azylového domu: *„Často si myslím, že je to tím, že je tam partner, nebo nový partner matky a ona už pak doma nenacházela zas tak velké zázemí a pokud už jako poměrně mladistvá přišla do jiného stavu, tak je to někdy fakt o nedořešených problémech, protože většinou tyto klientky nemají střechu nad hlavu, nemají kde bydlet, řeší si svoji situaci opravdu i ze dne na den.* […] *Takže přijde klientka, že jí byl vypovězen nájem, že zůstane na ulici a opravdu zjišťujeme, že ty vazby na rodinu opravdu nejsou* […]."

Nejvíce matek uvedlo, že by na škále od jedné do pěti hodnotily význam rodičů jako jedna. „*Určitě jednička, protože ona mi opravdu hodně pomáhá, i po psychické stránce."* Dvě matky uvedly čtyřku. Tyto dívky hovořily o tom, že mají s matkou špatný vztah. Jedna z těchto dívek uvedla: *„No s matkou se stýkám, ale nemám k ní mateřský cit, beru jí spíš jako takovej kamarádskej vztah. A otce neznám, toho jsem od malička neviděla, vyrůstala jsem jen s matkou, a s ní nevím no. Ona místo toho, aby dala přednost nám, tak dala přednost vždy chlapovi. Přeci jen je to moje matka,* […] *ale není to takovej jako vztah matka - dcera, ale spíš kamarádka - kamarádka*." Dvě dívky hodnotily svůj vztah s matkou číslem dvě. Všechny matky uvedly, že mají sourozence, většina dokonce více než jednoho. Většinou se však se sourozenci mnoho nevídají, pokud ano, neposkytují jim nějakou významnou podporu.

6.2.3 Charakter vztahů mezi mladistvou matkou a rodiči otce dítěte

Charakter vztahů matky s rodiči otce se často odvíjí od toho, jaké vztahy mají spolu mladistvá matka a otec dítěte. Některé matky také hovořily o tom, že otec jejich dítěte pochází z neúplné rodiny. Z rozhovorů vyplynulo, že většina matek nepovažuje vztah s rodiči otce za příliš důležitý, pomoc od rodičů nevyhledává. Matky hovořily spíše o jejich špatných vztazích s rodiči otce dítěte. Jedna matka uvedla: „*Takhle se k tomu staví i jeho rodina. Místo toho, aby řekli, že jsem dobrá, že jsem porodila holčičku.* […] *Oni se prostě staví proti mně, jeho rodina a on."* Nelze však tvrdit, že by všechny dívky měly vyloženě špatný vztah. Jedna matka hovořila o situaci, kdy se dozvěděla o svém těhotenství, kdy jí

její vlastní matka navrhovala, ať jde na potrat „ *a přítele mamka řekla, ať si to nechám, že je to její první vnouče a že bude mít kde bydlet a takový blbosti, jako že se o to postará. Tak jsem si to nakonec nechala.“*

6.2.4 Charakter vztahů mladistvé matky s vrstevníky

Pro období adolescence jsou velmi důležité vztahy s vrstevníky. Jak uvádím v kap. 4.2., podle Vágnerové (2008) je vrstevnická skupina pro dospívajícího důležitá, stává se pro něj zdrojem potřebné emoční a sociální podpory. V životní situaci mladistvých matek však hrají vrstevníci jinou úlohu. Vzhledem k tomu, že dívka přebírá „dospělou“ roli matky a potýká se s odlišnými problémy, než její vrstevníci, často si již dívka s vrstevníky nerozumí a nedostává se jí od nich porozumění a podpory. Tuto skutečnost potvrzuje výpověď jedné z matek: „*No tak už moc kamarádek nemam právě, není čas.* […] *Zatím mi to tak vyhovuje. Kolikrát potkám kamarádky zvou mě k nim, ale s malým se mi nechce, protože vím, jakej on je raubíř, že chvíli neposedí.*“ Mladistvé matky, které bydlí v azylovém domě mají přátele většinou pouze v rámci tohoto zařízení. „*No, já jako dá se říct, že mám přátele jenom tady. Mě je asi nejlíp, když se tady s malým zavřeme a jsme tady sami.“* Co se týká poskytování podpory, ať už finanční, nebo pomoci s péčí o dítě, tak ta je matkám ze strany vrstevníků poskytována v malé míře. Jednadvacetiletá matka uvedla: „*Vztah s lidmi z okolí mám průměrný. Mám pár přátel, kterých si naprosto vážím a kteří mně dávají psychickou podporu. Ovšem nepotřebuji, aby mě někdo dával rady ohledně mého syna.* […] *Finančně nás nikdo nepodporuje.“* Tři matky uvedly, že mají se svými vrstevníky dobré vztahy: „*Mám dobré přátelé. Natálku mají všichni moc rádi, chodí si s ní hrát.“*

6.2.5 Závěr

Vztah mezi matkou a otcem dítěte je ve většině případů nestabilní a matky hovoří o jejich špatné zkušenosti s partnerem. Často pak dochází k tomu, že matka zůstává s dítětem sama a prozatím nehledá jiného otce pro své dítě, nebo má z navázání nového vztahu obavy. *„Vzhledem k tomu, že je malej docela velkej a poznal svýho otce, tak už to nebude takový, že by tomu mýmu partnerovi říkal tati.* […] *já spíš mam strach, že bych se zase spálila*

a teď už nepřemýšlím jenom o sobě, ale i o malém, takže musím dávat větší pozor. Ale chtěla bych v budoucnu určitě, ale uvidíme, jak se to všechno vyvine.“

Vztahy mezi mladistvou matkou a jejími rodiči hrají velkou roli. Většina mladistvých matek uvedla, že má pouze matku, rodiče se rozvedli. Tato skutečnost potvrzuje vliv primární rodiny na život mladistvé dívky. Tyto dívky často pocházejí ze špatného rodinného zázemí, nežijí s oběma rodiči, schází jim otcovská role. Často pak chybějící lásku hledají jinde, paradoxně se však poté co otěhotní často setkávají s odmítnutím partnera, u kterého hledaly zázemí a stabilní vztah. Také otcové dětí mladistvých matek často pochází z neúplných rodin a vztah matky s rodiči otce dítěte se většinou odvíjí od charakteru vztahu mezi matkou a partnerem. Podpora od rodičů matky hraje velkou roli. Většina mladistvých matek hledá u své matky podporu a pomoc s péčí o dítě. Jedna matka uvedla: „*Jediný v kom mám teďka oporu, je opravdu jenom moje maminka. Bohužel je to tak. Díky ní jsem připravená na to všechno.* […] *V tomhle se na ní fakt můžu spolehnout. Ona vychovala šest dětí a je fakt zkušená. Já jí věřím tady v tom a jsem ráda, že se na ní můžu obrátit.“*

Charakter a význam vztahů mladistvé matky je většinou odlišný od vztahů běžných adolescentů. Mladistvá matka se potýká s jinými problémy, než mají její kamarádi. Také přátelství s vrstevníky často ztrácí tím, že přeruší školu a svůj čas věnuje dítěti. Již nemůže s vrstevníky trávit mnoho času.

6.3 Vzdělání a uplatnění na trhu práce

V následující kapitole se pokusím zodpovědět dvě dílčí výzkumné otázky: *Jaká je životní situace mladistvé matky v oblasti vzdělání?* a *Jaká je životní situace mladistvé matky v oblasti zaměstnání?* Interpretaci výsledků strukturuji dle indikátorů, kterými jsou charakteristika současného stavu, představy o budoucnosti a možnosti realizace těchto představ.

6.3.1 Životní situace mladistvé matky v oblasti vzdělání

V oblasti vzdělání mladistvých matek se vyjádření komunikačních partnerů shodovala s Barn a Mantovani (viz. Kap. 4.2), podle nichž často z důvodu těhotenství mladistvých

dívek dochází k vyloučení ze školy. Matka uvedla: „*Já jsem teď byla v prvním roce jako kosmetička, ale nedodělala jsem to už. Teď nechodím do školy.* […] *Jsem chtěla být hodně jako kosmetičkou, ale stalo se hodně, tak už mě ve škole nechtěli. Do čtvrtého měsíce můžeš chodit a já jsem byla už ve třetím.*“ Pouze jedna matka uvedla, že má středoškolské vzdělání, ostatní matky dokončily základní vzdělání, jedna matka si dodělává učňovskou školu. Od stupně dosaženého vzdělání se mnohé odvíjí, zejména možnosti pozdějšího finančního zabezpečení rodiny, především pokud dívka zůstane s dítětem bez partnera, který by jí finančně podporoval. Všechny matky, které mají dokončené pouze základní vzdělání uvedly, že by v budoucnu chtěly dále studovat. Situace, ve které se nyní matky nacházejí, jim však studium většinou neumožňuje. Musí se starat o dítě a ve většině případů není, kdo by jim dítě pohlídal. Otázka dalšího vzdělávání je pro ně zatím spíše jen budoucností. O situaci mladistvých matek hovořili v podobném duchu i experti. „*Většina klientek je u nás vzděláním spíš bez, dokonce ani ne vyučený. Takže nevyučený a vyučený. Velice málo tam je středoškolaček. Když k nám přijde nezletilá, tak už možná začala nějakou školu a nechala toho. Když nemají základní, tak tu dodělají, ale dál už ne. Je možnost i dálkového studia na středních školách, možnost by byla, ale s tím dítětem to moc nejde. Leda, že by někdo pomohl a to tam většinou není, to by nebyly u nás, kdyby to tam bylo.*“ Kurátor pro mládež uvedl: „*Já si myslím, že pokud ta matka chce, tak dnešní doba je připravená, že je možnost studovat dálkově ty školy, vycházejí jim vstříc, takže v tomhle já komplikace nevidím. Pokud člověk chce, roli přijal, tak si s tím s pomocí poradí.*“

Mladistvé matky hovořily o tom, že potřebují dosáhnout vyššího stupně vzdělání, než je jen základní, aby byly v životě spokojené. „*Já si myslím, že je to dobré v téhle době, ale myslím, že maturita by mi stačila.*“ „*Tak jelikož ta dnešní doba je i otázkou peněz, tak si myslím, že ano.*“ Mladistvé matky hodnotily význam vzdělání na škále od jedné do pěti. Tři matky uvedly číslo jedna, tedy, že pro ně má vzdělání velký význam. Tři matky hodnotily číslem tři a jedna číslem dvě.

6.3.2 Životní situace mladistvé matky v oblasti zaměstnání

Všechny mladistvé matky byly na mateřské dovolené, až na jednu matku si nepřivydělávaly. Tato skutečnost pochopitelně vyplývá z jejich mateřství a nutnosti

nepřetržité péče o dítě. V této oblasti jsem se zaměřila spíše na možnosti nalezení zaměstnání v budoucnu, vzhledem k situaci matky, především ke stupni vzdělání. Pracovnice o.s. Na počátku se k otázce uplatnění na trhu práce vyjádřila následovně: *„Někdy u nás mohou být i do tří až čtyř let věku dítěte a pak se jim pomáhá s hledáním zaměstnání, ale je to hodně těžký pro tyhlety, protože zůstane s malým sama. Co mám zkušenost s jednou klientkou, co byla tady a navíc byla Romka, další hendikep, a ta třeba sehnala práci, ale dítě onemocní a pokud je ve zkušební době, tak ji propustí.“*

Mladistvé matky hodnotily možnosti nalezení zaměstnání jako malé a také upozorňovaly na to, že je pro ně nezbytné, aby jim někdo hlídal dítě, v době, kdy budou v zaměstnání. Pouze jedna matka hovořila o možnosti získání konkrétního zaměstnání, ostatní otázku zaměstnání zatím akutně neřeší. Pro většinu mladistvých matek má zaměstnání velký význam, téměř všechny matky hodnotily čísly jedna a dvě.

6.3.3 Závěr

Vzdělání a s tím související uplatnění na trhu práce je významným aspektem. Většina mladistvých matek dokončila pouze základní školu a z důvodu těhotenství musela z dalšího studia odejít. Přesto by tyto matky chtěly v budoucnu dosáhnout vyššího stupně vzdělání, nebo absolvovat rekvalifikační kurz. Možnosti realizace dalšího vzdělání jsou značně omezeny potřebou hlídat po celý den dítě. Pouze dvě matky mají možnost hlídání v době studia. Matky hodnotily možnosti nalezení dobře placené práce s jejich stupněm vzdělání, jako špatné. Tato skutečnost je jedna z motivací, proč chtějí v budoucnu ve vzdělávání pokračovat.

6.4 Trávení volného času

V následující kapitole se pokusím zodpovědět otázku: *Jakým způsobem se zapojuje mladistvá matka do volnočasových aktivit a zájmů?* Indikátory v oblasti trávení volného času jsou: jeho náplň, zda způsob trávení volného času matku uspokojuje, čeho se musela kvůli dítěti vzdát.

Vzhledem k potřebě trávení času s dítětem a adekvátní péče o něj, zbývá mladistvým matkám velmi málo času na volnočasové aktivity a koníčky. Mladistvé matky

uzpůsobují svůj čas režimu dítěte a snaží se přizpůsobit jeho potřebám. *„Uklidím, jdu s malou ven. Jsme skoro pořád venku, až do sedmi.“* V podstatě skoro celou část dne tráví s dítětem a na koníčky jim nezbývá mnoho času. Většina matek uvedla, že pokud by jim někdo dítě pohlídal, rády by se občas nějakému zájmu věnovaly. Některé matky netouží po tom, mít více času a způsob jeho trávení je uspokojuje. Matka na otázku, zda by chtěla mít více času pro sebe odpověděla: *„No bude to znít možná hloupě, ale asi ne. Já jsem teďka opravdu hodně s malou.*“

Několik matek uvedlo, že se kvůli dítěti musely svého zájmu vzdát: *„No já jsem dělala gymnastiku, jenže potom jsem musela přestat. Teďka není čas.* […] *Chybí mi to, chtěla bych si jednou za čas jít zaplavat sama bez dítěte, ale nejde to. Kdybych tady měla třeba ty sestry a hlídaly mi malého, tak by to bylo o něčem jiném.“* Možnosti trávení volného času jsou omezeny potřebou hlídat dítě. Jiná matka uvedla: *„Tak teďka je můj koníček Alexandr a před tím jsem chodila zpívat ve škole.* […] *No tak ten zpěv, chybí mi to, občas si vzpomenu, jak jsme jezdili do Itálie.“* Téměř všechny matky zhodnotily význam koníčku číslem tři.

6.4.1 Závěr

Většina mladistvých matek nemá koníček, nebo zájem, kterému by se pravidelně věnovala. Pouze jedna matka uvedla: *„Koníčků moc nemám vzhledem k malému, ale chvilku času si vyhradím na kolečkové brusle a plavání.“* Matky se snaží svůj čas přizpůsobit režimu dne jejich dítěte, a pokud pro sebe mají chvilku času, pak je to v době, kdy dítě spí, ale tento čas spíše věnují úklidu, nebo odpočinku. Většina matek by uvítala možnost občas trávit volný čas bez dítěte, např. jít si zaplavat, podle matek je to však podmíněné možnostmi hlídání dítěte, které ony většinou nemají.

6.5 Státní sociální podpora, sociální pomoc

V následující kapitole se věnuji oblasti pomoci matkám ze strany státu a mým cílem je odpovědět na otázku: *Jakým způsobem využívá mladistvá matka systém sociálního zabezpečení?* Indikátory jsou informovanost o možnostech a jejich využití.

Mladistvé matky stejně jako matky starší nastupují na mateřskou dovolenou a pobírají peněžitou pomoc v mateřství. Matky jsou na příjmu této dávky závislé a díky ní mohou pokrýt náklady spojené s bydlením a s péčí o dítě. Výše částky peněžité pomoci v mateřství se odvíjí od výše příjmu v zaměstnání. Mladistvé matky do zaměstnání před otěhotněním nedocházely, tudíž částka bývá nízká. Na tuto skutečnost matky upozorňovaly: „*No je to hodně špatný. Teďka mi snížili mateřskou, protože jsem vlastně nikdy nepracovala a oni to posuzují podle toho.*" Některé matky pobírají také dávky státní sociální podpory: „*Přídavky na malého, přídavky na sebe, protože vlastně ještě studuji a sociální příplatek.*"

Mladistvé matky jsou většinou o možnostech využití finanční pomoci ze strany státu informovány. Pokud se matka nachází v azylovém domě podrobnější informace jí poskytuje sociální pracovnice, případně jí s vyřízením dávek pomůže. Většinou si však dávky matky vyřizují samy. „*Ty dávky jsem si vyřídila, ale nebýt tady pracovnice, tak bych nevěděla na co všechno mám nárok.*" „*Takže všechny dávky jsem si vyřídila sama.*" Většina mladistvých matek má na dávky státní sociální podpory nárok a využívá je. K této otázce se vyjádřila sociální pracovnice azylového domu následovně: „*Já si myslím, že o nich vědí, a pokud ne, tak my se jim snažíme dopomoci. Většina z nich se pohybuje na hranici životního minima a potom je vysloveně nutné, aby tyto dávky vyřízené měly už z toho důvodu, aby si tady zvládaly platit ubytování a zároveň, aby jim zůstala nějaká část na živobytí a základní potřeby. Většina klientek opravdu využívá tyto dávky, aby mohly takhle vyjít.* […] *To jsou dávky hmotné nouze.*"

Jak uvádím v kapitole 3.2., Walbank (2007) se zmiňuje o zaměření politických programů na snížení poskytování sociálních dávek mladistvým matkám ve Velké Británii, kde se setkávají s vysokým počtem mladistvých matek, které sociální dávky zneužívají. Domnívám se, že situace v České republice je odlišná. Mladistvé matky mají skutečně na sociální dávky nárok a potřebují je k uspokojení svých potřeb i potřeb dítěte a nedochází ve velké míře k jejich zneužívání.

Mladistvé matky umístěné v zařízení sociální péče, jmenovitě v azylovém domě pro matky s dětmi vyjadřovaly velký význam využití této pomoci. Mladistvých matek jsem se ptala na to, zda jim pomáhají v zařízení řešit jejich situaci, jedna matka odpověděla:

„Hodně. Je pravda, že kdybych se nedostala sem, tak bych nevěděla kudy kam. Tady je vlastně jediný místo, kde já s malým můžu být.“ Jiná matka uvedla: *„No sociální pracovnice mi skoro vůbec nepomáhá. Musím si všechno zařídit sama, a když nevím, tak mi s tím nepomůže.* […] *Takže všechny dávky jsem si vyřídila sama.“* Ubytování v azylovém domě a pomoc v rámci tohoto zařízení má pro matky velký význam. Jedna matka uvedla: *„Jednička, mě tady opravdu nic nechybí, jsem tady opravdu spokojená a jsem ráda, že tady můžu být a mám zázemí. Stát se může cokoliv, prostě jsem ráda i za to.“*

6.5.1 Závěr

Většina mladistvých matek má na pomoc ze systému sociálního zabezpečení nárok a tato pomoc je v jejich životních situacích velmi významná. Mladistvé matky mají alespoň stručný přehled o možnostech pomoci a dávky státní sociální podpory využívají. Pokud se v životní situaci mladistvé matky stane problematickým také aspekt bydlení, využívá možnost ubytování v azylovém domě pro matky s dětmi v tísni, kde jí poskytují další informace o možnostech pomoci. Některé matky navštěvují také poradny zaměřené na pomoc matkám v tísni.

6.6 Finanční situace

V následující kapitole se zabývám otázkou: *Jaké jsou charakteristiky v oblasti hospodaření s finančními zdroji?* Indikátory jsou: kdo finance získává, kdo s nimi hospodaří a zda jich má dostatek.

Oblast financí v životní situaci mladistvé matky je značně ovlivněna možnostmi získání peněz. Vzhledem k tomu, že matky nemají stabilní zaměstnání, ani si ve většině případů nepřidělávají, nemají mnoho finančních prostředků. U mladistvé matky, která bydlí u rodičů, zajišťuje hospodaření s financemi *„mamka.“* Matka, která je již vdaná uvedla: *„Hospodaření s penízky máme rozdělené a obstaráváme to oba. Ale z větší části se o to stará manžel. Finančně nás nikdo nepodporuje.“* Mladistvé matky, které bydlí v azylovém domě hospodaří s financemi samy a jsou značně závislé na peněžité pomoci v mateřství a na výživném, které platí otec dítěte. *„Mám mateřskou. Bez výživného bych těžko vycházela.“*

Dále jsem zjišťovala, zda mladistvé maky vystačí s penězi, které mají. Matky byly v odpovědích nejednoznačné. Zhruba polovina matek, uvedla, že s penězi vystačí. Jedna matka hodnotila následovně: „*Vystačím a dokonce mi zůstává, abych malýmu vkládala něco na konto.*“ Druhá polovina má naopak peněz nedostatek: „*No právě že moc né. Z mateřské mi zbývá jen 800 na ty plínky a takový. Jako mám i ty alimenty, ale na ně se taky nemůžu spolehnout, jako vycházíme, pomáháme si s kámoškou taky.* Některé dívky, jež mají se svou matkou dobrý vztah uváděly, že jim matka finančně pomáhá, např. „*ale když potřebuju, tak mi oblečení kupuje, když nevyjdu, tak na jídlo mi přispívá, tak takhle no.*“

6.6.1 Závěr

Většina mladistvých matek je schopna pokrýt finanční náklady na uspokojení svých potřeb a náklady spojené s péčí o dítě. Vzhledem k tomu, že si peníze matky nevydělávají, jsou finančně závislé zejména na peněžité dávce v mateřství *(„Pobírám mateřskou a bez ní si nyní život nedovedu představit.“)*, některé matky také na výživném od otce dítěte a na vybraných dávkách státní sociální podpory.

6.7 Bydlení

V následující kapitole se pokusím zodpovědět otázku: *Jaké jsou charakteristiky v oblasti bydlení?*

Aspekt bydlení byl u většiny mladistvých matek, se kterými jsem vedla rozhovory, velmi důležitý a také palčivý. Vzhledem k tomu, že jsem hovořila převážně s matkami, které bydlí v azylovém domě, právě kvůli špatným možnostem vlastního bydlení, byl tímto faktor bydlení do značné míry ovlivněn. V této oblasti mě zejména zajímal současný stav bydlení a také zda je vyhovující.

Mladistvé matky nemohou bydlet doma, protože většinou doma žijí v podmínkách, které nejsou vyhovující pro dítě. Matka hovořila o bytových podmínkách své matky: *„Ona má strašně malinkej byt a já mám mladšího bráchu, je mu patnáct a on je v té pubertě. Já jsem tam chvíli byla s malým, ale malej brečí třeba v noci, když je nachlazenej a to se nedá.“* V azylovém domě bydlí také proto, že jejich špatná finanční situace jim neumožňuje, aby si mohly zaplatit vlastní bydlení a s dítětem se osamostatnit. Tuto potřebu

matky často vyjadřovaly: „ […] *to že máte kde být, třeba v tom azylovém domě neznamená, že jste tak úplně šťastná. Něco jinačího je, když máte svoje bydlení, svůj klid.“* Pro některé matky bylo získání bydlení jedním z toužených cílů*: „Tak cíl je ten, abych se z toho všeho tady dostala, abych měla vlastní bydlení s malou,….“*

O špatných možnostech získat bydlení hovořila také sociální pracovnice azylového domu: *„Pro naše klientky je možnost jít do vlastního podnájmu finančně nedosažitelná. I jejich partneři jsou na úřadu práce, takže i kdyby oni dva žili dohromady, tak většinou na ty platby privátních podnájmů fakt nedosáhnou. To se právě odvíjí od toho, že ubytováváme klientky, které partnery mají, ale nemají na privátní ubytování. Dávky hmotné nouze dostanou na azylové bydlení, ale ne na privátní ubytování. Přijde mi to jako začarovaný kruh. Než klientka dosáhne na byt, který je jí přidělen bytovým odborem, tak projde několik azylových zařízení a je to opravdu o tom, že ne že by nechtěla jít bydlet jinak, ale opravdu na to finančně nemá.“*

Mladistvé matky, přestože touží po samostatném bydlení, byly ve většině případů s úrovní bydlení v azylovém domě spokojeny, pouze jedna matka uvedla: „*No jo. Mohlo by to být lepší, vadí mi ty záchody společný, ale proti tomu se nedá nic dělat. Lepší tady platit malou sumu, než dvojnásobek někde.“*

6.7.1 Závěr

Pro většinu mladistvých matek je bydlení problematické, protože jejich finanční situace a rodinné podmínky jim neumožňují, aby bydlely doma s rodiči, nebo si financovaly vlastní bydlení. Tyto dívky často vyjadřovaly touhu po vlastním bydlení, které by jim umožnilo soukromí s dítětem.

6.8 Dítě

V následující kapitole se zaměřím na zodpovězení otázky: *Jak interpretuje mladistvá matka význam dítěte v její životní situaci?* Indikátory pro tuto otázku jsou role dítěte v životě matky a změny, které matce přineslo dítě do života.

Vztah mezi matkou a dítětem je specifickým a úzkým vztahem, ať už se jedná o matku mladistvou, nebo starší. V životní situaci mladistvé matky hraje dítě velkou roli

a význam dítěte je často umocněn také tím, že mladistvá matka zůstává ve své situaci s dítětem sama a pak se na své dítě velmi soustředí a upíná se k němu. Pro mladistvé matky hraje jejich dítě velmi významnou roli: *„Tak strašně velkou, je to moje dcera a mám jí ráda.“ „Tu největší.“ „Hodně velkou roli. Nevím, jak to mám říct, ale jsem ráda za tu zkušenost, že jsem mohla mít miminko. Teďka jsem fakt ráda, že jí mám, nedala bych jí nikomu.“* V podobném duchu se k této otázce vyjadřovali i odborníci: *„Hodně lpí na děcku, někdy to může být proto, že nikoho jiného nemá. Je jasný, že tam je i to, že tam není úplný uspokojení té maminky, všech jejich potřeb.“*

Narození dítěte přináší do života matky nepochybně velké změny. K těmto změnám dochází v mnoha oblastech, ať už jsou to změny týkající se konkrétně života matky, tak také změny v celé rodině a rodině otce dítěte. Odborníci hovořili o tom, že na prvním místě jsou změny v psychice matky a velký význam v budoucím postoji matky k dítěti má způsob, jakým se matka s těhotenstvím a mateřstvím vyrovná. Kurátor pro mládež uvedl: *„Jsou dvě skupiny matek. Jedna ta skupina v podstatě dřív dospěje a zvládají to dobře, jako každá jiná matka. Pak to má ty výhody, že je to mladá máma, která se s tou rolí ztotožnila a myslím si, že tam se to dítě má ještě lépe v tom, že až vyroste, tak bude mít takovou kamarádku vedle sebe, takovou živelnou, že to může být pak výhoda pro to dítě. Druhá skupina matek, které se s tím nepoperou, třeba mají stejně tak mladého partnera a rozpadá se to, případně do toho příliš mnoho zasahují rodiče. Takové dvě skupiny já jsem poznal. Buď to fungovalo, matka se s tím ztotožnila, přepracovala si žebříček hodnot, anebo se s tím nepoprala, brala to jako chybu začít takhle brzy a pak následují problémy.“*

Když jsem se mladistvých matek ptala na to, co považují za nejdůležitější pro jejich dítě, jejich odpovědi byly různorodé. Matky většinou považovaly za důležité to, co samy postrádají. Nejlépe to vystihuje odpověď matky, které se nedostávala od matky odpovídající láska a byla umístěna do dětského domova: *„Podle mě asi to aby měl lásku, abych na něj měla čas, aby nebyl zanedbávanej, no. Aby měl všechno, co potřebuje. To nemusí být to oblečení, ani to, ale potřebuje vědět, že ho má někdo rád, aby se měl vždycky kam uchýlit. A toho já bych právě chtěla dosáhnout, abych měla ten byt a on mohl v osmnácti přijít a říct, že nemá kde být a já bych řekla, můžeš zůstat tady.“* Odpověď jiné matky vychází z toho, že má sama zdravotní problémy: *„Nevím no, jako,… asi to zdraví no,*

jelikož já mám taky takový problémy se teď vyskytly,…“ Většina matek uvedla, že je pro ně nejdůležitější, aby bylo jejich dítě zdravé. Dále považovaly za důležité, „*aby měla co do pusy a střechu nad hlavou*.“ Všechny mladistvé matky zhodnotily význam dítěte číslem jedna, tedy má pro ně největší význam. Důležitost vztahu matky a dítěte byla patrná ze všech rozhovorů, matky o svých dětech hodně hovořily a vyjadřovaly svůj zájem a snahu o co nejlepší péči. K otázce adekvátní péče mladistvou matkou o její dítě se vyjadřovali odborníci: *„Když vezmu naši klientelu, tak tam to není slavný u nikoho. Někdy i mladší jsou lepší mámy, nejsou ještě tolik zkažený světem a možná jsou i někdy přístupnější.“* Mladistvé matky se většinou samy hodnotily tak, že péči o dítě zvládají: „*Já osobně si myslím, že ano. Musí to posoudit i jiní, ale myslím si, že ano.“*

6.8.1 Závěr

Dítě hraje v životě mladistvé matky nezastupitelnou roli, pro všechny matky, se kterými jsem hovořila, má velký význam v jejich životních situacích. Mladistvé matky chtějí své dítě vychovávat a zabezpečit jim zázemí a pocit jistoty. Do jejich života přináší velké změny, které jsou často podmíněné tím, že dívka se ještě sama cítí být dítětem a má vychovávat své vlastní dítě. Mladistvé matky se však snaží o dítě postarat, často za pomoci svých matek, jim poskytnout kvalitní péči.

6.9 Obecné aspekty sociálního fungování a jejich význam

V následující kapitole se pokusím zodpovědět dvě dílčí výzkumné otázky: *Které aspekty sociálního fungování považuje mladistvá matka za významné?* a *Identifikuje mladistvá matka nějaké překážky v řešení své životní situace?*

V této oblasti jsem nejprve zjišťovala, zda mladistvé matky něco trápí a co jim naopak udělá radost. Více než polovina matek uvedla, že trápení neprožívá: *„Ne žádné trápení nemám, venku svítí sluníčko a s malým si ho plně užíváme.“* Některé matky uvedly: „*Tak rodinné vztahy, to je to, co mě teď asi fakt nejvíc trápí.“* Jiná matka uvedla, že má *„trápení co se týče jeho otce, nemůžu říct, že je to mezi náma úplně pryč. Pořád tam něco je, ale zas vím, že s ním nemůžu být, protože by to neklapalo, takže je to takový dilema.“*

Většina matek se raduje ze svého dítěte: „*Tak Alex a tak všechno a já nevím, mě nepřijde nic smutnýho, takhle jak jsem dopadla. Někdo si může říkat, že je to strašné, jak jsem dopadla, ale já myslím, že ne. Malej je zdravej, já jsem zdravá, mamka je zdravá, všichni jsme zdraví, takže je to v pořádku.* Další matka uvedla: „*Až budu vědět, že budu úplně samostatná. Že budu mít svoje bydlení a budu závislá sama na sebe, to mi udělá radost. Až budeme sami, no.*“

Vzhledem k tomu, že jsem se zaměřila obecněji na sociální fungovaní, zajímalo mě také, zda mladistvá matka sama vnímá svou situaci jako problematickou. Většina mladistvých matek, které o této otázce hovořily, svou situaci jako problematickou nevnímají. Častěji vyskytující se odpovědí bylo: „*No, problematickou jako že…já tvrdím, že do téhle situace se může dostat každý.“* Šestnáctiletá těhotná dívka uvedla: „ *Není to v pohodě, vadí mi to.“*

Mým cílem bylo zjistit, které aspekty sociálního fungování považuje mladistvá matka za významné. Zjišťovala jsem tedy, co má pro ni největší význam, čeho by chtěla v životě dosáhnout. Pro většinu matek má největší význam samostatné bydlení. Touhu po vlastním bydlení však vyjadřovaly dívky, které jsou nyní ubytovány v azylovém domě pro matky s dětmi. Domnívám se tedy, že aspekt bydlení, který je pro ně nyní aktuální, mnohé ovlivňuje. Matky, které mají bydlení zajištěné uvedly: „*Být dobrá mamka.“* Druhá matka by chtěla dosáhnout: „*Dobrého postavení v práci a rodinného klidu a třeba časem i dalšího miminka.“* Dvě matky také uvedly, že jejich cílem je dodělat školu. Překážkami v dosažení jejich cílů je především finanční stránka a absence bytu. Mladistvé matce, která chce být dobrá matka v dosažení tohoto cíle brání: *„ Že jsu sama ještě úplný děcko, cítím se tak.“*

Mladistvé matky by nechtěly, aby se jednou jejich dítě ocitlo ve stejné situaci, jako jsou nyní ony. Když jsem se jich ptala na důvod, většinou vyjadřovaly vlastní vnímání své životní situace. „*No určitě ne, já bych byla opak. Kdybych už něco měla, tak bych mu pomohla, nevykašlala bych se jako někdo druhej, že. Tak asi. Když jsem neměla já, tak aby měl on.“* Další matka uvedla: „*…je to hodně těžký a on je kluk a u kluků je to něco jiného.* […] *protože lepší je to, kdybych měla svůj byt, kdybych měla zázemí, kam to dítě přivést. Ale když člověk nemá zázemí, tak s tím miminkem je to hodně těžký na psychiku. Tak dá se hodně vydržet, ale musí být ten člověk silnej. Když ne, tak je to trošku těžký.“*

6.9.1 Obecné aspekty sociálního fungování a jejich význam z pohledu experta

V následující kapitole se zaměřím na zodpovězení otázky: *Které aspekty sociálního fungování mladistvých matek považuje expert za významné?*

V této oblasti jsem se zaměřila na vnímání životní situace mladistvých matek z pohledu expertů, kteří s mladistvými matkami pracují. Všichni experti se shodli na aspektu, který značně ovlivňuje sociální fungování mladistvé matky a má vliv na různé oblasti života matky. Významné jsou vztahy v původní rodině matky. Pracovnice o.s. Na počátku se k této otázce vyjádřila následovně: *„Problém našich klientek je u všech stejný. Pocházejí z nefunkčních rodin a asi bych řekla, že společným jmenovatelem u všech, je že tam byl doma nedostatek lásky a ty děvčata to hledají.“* V podobném duchu se vyjádřila sociální pracovnice azylového domu: *„Velkou roli v životě té klientky hraje její původní rodina a já si myslím, že od toho se často potom odvíjí. Ať už to jsou problémy, a většinou si myslím, že je to o selhání té původní rodiny, nebo o neúplnosti.“*

Dalším aspektem, na kterém se experti shodli, je zvládání situace mladistvou matkou. Pokud se matka zvládne sama se situací vyrovnat a příjme ji, pak je schopna dítěti poskytnout adekvátní péči. Sociální pracovnice azylového domu uvedla: *„Napřed se opravdu řeší to, aby se ta klientka osvobodila, aby vůbec se prostě uschopnila a s radostí vychovávala svoje dítě. Aby se tak nějak našla a aby přijala tu svoji situaci. Hrozně důležitý je ten krok, aby se sama nejprve vyrovnala se svou situací.*“ Podobně o tom hovořil i kurátor pro mládež: *„Spíš je to otázka toho, jak se poperou psychicky s tím, že už jsou matky a ne děti, o které se někdo stará.*“ Významným aspektem je také bydlení. Domnívám se, že o tomto aspektu hovořily pracovnice azylových domů záměrně, protože matky, se kterými se setkávají, bydlení pochopitelně řeší. Kurátor pro mládež aspekty bydlení nezdůrazňoval, hovořil především o významu zvládání situace mladistvou matkou.

6.9.2 Závěr

Prvky sociálního fungování, které mladistvá matka považuje za významné, buď přímo vyjádřila, nebo o nich v souvislostech hovořila. Pro mladistvé matky je významné samostatné bydlení a s tím spojené soukromí s dítětem, zdraví jejich dítěte, zajištění dobré péče a zázemí pro dítě. Dá se říci, že pro mladistvou matku je na prvním místě její dítě

a další zmíněné cíle a přání se dítěte týkají. Některé mladistvé matky kladou důraz také na vzdělání a získání dobře placeného zaměstnání.

Experti považují za důležité sociální fungování matky, ve kterém hrají roli různí činitelé, kteří fungování ovlivňují. Prvním významným činitelem je primární rodina matky a vztahy, které mají kompletní vliv na její životní situaci. Druhým je zvládání řešit situaci samotnou matkou. Postoj matky k situaci, ve které se nachází a přijetí či nepřijetí situace, hraje velkou roli v dalším vývoji její životní situace, i situace dítěte.

Většina mladistvých matek svou situaci nevnímá jako problematickou, přesto tyto matky v rámci jiných otázek hovořily o tom, co jim schází a co je trápí. Často se matky obhajovaly tím, že se do podobné situace může dostat každý. Všechny matky uvedly, že by nechtěly, aby se jednou jejich dítě dostalo do jejich situace a hovořily o tom, že je to situace těžká a trápí je. Domnívám se tedy, že mladistvé matky svou situaci primárně jako problematickou nevnímají, ale přesto se setkávají s řadou obtíží a nerovnováh, které omezují jejich sociální fungování. Na otázku, zda se mladistvá matka setkává s nějakými překážkami ve své situaci, uvedla expertka následovně: *„To určitě. Už to že je těhotná a čeká dítě. Třeba v osmnácti, sedmnácti letech je tam to dítě, takže ten život je úplně na ruby.“*

7 Závěr

Na začátku této práce jsem si položila otázku*: Které aspekty životní situace mladistvé matky a jejího dítěte výrazným způsobem ovlivňují její sociální fungování?* Podle konceptu „životní situace“ a „sociálního fungování“, jak jej vymezuje Barttletová, Musil a Navrátil, se jedná o individuální seskupení překážek a předpokladů zvládat situace vlastními schopnostmi. Termín životní situace tedy podle Musila a Navrátila (2000) označuje mnohovrstevnatost a neopakovatelnost faktorů, které brání nebo naopak usnadňují sociální fungování jednotlivého klienta nebo specifické kategorie klientů. Životní situace je vždy otázkou individuality člověka. Důležitým činitelem je schopnost zvládat obtížnou situaci řešit. Cílem mé diplomové práce bylo nahlédnout do životní situace mladistvé matky a jejího dítěte a identifikovat aspekty, které ovlivňují její sociální fungování. Životní situace mladistvé matky je komplexem, který je složen z jednotlivých prvků. Pro celostní pochopení její situace bylo tedy důležité tyto prvky analyzovat. Zjištění těchto prvků mi umožnily rozhovory s mladistvými matkami a experty, kteří s matkami spolupracují. Nyní představím zjištění, která jsem prostřednictví výzkumu získala.

Prvním aspektem, který výrazně ovlivňuje sociální fungování mladistvé matky je rodinná struktura a vztahy. Do toho aspektu lze zařadit vztahy mladistvé matky s rodiči, s otcem jejího dítěte, s rodiči otce dítěte, s vrstevníky. Největší roli v životní situaci matky hrají vztahy s rodiči, tedy její primární rodina. Již dětství mladistvé matky může ovlivnit její těhotenství v mladistvém věku. Většina matek uvedla, že pochází z neúplných rodin, některé matky měly mladistvou matku také v adolescenčním věku. Vztahy v primární rodině dále ovlivňují péči o dítě. Většina mladistvých matek hledá podporu a pomoc s péčí u své matky, která je často jednou z mála osob v jejich životech, na kterou se mohou spolehnout. Hovořila jsem však i s matkami, které jejich matka nepodporuje, a ony se o dítě musí postarat samy. Možnosti poskytování podpory ze strany rodičů matky tedy značně ovlivňují její sociální fungování. Tato zjištění se také shodují s výsledky výzkumu Robson a Berthoud (2003) jak uvádím v kapitole 4.2. Ti poukazují na to, že mnoho dívek, které

měly špatné dětství, má větší sklon k tomu, stát se matkou v mladistvém věku, než ty, které v dětství nedostatkem netrpěly.

Velký vliv na sociální fungování má dále charakter vztahu mladistvé matky s otcem dítěte. Tento vztah je u většiny matek nestabilní, často hovořily o jejich špatné zkušenosti s partnerem. Pouze jedna matka je vdaná, ostatní matky, které mají partnera, společně svatbu neplánují. Možná absence otce v rodině mladistvé matky má vliv nejenom na sociální fungování matky, ale i na vývoj dítěte.

Dalším aspektem, o kterém hovořili zejména experti, je zvládání životní situace mladistvou matkou. Na zvládání situace mají vliv také především vztahy v primární rodině a podpora. V této oblasti mám především na mysli přijetí, či nepřijetí situace mladistvou matkou. Experti uváděli, že pokud se matka se svou situací vyrovná a přijme ji, je následně schopna o své dítě adekvátně pečovat a vychovávat. Dalším důležitým aspektem je tedy zvládnutí obtížné situace mladistvou matkou.

Další prvek, který výrazně ovlivňuje sociální fungování, je finanční situace matky, především pak státní sociální podpora a sociální pomoc. Většina mladistvých matek je v tíživé finanční situaci. Pokud by nepobíraly peněžitou pomoc v mateřství a vybrané sociální dávky, nemohly by se o dítě, ani samy o sebe, postarat. Špatná finanční situace těchto matek je značně ovlivněna tím, že nejsou doposud finančně zabezpečeny. Otec dítěte některých matek jim poskytuje výživné, ale i to matkám často nestačí. Finanční situace značně ovlivňuje také možnosti financování samostatného bydlení. Většina matek, se kterými jsem hovořila, bydlí v azylových domech pro matky s dětmi právě proto, že si samostatné bydlení s dítětem nemohou z finančních důvodů dovolit. Možnost pobytu v azylovém domě pro matky s dětmi, má tedy pro matku v její současné situaci velký význam a značně ovlivňuje její sociální fungování, protože jí i dítěti poskytuje bydlení a určité zázemí.

Posledním, ale naprosto nezastupitelným prvkem životní situace je dítě a jeho role v životě matky. Dítě mladistvé matky významně ovlivňuje její sociální fungování a celkově zasahuje do životní situace ve všech jejich oblastech. Dalo by se říci, že především jeho význam, jaký pro matku má, v životě mladistvé matky hraje velkou roli a od tohoto významu se mnohé odvíjí. Dítě je pro mladistvou matku důvodem, proč se stává

mladistvou matkou. Ovlivňuje celou řadu dalších činitelů, jako jsou rodinné vztahy, vztahy s vrstevníky, vzdělání a možnosti uplatnění na trhu práce, apod. Pro všechny mladistvé matky, se kterými jsem hovořila, má jejich dítě největší význam v jejich životech a snaží se mu značně přizpůsobit. Podle expertů se mladistvé matky na své dítě upínají a jsou na něj značně fixované. Domnívám se, že úzký vztah matky k dítěti je často podmíněn také tím, že se matce nedostává podpory ze strany otce dítěte, někdy ani vlastních rodičů, a její dítě se pak stává středem jejího života. Matky často vyjadřovaly, že by chtěly svému dítěti poskytnout to, co ony samy v primární rodině nedostávaly, zejména lásku a zázemí. Zde se opět potvrzuje význam aspektu primární rodiny, který následně ovlivňuje také vztah mladistvé matky k dítěti.

V předešlých řádcích jsem uvedla jednotlivé aspekty, které mají na sociální fungování mladistvé matky značný význam. Matku výrazným způsobem ovlivňují vztahy. Jsou to především vztahy v primární rodině a s otcem jejího dítěte. Je pro ni důležitá její finanční situace, a to podpora ze strany státu. Zde bych především chtěla zdůraznit aspekt dítěte mladistvé matky. Z rozhovorů, které jsem s matkami i experty realizovala vyplynulo, že dítě má pro matku nezastupitelnou roli. V její obtížné životní situaci jí pomáhá zvládat mnohé překážky, a pomáhá i v její psychické oblasti. Dále chci zdůraznit, že z výzkumu vyplynulo, že cílová skupina mladistvých matek se potýká s aspektem „děti mají děti." Výstižně to potvrzuje výpověď šestnáctileté matky, která uvedla: *„Jsu sama ještě úplný děcko."* I přes možné vývojové krize spojené s adolescentím věkem se však tyto matky snaží o dítě postarat a zabezpečit mu vše potřebné. Tedy přesto, že se některé matky ještě samy vnímají jako děti, jsou právě díky jejich dítěti schopny zvládat mnohé překážky a nerovnováhy v jejich mnohdy nelehkých situacích. V této souvislosti se mi vybavil citát V. E. Frankla: *„Když víš proč, tak víš i jak",* který je podle mě pro životní situaci mladistvé matky výstižný. Pokud se mladistvá matka zvládne vyrovnat se svou situací a příjme dítě, chce se o něj starat a vidí v tom smysl, je schopna se dobře postarat i o své dítě.

Závěrem si dovolím navrhnout doporučení pro pracovníky, kteří s mladistvou matkou pracují. Následující doporučení vyplynula ze zjištění od konverzačních partnerů.

Domnívám se, že při práci s mladistvou matkou, se mohou někteří sociální pracovníci zaměřovat pouze na práci s matkou a jejím dítětem. Z mého výzkumu

vyplynulo, že by pracovník měl reflektovat také další vztahy. Ukázalo se, že aspektem, který významně ovlivňuje sociální fungování mladistvé matky je také její původní rodina. Myslím si, že je tedy důležité, aby se sociální pracovník při práci s mladistvou matkou zaměřil na identifikaci vztahů, které matka se svou primární rodinou má, protože charakter těchto vztahů má na řadu oblastí významný vliv. Pokud je to možné, aby také s rodinou matky spolupracoval. Sociální pracovník by měl usilovat o celostní náhled na životní situaci každé mladistvé matky a měl by brát v potaz její dětství a další vlivy v její primární rodině. Dále by se měl zaměřit také na identifikaci vztahu mezi mladistvou matkou a otcem dítěte, a pokud to lze, snažit se s otcem dítěte navázat kontakt. Sociální pracovník by se měl zaměřit také na finanční situaci matky, která, jak vyplývá z výzkumu, má vliv na sociální fungování. Je důležité však také zdůraznit, že sociální pracovník by měl reflektovat i další aspekty životní situace matky, ale neměl by opomenout významnost vztahu matky a dítěte. Na jejich vztahu by měl stavět, protože dítě je pro matku zdrojem podpory a pomáhá jí zvládat obtížné situace.

Domnívám se, že účinná by také mohla být spolupráce prostřednictvím projektu asistent do rodiny. Na základě studia cílové skupiny mladistvých matek, provedených rozhovoru a osobní zkušeností v tomto projektu se domnívám, že by těmto matkám mohl být asistent žádanou oporou a určitým průvodcem v jejich obtížných životních situacích.

Výsledná zjištění také mohou posloužit k přesnějšímu pochopení komplexnosti životní situace mladistvých matek a k následnému zkvalitnění poskytované péče, nebo přístupu, který bude odpovídat potřebám mladistvých matek a jejich dětí. Zveřejněním výsledků výzkumu bych chtěla přispět k rozšíření povědomí veřejnosti i odborníků o rizikovosti životní situace mladistvých matek a o potřebě intenzivněji se věnovat této cílové skupině.

Bibliografie

1. BARTLETT, H. M. 1970. *The Common Base of Social Work Practice.* Washington: NASW Press.
2. BARN, R., MANTOVANI, N. 2007. Young Mothers and the Care System: Contextualizing Risk and Vulnerability.*The British Journal of Social work*, 37, 2007, pp. 225 – 243.
3. FERJENČÍK, J. 2000. *Úvod do metodologie psychologického výzkumu. Jak zkoumat lidskou duši.* Praha: Portál.
4. HAGERTY, J.R. ed.1996. *Stress, risk, and resilience in children and adolescents. Processes, machanisms, and interventions*. UK: Cambridge university press.
5. HENDL, J. 2005. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
6. JANDOUREK, J. 2001. *Sociologický slovník*. Praha: Portál.
7. KREBS, V. et al. 2000. *Sociální politika.* Praha: Kodex.
8. LABÁTH, V. 2001. *Riziková mládež*. Praha: Slon.
9. LANGMAIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. 2006. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada.
10. MACEK, P. 2003. *Adolescence*. Praha: Portál.
11. MACEK, P. 1999. *Adolescence. Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál.
12. MALEKOFF, A. 2004. *Group Work with Adolescents, Principles and practise.* New York: The Guilford Press.
13. MOORE, S., ROSENTHAL, D. 1993. *Sexuality in adolescence*. London, New York: Routledge.
14. MUSIL, L. 2002. Změna klienta a změna prostředí. *Sociální práce*, 2002, č. 2. str. 73-86.

15. NAVRÁTIL, P. 2003. Životní situace jako předmět intervence sociální práce. *Sociální práce,* 2003, č. 2: str. 84-94.
16. NAVRÁTIL, P., MUSIL, L. 2000. Sociální práce s příslušníky menšinových skupin. *Sociální studia: Sborník prací fakulty sociálních studií,* 2000, č. 5: str. 127 – 163.
17. NORMAN, E. ed. 2000. Resiliency Enhancement. Putting the Strenghts Perspectice Into Social Work Praktice. New York: Columbia University Press.
18. ROBB, M. ed. 2007. *Youth in Context: Frameworks, Settings and encounters.* London: SAGE The Open University.
19. ROBSON, K., BERTHOUD, R. 2003 Teenager Motherhood in Europe: a Multi-Country Analysis of Socio economic outmomes. *European Sociological Review,* 19, 2003, pp. 451-466.
20. ROBSON, K., BERTHOUD, R. 2003.Young Motherhood and Disadvantage: a Comparison between Ethnic Groups. *Working Papers of the Institute for Social and Economic Research*, paper 29, Colchester: University of Essex.
21. SAK, P. 2000. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč.
22. SMÉKAL, V., LACINOVÁ, L., KUKLA, L (eds.) 2004. *Dítě na prahu dospívání.* Barrister a Principál.
23. Sure start program. [online]. [cit. 25. 3. 2009]. Přístupné z: <http://www.surestart.gov.uk/>.
24. ŠIŠLÁKOVÁ, M. 2008. *Využití konceptu resilience v sociální práci s rizikovou mládeží.* Disertační práce. Bratislava: Vysoká škola zdravotnictva a sociálnej práce Sv. Alžběty, n. O., Bratislava.
25. TROSTER, P. et al. 2005. *Právo sociálního zabezpečení*. Praha: C.H. Beck.
26. VÁGNEROVÁ, M. 2008. *Vývojová psychologie 1. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum.
27. VÁGNEROVÁ, M. 2005. *Vývojová psychologie 1. Dětství a dospívání*. Praha: Portál.
28. WALLBANK, J. A. 2001. *Challenging motherhood(s)*. London: Prentice hall.

29. WEISS, P., ZVĚŘINA, J. 2001. *Sexuální chování v ČR – situace a trendy*. Praha: Portál.
30. ŽIŽLAVSKÝ, M. 2003. *Metodologie pro sociální politiku a sociální práci.* Brno: MU FSS

Související právní normy a dokumenty

1. Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník
2. Zákon č. 106/2008 Sb., o sociálních službách
3. Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi
4. Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění
5. Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře
6. Výroční zpráva 2007/ Na počátku, o.s.

Anotace

Název diplomové práce: Životní situace mladistvé matky a jejího dítěte se zaměřením na vybrané aspekty ovlivňující její sociální fungování.
Autor práce: Bc. Jana Červená
Vedoucí práce: PhDr. Monika Šišláková, Ph.D.
Počet slov: 21 620 (od úvodu k závěru)

Tématem diplomové práce je životní situace mladistvé matky, resp. jaké aspekty lze v této životní situaci identifikovat a které výrazně ovlivňují její sociální fungování. Hlavní výzkumná otázka, o jejíž zodpovězení diplomová práce usiluje, zní: „*Které aspekty životní situace mladistvé matky a jejího dítěte výrazným způsobem ovlivňují její sociální fungování?*“

Teoretická část vymezuje koncept životní situace a sociálního fungování, dále charakteristiky období dospívání a vývojové změny, cílovou skupinu mladistvých matek v kontextu rizikové mládeže, jako dívky, které jsou matkami ve smyslu těhotenství, nebo již dítě porodily a nedosáhly věku 22 let, dále problematiku mateřství mladistvých matek a děti narozené mladistvým matkám a poslední kapitola pojednává o životní situaci mladistvých matek a je určitým propojením jednotlivých pojmů.

Metodologická část zdůvodňuje výběr kvalitativní strategie zkoumání, technik sběru dat, jednotky zkoumání a zjišťování. Objasňuje operacionalizaci dílčích výzkumných otázek a organizaci výzkumu. Analytická část je zaměřena na rozbor a interpretaci zjištěných skutečností v jednotlivých oblastech životní situace mladistvé matky. Na základě prezentovaných zjištění získaných pomocí 10 rozhovorů je v závěru zodpovězena hlavní výzkumná otázka a jsou navržena některá aplikační doporučení.

Annotation

Title of the work: Life's situation of teen-mother and her child focused on selected aspects, which influence her social functioning.

Autor of the work: Bc. Jana Červená

Supervizor of the work: PhDr. Monika Šišláková, Ph.D

Number of words: 21 620 (excluding footnotes, attachments and paper)

The topic of thesis is a young mother's life situations, in other words: what aspects can be in this situation and identify how it affects their social functioning. The main research question of the thesis which should be answered is: "What aspects of the life situation of teen-mothers and children significantly affect social functioning?"

The theoretical part describe the concept of living situation and social functioning, and characteristics of adolescence and developmental (connected with growing) changes, the target group of teenage mothers in the context of high-risk youth, such as girls who are mothers in terms of pregnancy or child birth under the age of 22, further issue of maternity adolescents mothers and young children born mothers, and the last chapter deals with the life situation of teenage mothers and connect all the individual conceptions.

Methodological part justifies the choice of a qualitative exploration strategy, data collection techniques, survey and exploration units. It explains sub-research questions and research organization. Analytical part is focused on analysis and interpretation of the facts in the various fields in young mothers' life situations. Based on the presented findings obtained from 10 interviews is at the end answered the main research question and some application recommendations are proposed.

Rejstřík

A

abstraktní, 22
Adolescence, 19, 20, 89, 112, 122
adolescenční rodičovství, 30
antikoncepce, 26, 33, 38
aspekty, 8, 42, 44, 54, 57
azylové domy pro matky s dětmi, 28

B

Balcarová, 25, 43
Barn, 39, 41, 42, 43, 46, 72
Barttletová, 10, 18, 89
Berthoud, 32, 41, 44, 86
Brzké otcovství, 37

C

Cambella, 25
celostní, 10
Centrum pro rodinu a sociální péči, 50
cílová skupina, 27
coping, 11, 16

Č

časná adolescence, 20

D

dětství, 20, 43, 68
dílčí výzkumná otázka, 54, 56, 57, 60, 62, 116
dimenze, 11, 15, 17, 111
Dom pro matky s dětmi, 65, 66
dorost, 19
dospělost, 20
dospívání, 19, 21, 23, 25, 30, 45, 90, 91, 122
duchovní, 21, 23, 112

E

emancipaci, 23
emoční instabilita, 22
emoční zralost, 24
empirická část, 18, 54
existencionální úzkost, 24

F

faktor, 10, 14, 39, 43, 48, 52, 85
Ferjenčík, 57
finanční zabezpečení, 28
formální skupiny, 16
formální zdroje, 16
Frankl, 87
Fyziologická nevyzrálost, 40
fyziologický, 15, 21, 111, 112

H

Hendl, 57, 58, 116
hodnota, 20, 24, 34
Horejsi, 15, 44, 111, 115

Ch

charakter, 16, 23, 25, 35, 46, 52, 56

I

identita, 19, 24, 36, 37, 47, 112
impulzivita, 22
indikátor, 62, 100, 106
individuální, 13, 14, 15, 16, 23, 26, 31, 54, 57, 85
interakce, 10, 40

J

jedinec, 10

K

klient, 12, 13, 14, 15, 17, 85, 89
kognitivní vývoj, 22
komunikační systémy, 16
Krebs, 48
Krejčířová, 19, 22, 25
kriteriální výběr, 59
Kukla, 25, 43
Kurátor pro mládež, 60, 72, 79, 83
kvalitativní strategie, 57

L

Lacinová, 25, 43
Langmeier, 19, 22, 25
Lilley, 51

M

Macek, 20, 30, 112
Malekoff, 53
Mantovani, 39, 41, 42, 43, 46, 72
mateřství, 8, 49, 65, 117, 118
mateřství mladistvých matek, 32, 37, 39
metodologie, 56
mladistvá matka, 6, 8, 18, 26, 27, 58, 62, 66, 68, 69, 71, 80, 83, 86, 87, 88, 99, 102, 108, 117, 118, 121
mladiství, 19, 41
Moore, 38
Musil, 11, 12, 13, 17, 18, 85, 110
MUSIL, 89, 90, 122

N

napětí, 16
Navrátil, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 44, 85, 90,110, 111, 115, 122
neformální zdroje, 16
nerovnováha, 11

O

období, 19, 20, 30, 112
očekávání, 12, 17, 31
operacionalizace, 6, 56, 60, 62

P

paradigma, 14
parta, 23, 46
partnerské vztahy, 33
pohlavní identita, 25
pohlavního dospívání, 19
pojetí, 10, 11, 21, 24, 112
politické opatření, 31
porodné, 49
potrat, 35, 37, 39
potřeb, 12
pozdní adolescence, 20, 47
požadavek, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 20, 45

prevence, 53
problém, 11, 31, 42
proces reprodukce, 26, 38
prostředí, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 20, 22, 30, 41, 89
prvek, 15, 44, 85, 111, 115
prvky životní situace, 15
přídavek na dítě, 49
psychologický, 15, 21, 111, 112
puberta, 19, 21, 43

R

Redwood, 51
reprodukční zralost, 19
riziko, 27, 31, 113
riziková mládež, 27
rizikové faktory, 28
rizikové jednání, 27, 113
rizikové sexuální chování mladistvých, 30
Robb, 31, 32
Robson, 32, 41, 44, 85
rodina, 16, 45, 53, 103
Rodinná struktura, 16, 45, 54, 100, 102, 115
role, 12, 13, 15, 20, 25, 37, 43, 47, 68
Rosenthal, 26, 35, 36, 37, 38, 39, 40
rovnováha, 12
rozhovor pomocí návodu, 57

Ř

řešení, 11, 16, 17, 50, 104

S

scénář rozhovoru, 60
seberozvoj, 24
sebevymezení, 24
sekulární akcelerace., 19
sekundární pohlavní znaky, 21, 25, 112
sex typing, 25
sexuálně přenosné choroby, 35
sexuální chování, 25, 30, 34
sexuální prožitky, 21, 25
sexuální styk, 33, 34
Sheafor, 15, 44, 111, 115
situace, 10
Smékal, 25, 43
socializace, 22, 24
Sociální aktivity, 16
sociální dávky, 38, 39, 51
sociální fungování, 1, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 26, 27, 40, 42, 44, 54, 55, 56, 61, 81, 82, 83, 85, 92, 101, 105, 106, 110, 111, 113, 115, 117, 120, 121
sociální interakce, 16
sociální podpora, 48, 49, 54, 100, 104, 115
Sociální pojištění, 48
Sociální pomoc, 49
sociální pracovník, 12, 14, 15, 62, 106
Sociální systém, 28
sociální událost, 49
sociální úkoly, 10
sociální zabezpečení, 48, 49, 51, 55, 61, 75, 76, 90, 100, 116, 119
sociální zabezpečení,, 16
sociálního fungování, 12
somatický, 19, 112
střední adolescence, 20
subkultury mládeže, 48
Sure Start Program, 32
svépomocné skupiny, 16

Š

Šišláková, 27, 28, 113

T

teen mothers, 50
teenagers, 19
těhotenství, 31, 35, 37, 38, 39, 41, 42, 49, 52, 53, 56, 58, 92, 102
Trávení volného času, 47, 54, 100, 104, 115
triangulace dat, 58
Trojan, 34
Tröster, 48, 49

V

Vágnerová, 19, 21, 23, 24, 25, 26, 35, 36, 45, 46, 66, 67, 70, 91, 112, 114
věk zletilosti, 30
Velká Británie, 30, 31, 32, 42, 46, 50, 51
vliv primární rodiny, 42
vnímání, 22, 30, 39, 64, 82
vrstevníci, 22, 100
vývojová krize, 41
vývojové období, 30
vzdělání, 28, 31, 33, 41, 46, 53, 55, 61, 100, 103, 116
vztahy, 13, 16, 22, 23, 25, 33, 35, 36, 45, 46, 47, 54, 100, 102, 103, 113, 115

W

Wallbank, 50
Weiss, 34
Winkler, 43

Z

zájmy, 16
zaměstnání, 16, 28, 32, 33, 39, 47, 55, 61, 100, 104, 116
Zaměstnanost, 16
zařízení sociální péče, 28
zdravotní rizika, 40
Zdroj, 16
znevýhodnění, 33
zvládání, 10, 16

Ž

životní, 10
životní cyklus, 15
životní situace, 5, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 27, 28, 29, 30, 39, 42, 44, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 61, 62, 63, 67, 68, 71, 81, 82, 83, 85, 86, 88, 92, 100, 101, 110, 111, 115, 116, 117, 120, 121
životní situaci, 17

Seznam příloh

Příloha č.1 Dílčí výzkumné otázky pro mladistvou matku a jejich indikátory

Příloha č.2 Scénář rozhovoru s mladistvou matkou

Příloha č.3 Dílčí výzkumné otázky pro experty a jejich indikátory

Příloha č.4 Scénář rozhovoru pro experty

Příloha č.5 Informace o Na počátku, o. s.

Příloha č.1 Dílčí výzkumné otázky pro mladistvou matku a jejich indikátory

DVO	Indikátor
1. Jaký význam přikládá mladistvá matka svému věku, rodinnému stavu a mateřství?	**Věk, rodinný stav, mateřství** - jejich charakteristika - význam
2. Jaké jsou charakteristiky rodinné struktury a vztahů mladistvé matky?	**Rodinná struktura a vztahy** - k otci dítěte - k rodičům matky - k rodičům otce - k vrstevníkům
3. Jaká je životní situace mladistvé matky v oblasti vzdělání? *4. Jaká je životní situace mladistvé matky v oblasti zaměstnání?*	**Vzdělání a uplatnění na trhu práce** - charakteristika současného stavu - představy o budoucnosti - možnosti realizace těchto představ
5. Jakým způsobem se zapojuje mladistvá matka do volnočasových aktivit a zájmů?	**Trávení volného času** - jeho náplň - zda ji to uspokojuje - čeho se musela vzdát
6. Jakým způsobem využívá mladistvá matka systém sociálního zabezpečení?	**Státní sociální podpora, sociální pomoc** - informovanost o možnostech - jejich využití
7. Jaké jsou charakteristiky v oblasti hospodaření s finančními zdroji?	**Finanční situace** - kdo finance získává - kdo s nimi hospodaří - zda jich má dostatek
8. Jaké jsou charakteristiky v oblasti bydlení?	**Bydlení** - současný stav - zda je vyhovující
9. Jak interpretuje mladistvá matka význam dítěte v její životní situaci?	**Dítě** - jeho role v jejím životě - jaké změny jí přineslo do života

10. Které aspekty sociálního fungování považuje mladistvá matka za významné? *11. Identifikuje mladistvá matka nějaké překážky v řešení své životní situace?*	**Obecné aspekty sociálního fungování a jejich význam**

Příloha č.2 Scénář rozhovoru s mladistvou matkou

I. Seznámení se základními informacemi, které se týkají organizace a průběhu rozhovoru.

Jmenuji se Jana Červená a studuji na Masarykově univerzitě obor Sociální politika a sociální práce. V současné době píši diplomovou práci o životní situaci mladistvých matek a jejich dětí. Důležitou součástí práce je výzkum, který má podobu rozhovorů s mladistvými matkami.

Náš rozhovor je anonymní, tedy nebudu nikde uvádět vaše jméno a další osobní údaje. Pokud budete souhlasit, budu náš rozhovor nahrávat na diktafon, což rozhovor urychlí. Souhlasíte? Pokud nebudete nějaké otázce rozumět, ráda vám ji více vysvětlím. Samozřejmě máte právo i na otázky neodpovídat. Můžeme tedy začít?

II. Samotný rozhovor – návrh otázek

1. **Věk, rodinný stav, mateřství**

Ráda bych se vás nejprve zeptala, kolik je vám let? Jste vdaná, svobodná, nebo máte partnera? Kolik máte dětí a v jakém jsou věku? (Ve kterém jste měsíci těhotenství?) Kdo vás připravuje na mateřství? Kdybyste měla možnost, chtěla byste mít dítě ve vyšším věku? Jak vy sama vnímáte váš věk vzhledem k vaší situaci?

2. **Rodinná struktura a vztahy**

otec dítěte

Jaký máte vztah s otcem vašeho dítěte? Plánovali jste vaše těhotenství? Jak se k tomu váš partner stavěl, když zjistil, že jste těhotná? Žijete společně? Plánujete společné bydlení? Chcete se vzít? Změnilo se něco ve vašem vztahu po té, co jste otěhotněla? Jaký vztah má váš partner k dítěti?

Kdybyste měla vyjádřit, jak je pro vás důležitý váš partner na škále od 1do 5 (1= nejlepší), jak byste to vyjádřila?

Rodiče matky

Bydlíte u rodičů? Proč nemůžete bydlet u rodičů? Jak s rodiči vycházíte? Vědí vaši rodiče, že jste těhotná (máte miminko)? Změnily se nějakým způsobem vztahy ve vaší rodině od té doby, co jste těhotná (máte miminko)? Jak se vaši rodiče staví (stavěli) k tomu, že jste těhotná (máte miminko)? Pomáhají vám rodiče v péči o dítě? Kolik bylo vašim rodičům, když jste se narodila?

Máte nějaké sourozence? Jaké s nimi máte vztahy?

Kdybyste měla vyjádřit, jak je pro vás důležitá vaše rodina na škále od 1 do 5 (1= nejlepší), jak byste to vyjádřila?

Rodiče otce dítěte

Jak vycházíte s rodiči otce dítěte? Jak se stavěli rodiče otce k tomu, že jste těhotná? Změnili se vaše vztahy s nimi od té doby, co jste těhotná (máte miminko)? Podporují vás nějakým způsobem?

Vrstevníci

Jak byste popsala vaše vztahy s lidmi z vašeho okolí? Máte někoho z přátel, kdo vás podporuje (finančně, rady s péčí o dítě), pomáhá vám?

Kdybyste měla vyjádřit, jak jsou pro vás důležití přátelé na škále od 1do 5 (1 =nejlepší), jak byste to vyjádřila?

3. Vzdělání a uplatnění na trhu práce

Vzdělání

Jaké máte vzdělání? Jste spokojená s vaším vzděláním? Chtěla byste ještě v budoucnu studovat? Jak si představujete, že budete studovat, když máte dítě? Myslíte si, že potřebujete ve vašem životě dosáhnout vysokého stupně vzdělání, abyste byla spokojená?

Kdybyste měla vyjádřit, jaký má pro vás význam vzdělání na škále od 1do 5 (1 =nejlepší), jak byste to vyjádřila?

Zaměstnání

Máte stabilní zaměstnání? Hledáte si zaměstnání? Přivydělováte si (např. formou brigády)? Jak hodnotíte možnost nalezení zaměstnání? Docházíte na úřad práce? Čeho byste chtěla dosáhnout v oblasti zaměstnání? Myslíte si, že je pro vaši spokojenost v životě důležité, abyste měla „dobře placené“ zaměstnání?

Kdybyste měla vyjádřit, jaký má pro vás význam zaměstnání na škále od 1 do 5 (1 =nejlepší), jak byste to vyjádřila?

4. **Trávení volného času**

Jak trávíte svůj volný čas? Jaké máte koníčky? Chtěla byste mít víc volného času? Jste členkou nějaké specifické skupiny?Je to pro vás důležité mít nějaké koníčky? Uspokojuje vás to, jak trávíte svůj volný čas? Musela jste se nějakého koníčku kvůli dítěti vzdát?

Kdybyste měla vyjádřit, jaký význam pro vás mají koníčky (náležitost ve specifické skupině) na škále od 1do 5 (1 =nejlepší), jak byste to vyjádřila?

5. **Státní sociální podpora a sociální pomoc**

Navštěvujete nějaké zařízení sociální péče? Docházíte do nějaké poradny? Do jaké? Jakým způsobem vám pomáhají ve vaší situaci? Co pro vás znamená, že do tohoto zařízení docházíte? Víte, jaké sociální dávky od státu můžete čerpat? Jaké čerpáte? Kdo Vám pomohl zařídit jejich získání?

Klientka zařízení: Pomáhají vám zde v zařízení řešit vaši situaci? V čem konkrétně vám pomáhají? Co to pro vás znamená, že do tohoto zařízení docházíte? Pomáhají Vám tady získat sociální dávky od státu?

Kdybyste měla vyjádřit, jaký pro vás má význam to, že navštěvujete zařízení na škále od 1 do 5 (1= nejlepší), jak byste to vyjádřila?

6. **Finanční situace**

Kdo ve vaší rodině zajišťuje hospodaření s financemi? Máte někoho, kdo vás finančně podporuje? Co to pro vás znamená? Vystačíte s penězi, které máte? Jste spokojena s vaším materiálním zajištěním? Pobíráte nějaké dávky státní sociální podpory? Jaké? Pobíráte nějaké dávky (např. výživné)? Vystačila byste s penězi, kdybyste nepobírala dávky?

Kdybyste měla vyjádřit, co ve vaší situaci znamená finanční podpora ze strany státu na škále od 1 do 5 (1= nejlepší), jak byste to vyjádřila?

7. **Bydlení**

Kde nyní bydlíte? Proč nebydlíte u rodičů? Jste spokojená s úrovní bydlení?

8. **Dítě**

Co se změnilo od té doby, co jste těhotná (máte dítě)? Jakou roli hraje vaše dítě ve vašem životě? Co považujete za nejdůležitější pro vaše dítě? Myslíte si, že zvládáte pečovat vaše o dítě? (Jak si představujete, že se budete starat o dítě)?

Kdybyste měla vyjádřit, jaký má pro vás význam vaše dítě na škále od 1do 5 (1= nejlepší), jak byste to vyjádřila?

9. **Obecné aspekty sociálního fungování a jejich význam**

Prožíváte nějaké trápení v osobním životě? Z čeho máte radost? Vnímáte vaši situaci jako problematickou? Čeho byste chtěla ve svém životě dosáhnout? Co pro vás má největší význam? Co považujete ve svém životě v tuto chvíli za nejdůležitější? Pociťujete nějaké překážky, které vám v dosažení cílů brání? Chtěla byste, aby se jednou vaše dítě ocitlo v podobné situaci, v jaké se nacházíte vy? Proč byste to nechtěla (chtěla)?

Náš rozhovor se blíží ke konci. Chtěla byste na závěr dodat nějaké další informace ohledně vaší situace, které považujete za důležité a dosud jste je nezmínila?

III. Ukončení rozhovoru a poděkování.

Příloha č.3 Dílčí výzkumné otázky a jejich indikátory pro sociální pracovníky

DVO	**Indikátor**
1. Jak interpretuje expert životní situaci mladistvých matek?	**Pohled experta na životní situaci mladistvých matek** **-** viz jednotlivé aspekty uvedené v kap. 4.2.
2. *Které aspekty sociálního fungování mladistvých matek považuje expert za významné?*	**Obecné aspekty sociálního fungování a jejich význam z pohledu experta**

Příloha č. 4 Scénář rozhovoru se sociálními pracovníky

I. Seznámení se základními informacemi, které se týkají organizace a průběhu rozhovoru.

Jmenuji se Jana Červená a studuji na Masarykově univerzitě obor Sociální politika a sociální práce. V současné době píšu diplomovou práci o životní situaci mladistvých matek a jejich dětí. Důležitou součástí práce je výzkum, který má podobu rozhovorů s mladistvými matkami a s experty, kteří pracují s mladistvými matkami.

Náš rozhovor je anonymní, nebudu nikde uvádět vaše jméno a další osobní údaje. Pokud budete souhlasit, budu náš rozhovor nahrávat na diktafon, což rozhovor urychlí. Souhlasíte? Pokud nebudete nějaké otázce rozumět, ráda vám ji více vysvětlím, samozřejmě máte právo na otázky neodpovídat. Můžeme tedy začít?

II. Samotný rozhovor – návrh otázek

V jakém typu organizace pracujete?
Jaká je vaše role v organizaci?

Jak vnímáte obecně problematiku mladistvých matek?
Jaké máte zkušenosti s mladistvými matkami?

Jak vnímáte situaci mladistvých matek v oblasti vzdělání?
Jak vnímáte situaci mladistvých matek v souvislosti s možností uplatnění na trhu práce?
Jak vnímáte finanční situaci mladistvých matek?
Jaký je váš názor na možnosti využití sociálních dávek pro mladistvé matky ze strany státu?
Jaký je váš názor na možnosti využití zařízení sociální péče pro mladistvé matky?
Jaký je váš názor na možnosti poskytnutí azylového bydlení matkám do 18 let?
Jak vnímáte situaci mladistvých matek v oblasti jejich bydlení?

Jaký je váš názor na možnosti poskytnutí kvalitní péče a výchovy dítěte mladistvou matkou?
Které oblasti vnímáte jako důležité pro mladistvou matku?
Které oblasti vnímáte jako problematické pro mladistvou matku?
Myslíte si, že se mladistvá matka setkává s nějakými překážkami ve své situaci?

Náš rozhovor se blíží ke konci. Chtěl/a byste na závěr dodat nějaké další informace ohledně vašeho názoru na životní situaci mladistvých matek, které považujete za důležité a dosud jste je nezmínil/a?

III. Ukončení rozhovoru a poděkování.

Příloha č. 5 Informace o Občanském sdružení Na počátku

Občanské sdružení Na počátku

Jako jedno z mála zařízení v Jihomoravském kraji nabízí pomoc v podobě azylového bydlení také těhotným nezletilým matkám. Cílovou skupinu Domova pro dětský život tvoří: „Těhotné ženy v tísni, které si přejí své dítě donosit, ale ve svém přirozeném prostředí k tomu nemají podmínky. Přednostně jsou přijímány ženy na počátku těhotenství. Služba je otevřena ženám z celé České republiky bez ohledu na jejich věk (tj. i nezletilým), společenské postavení, rasu nebo náboženskou příslušnost.“ (Výroční zpráva Na počátku, o.s., 2007, s.25)

Občanské sdružení Na počátku usiluje o ochranu a rozvoj lidského života. S cílem ochrany a rozvoje života sdružení provozuje:

- Poradnu Na počátku, kde je poskytována odborné sociální poradenství.
- Domov pro dětský život - azylové domy.
- Pobytovou a následnou péči Domova pro dětský život – byty na půli cesty.
- Terénní a ambulantní následnou péči Domova pro dětský život – sociální aktivizační služby pro rodiny s dětmi.
- Informuje širokou veřejnost v oblasti úcty k lidskému životu (tj. o vývoji lidského jedince před narozením, o poslání muže a ženy, o interrupci, jejích následcích a o antikoncepci).
- Zapojuje dobrovolníky do projektů sdružení a cíleně podporuje jejich rozvoje. (Výroční zpráva Na počátku, o.s., 2007)

Stať

Životní situace mladistvé matky a jejího dítěte se zaměřením na aspekty ovlivňující její sociální fungování

Úvod

Cílovou skupinu mladistvých matek lze zařadit do rizikové mládeže. Je významné zabývat se rizikovostí životní situace a dívat se na mladistvé matky a jejich děti z více úhlů pohledu. Životní situace mladistvé matky je riziková jistým způsobem jak pro ni, pro dítě, tak celkově i pro společnost. Mladistvé matky tvoří výjimečnou cílovou skupinu, které je třeba věnovat pozornost v řadě oblastí. Prvotním cílem při práci s touto cílovou skupinou je tedy nahlédnout do životní situace mladistvé matky a jejího dítěte a identifikovat aspekty, které ovlivňují její sociální fungování.

Cílem této stati je nalézt odpověď na otázku, které aspekty životní situace mladistvé matky a jejího dítěte výrazným způsobem ovlivňují její sociální fungování? Chtěla bych se touto prací zaměřit na to, jak vypadá životní situace mladistvé matky a z jakých významných aspektů se skládá. Vhled do jednotlivých životních situací mi umožní rozhovory s mladistvými matkami a s experty, kteří se při své práci s těmito matkami setkávají a mají možnost jejich životní situace alespoň z části poznávat.

Stať je strukturovaná na několik dílčích částí. První je vymezení základních pojmů, dále metodika provedeného výzkumu a interpretace výsledků, které jsem výzkumem získala.

Vymezení pojmů

Koncept „životní situace“ a „sociálního fungování“

Pojem životní situace jsem ve své práci vymezila jako „mnohovrstevnatost a neopakovatelnost faktorů, které brání nebo naopak usnadňují sociální fungování jednotlivého klienta nebo specifické kategorie klientů.“ (Navrátil, Musil, 2000, s.142) V mé práci jsem se zaměřila na rozpoznání faktorů (aspektů) v životní situace mladistvé matky,

které mají vliv na sociální fungování. Koncept sociálního fungování klade důraz na schopnost jedince zvládat obtížné životní situace vznikající jako důsledek jeho nerovnovážné interakce se sociálním prostředím. Musil a Navátil (2000), kteří uvedli koncept sociálního fungování ve známost v českém prostředí uvádí, že sociální fungování charakterizuje podstatnou vlastnost každé životní situace. Podle zmíněných autorů je člověk v neustálé interakci s prostředím, které na něho klade určité požadavky a on je nucen na tyto požadavky reagovat. Problém může vzniknout ve chvíli, kdy požadavky prostředí a člověk nejsou v rovnováze. V takové situaci hraje roli schopnost „zvládání". Podle Navrátila (2003) je zvládání (coping) v konceptu „životní situace" chápáno jako jedna z dimenzí životní situace jedince. Zvládání znamená schopnost řešit problémy, schopnost jedince naplnit očekávání prostředí, zvládnout požadavky prostředí, ale také schopnost prostředí naplnit očekávání jedince. (Navrátil, 2003)

Životní situace je komplexem, který je složen z jednotlivých prvků. Tyto prvky mohou mít různý vliv na sociální fungování a proto je důležité je identifikovat. Mým cílem bylo rozpoznat právě tyto aspekty v životní situace mladistvé matky, které mi umožnily celostněji vnímat její sociální fungování. Jednotlivé aspekty mohou být různorodé a mají individuální rovinu. Mohou být pojaty obecněji v rovině dimenzí, jak např. uvádějí Navrátil s Musilem (2000), kteří hovoří o čtyřech dimenzích – fyziologická, psychologická, sociální a noogenní. Jiní autoři naopak směřují ke konkrétnímu vymezení prvků a systémů, které životní situace utvářejí. Já jsem se ve své práci inspirovala vymezením prvků životní situace dle Sheafor, Horejsi, Horejsi (in Navrátil, 2003), kterými jsou věk, pohlaví, stav, složení domácnosti, rodinná strukturu a vztahy, zaměstnanost, postavení v zaměstnání a jeho charakter, sociální aktivity a zájmy, členství ve formálních skupinách, zdroje podpory a napětí v sociálních interakcích, formální zdroje, neformální zdroje. Tyto prvky životní situace mohou být určitým vodítkem při orientaci v konkrétní životní situaci. Vzhledem k tomu, že každá taková situace jedince je velmi individuální, lze vymezit i další prvky a systémy životní situace.

Období dospívání

Adolescence je nesporně nejen významným, ale i subjektivně velmi zajímavým obdobím v životě člověka. Jak uvádí Vágnerová (2008), v tomto období dochází ke komplexní proměně osobnosti ve všech oblastech: somatické, psychické i sociální. Mnohé změny jsou primárně podmíněny biologicky, ale vždy je významně ovlivňují psychické a sociální faktory. Je to především období hledání a přehodnocování, v němž má jedinec zvládnout vlastní proměnu, dosáhnout přijatelného sociálního postavení a vytvořit si zralejší formu vlastní identity. Adolescence má jako každé období své věkové ohraničení. Přesné časové vymezení se u jednotlivých autorů zabývajících se adolescencí často různí. Tato neshoda vychází ze skutečnosti, že u každého jednice může nastat adolescenční období v jiném věku, může trvat různě dlouho a liší se i ve své intenzitě. Přesto je významné období adolescence časově ohraničit: podle Macka (2003) je adolescence většinou datována od 15 do 20 (22) let. Adolescenci je dále možné rozčleňovat do několika fází. Je však důležité si uvědomit, že jednotlivé vývojové změny v souvislosti s věkem jsou velmi individuální a u každého jednice se projevují v různé intenzitě. Adolescence je považována za most mezi dětstvím a dospělostí. Nástup adolescence se obvykle dává do souvislosti s pohlavním dozráváním, což je důležité si uvědomit v souvislosti s otěhotněním mladistvých dívek.

Adolescenční období může být plné bouřlivých změn. Základními dimenzemi v celostním pojetí člověka jsou dimenze fyziologická, psychologická, sociální a duchovní. Ve všech zmíněných oblastech může docházet ke změnám. Evidentní jsou především změny ve fyzické oblasti. Podle Vágnerové (2000) je to především růst postavy, proměna proporcí, vývoj sekundárních pohlavních znaků, změny funkce pohlavních orgánů. Dále v období adolescence nastávají změny v psychice. Je to především emoční instabilita, impulzivita jednání, značně živá představivost, zvýšení kvality myšlenkových operací, formálně abstraktní způsob myšlení, apod. Významné jsou dále změny v sociální oblasti, především je to otázka vztahů. Jak uvádí Labáth (2001) jedna z oblastí, ve které dochází k významným sociálním změnám, jsou vztahy k vrstevníkům, které mladý člověk začíná prožívat mnohem intenzivněji a považuje je za velmi důležité. Dochází také k posunu od jednoznačné závislosti malého dítěte na rodičích směrem k emancipaci na jejich citovém

a názorovém vlivu. Dospívající člověk si vytváří nové, vlastní citové a sociálně důležité vazby. Dále je důležité se zmínit o vztazích k opačnému pohlaví, které začínají získávat jednoznačně erotický charakter s eroticko – sexuálními fantaziemi a znamenají tak pro mladého člověka mnoho nejistot zejména v oblasti emocí a v prožívání. Také v oblasti duchovní dochází ke změnám. Duchovní oblast se začíná více projevovat a měnit spíše v pozdní adolescenci, kterou lze označit jako „ fázi hledání smyslu života.“ Podle Vágnerové (2008) je otevření existencionálních otázek podnětem k hledání vlastní identity, přijetí vlastních hodnot a cílů a zároveň definování smyslu života. Zaměřenost na hledání jistot může měnit vztah adolescentů k víře. Přijetí víry uspokojuje potřebu přesahu vlastního života.

V souvislosti s pojmem adolescence je významné uvést také změny v partnerských vztazích, které jsou z pohledu tématu této práce důležité. V tomto období už nevznikají pouze přátelské vztahy, ale mladí lidé začínají experimentovat se vztahy partnerskými. Partnerské vztahy adolescentů lze chápat jako zdroj sebepoznání, projevuje se v nich především zamilovanost, adolescent také často svou lásku prožívá pouze platonicky. Podle Vágnerové (2008) jsou partnerské vztahy v adolescenci typické zamilovaností, romantičností, idealizací vztahu a partnera. Pod vlivem iluzí může někdy dojít k sexuálnímu styku a k otěhotnění a později také ke zklamání.

Riziková mládež

Cílovou skupinu mladistvých matek lze zařadit do rizikové mládeže. Šišláková (2008, s.39) vymezuje rizikovou mládež jako „mladé lidi nalézající se v obtížné životní situaci, kterou nejsou v některých případech schopni vlastními silami zvládat. Jejich sociální fungování se odvíjí od skutečnosti, že jsou nějakým způsobem ohroženi na životě. Reakcí může být jejich rizikové jednání, které spočívá v tom, že mohou představovat riziko pro společnost i pro sebe samotné.“ Životní situace mladistvé matky je riziková v několika oblastech. Je to například oblast vzdělání, kdy většina mladistvých matek dokončí pouze základní školu, což má vliv na ztížené možnosti uplatnění na trhu práce a následně získání financí k uspokojení svých potřeb a především potřeb dítěte. Dále je to oblast vztahů, konkrétně vyčlenění matky z kolektivu vrstevníků pro její odlišné potřeby a zájmy, což

může mít značný vliv na psychickou pohodu mladistvé matky a jejího dítěte. Mladistvé matky jsou rizikové také pro společnost. Sociální systém musí vyčlenit více financí na sociální zabezpečení těchto matek a jejich dětí. Vznikají specializovaná zařízení sociální péče (azylové domy pro matky s dětmi, apod.), kterým stát poskytuje další finance. Neziskové organizace a jiná sdružení zajišťují řadu programů, které těmto dívkám pomáhají v jejich obtížných životních situacích.

Mladistvá matka s dítětem

Mladistvá matka s dítětem se stala předmětem mé diplomové práce, je tedy nezbytné tuto cílovou skupinu také objasnit. Při vymezení cílové skupiny je třeba rozlišit pojmy nezletilá matka a mladistvá matka. Nezletilá matka je dívka, která je těhotná, nebo již dítě porodila a nedosáhla věku zletilosti. Mladistvá matka je dívka, která je těhotná, nebo již dítě porodila a svým věkem patří do vývojového období adolescence, které není zcela přesně ohraničitelné. Podle Macka (2003) je adolescence většinou datována od 15 do 20 (22) let. Nezletilé matky lze tudíž také zařadit do skupiny mladistvých matek, ale jejich skupina je ohraničená dosažením zletilosti. Vzhledem k tomu, že se v této práci často odkazuji na zahraniční výzkumy z důvodu absence příslušné české literatury, kde je mladistvá matka označována jako, ta, která porodila své první dítě do 20 let, budu i já pro účely mé práce a především výzkumu, považovala za mladistvou matku, dívku, která je matkou ve smyslu těhotenství, nebo již dítě porodila a nedosáhla věku 22 let. Nicméně je důležité, abychom si uvědomili, že věk je sice významným faktorem, ale vývoj mladistvého člověka je velmi individuální a je třeba přemýšlet i nad dalšími vývojovými charakteristikami.

Rodičovství mladistvých

Adolescenční rodičovství je dle příslušné literatury předčasné. Vágnerová (2005) hovoří o tom, že v době adolescence jsou důležitější jiné potřeby než potřeba mít dítě (především emancipace od rodiny, vztahy s vrstevníky a seberealizace v profesní i zájmové oblasti). Rodičovství v tomto věku tedy bývá především neplánované a nechtěné. Rodičovství je často v představách adolescentů, zejména dívek, idealizováno, tyto dívky nevědí, jaké povinnosti přináší narození dítěte. Podle Vágnerové (2005) adolescenti rodičovskou roli

většinou nezvládají a často jí ani vnitřně nepřijímají, neztotožňují se s ní. Dítě se nestává součástí jejich osobní identity. Mladiství rodiče nebývají dost pozorní a zodpovědní. Příliš mladé matky jsou méně empatické, méně iniciativní a vynalézavé. Adolescenční rodiče neumějí s dítětem přiměřeně zacházet a často k tomu nejsou ani příliš motivovaní. Nejsou většinou ochotni a ani schopni věnovat dítěti takovou péči, jakou by ve skutečnosti potřebovalo. V tomto věku je rodičovství vnímáno spíše tak, že blokuje uspokojení jiných, subjektivně aktuálnějších a významnějších potřeb.

Děti mladistvých matek

Moore a Rosenthal (1993) poukazují na to, že existují významná zdravotní rizika pro děti, které se narodí mladistvým matkám. Fyziologická nevyzrálost těchto mladých žen se podílí na vyšší pravděpodobnosti výskytu nízké porodní váhy narozených dětí a na úmrtí těchto dětí během prvního roku života, v porovnání s ostatním ženami. U těchto dětí je také větší pravděpodobnost výskytu rizik spojených s týráním a zneužíváním, zanedbáváním, opuštěností a dalších forem špatného zacházení. Důvody pro uvedené chování mohou spočívat v nedospělosti a nevyzrálosti mladistvé matky, v nedostatku rodičovských dovedností a také v neadekvátních finančních zdrojích. Je však nutno dodat, že fyzický, psychický stav a také celkový vývoj dítěte je opět otázkou individuálního přístupu jednotlivých matek, roli zde hrají také predispozice z primární rodiny matky.

Aspekty životní situace mladistvé matky

Jak již bylo výše zmíněno, životní situace je komplexem, který je složen z jednotlivých prvků. Pro celostní pochopení situace jedince je důležité tyto prvky analyzovat. Na podkladě vymezení prvků životní situace dle Sheafor, Horejsi, Horejsi (in Navrátil, 2003) a následně po prostudování příslušné literatury jsem si vymezila jednotlivé aspekty, které mohou ovlivňovat sociální fungování mladistvé matky. Jedná se o věk, rodinný stav, mateřství, rodinnou strukturu a vztahy, vzdělání a uplatnění na trhu práce, trávení volného času, státní sociální podpora, sociální pomoc, finanční situaci, bydlení, dítě a obecné aspekty sociálního fungování a jejich význam. Na podkladě těchto aspektů byly stanoveny jednotlivé dílčí výzkumné otázky.

Metodika výzkumu

Cílem mé diplomové práce je nahlédnout do životní situace mladistvé matky a jejího dítěte a identifikovat aspekty, které ovlivňují její sociální fungování. Na základě tohoto cíle pak hlavní výzkumná otázka zní: Které aspekty životní situace mladistvé matky a jejího dítěte výrazným způsobem ovlivňují její sociální fungování? Znamená to, že se snažím především identifikovat aspekty životní situace mladistvé matky a dále se zaměřit a charakterizovat ty, které mají výrazný vliv na její sociální fungování.

K získání potřebných dat jsem použila kvalitativní výzkumnou strategii. Důvodem pro výběr byla skutečnost, že smyslem výzkumu bylo zmapovat a snaha porozumět tomu, jak mladistvé matky vnímají a významově hodnotí jednotlivé aspekty své životní situace a dále, jak konkrétní situaci vnímají a hodnotí experti, kteří s mladistvými matkami spolupracují. Podle Hendla (2005, s. 50) je „Kvalitativní strategie proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích daného sociálního nebo lidského problému."

Dílčí výzkumné otázky, které jsem vymezila v teoretické části práce a které mi měly pomoci najít odpověď na hlavní výzkumnou otázku, jsem vymezila na základě jednotlivých oblastí. Dílčí výzkumné otázky tedy tvořily určité tematické celky, ze kterých vyplývaly otázky pro rozhovor, zvolila jsem proto techniku rozhovor pomocí návodu. Touto technikou zjišťování se podrobněji zabývá Hendl (2005, 174), který uvádí: „Návod v rozhovoru představuje seznam otázek nebo témat, jež je nutné v rámci interview probrat. Tento návod má zajistit, že se skutečně dostane na všechna pro tazatele zajímavá témata." Aby byla zajištěna co nejvyšší kvalita výzkumu, zvolila jsem různorodé zdroje informací, tzv. triangulaci dat.

Jednotlivé dílčí otázky, které jsem si stanovila zní:

- Jaký význam přikládá mladistvá matka svému věku, rodinnému stavu a mateřství?
- Jaké jsou charakteristiky rodinné struktury a vztahů mladistvé matky?
- Jaká je životní situace mladistvé matky v oblasti vzdělání?
- Jaká je životní situace mladistvé matky v oblasti zaměstnání?
- Jakým způsobem se zapojuje mladistvá matka do volnočasových aktivit a zájmů?
- Jakým způsobem mladistvá matka využívá systém sociálního zabezpečení?

- Jaké jsou charakteristiky v oblasti hospodaření s finančními zdroji?
- Jaké jsou charakteristiky v oblasti bydlení?
- Jak interpretuje mladistvá matka význam dítěte v jejich životní situaci?
- Které aspekty sociálního fungování považuje mladistvá matky za významné?
- Identifikuje mladistvá matka nějaké překážky v řešení své životní situace?
- Jak interpretuje expert životní situaci mladistvých matek?
- Které aspekty sociálního fungování mladistvých matek považuje expert za významné?

Jednotlivé dílčí výzkumné otázky jsem dále operacionalizovala do podoby konkrétních otázek, které bylo možné položit při rozhovorech s mladistvými matkami a experty, kteří s matkami spolupracují. Jednotkou zkoumání byly aspekty životní situace mladistvých matek (tzn. dívek, které jsou matkami ve smyslu těhotenství, nebo již dítě porodily a nedosáhly věku 22 let). Ve výzkumu šlo dále o dva typy jednotek zjišťování, na kterých jsem bezprostředně sbírala potřebné informace. První jednotkou zjišťování byly mladistvé matky, druhou jednotku představovali experti, kteří s mladistvou matkou pracují a mají náhled na její životní situaci. Vlastní rozhovory jsem provedla se sedmi mladistvými matkami ve věkovém rozmezí od 16 do 21 let a se třemi experty (kurátor pro mládež, sociální pracovnice v Domově pro matky s dětmi v tísni a vedoucí pracovnice občanského sdružení, které poskytuje pomoc těhotným ženám v tísni). Z časového hlediska se jednalo o jednorázový výzkum, který byl realizován v průběhu měsíce března, dubna a začátkem května roku 2009. Komunikační partnery jsem vybrala na základě kritérií. Pro výběr mladistvých matek to byla příslušnost k cílové skupině a kritériem pro výběr expertů byla jejich práce a zkušenost s mladistvými matkami. Dalším krokem byla realizace samotných rozhovorů, které byly zaznamenány diktafonem a následně doslovně přepsány do písemné podoby.

Interpretace výsledků výzkumu

Nejprve jsem zjišťovala jaký význam přikládá mladistvá matka svému věku, rodinnému stavu a mateřství. Mladistvé matky se věkově nacházely v rozmezí 16 až 21 let. Většině matek se jejich první dítě narodilo do 18 let, tedy ve věku nezletilosti. Mateřství

mladistvých s sebou může přinášet celou řadu obtíží, některé mladistvé matky však svůj věk vzhledem k situaci, ve které se nacházejí, vnímají „normálně“. Jedna matka uvedla, že svůj věk vnímá, „jako mladej.“ Pouze jedna matka je vdaná, ostatní jsou svobodné a některé mají přítele, se kterým však svatbu zatím neplánují. Mateřství má pro matky velký význam. Některé matky uvedly, že je na mateřství připravovala matka a mají spolu dobré vztahy, jiné se na mateřství musely připravit samy.

Při zjišťování charakteristik rodinné struktury a vztahů mladistvé matky jsem se zaměřila na několik oblastí: charakteristiky vztahu k otci dítěte, k rodičům matky, k rodičům otce a k vrstevníkům. Vztah mezi matkou a otcem dítěte je ve většině případů nestabilní a matky hovoří o jejich špatné zkušenosti s partnerem. Často pak dochází k tomu, že matka zůstává s dítětem sama a nehledá jiného otce pro své dítě, nebo má z navázání nového vztahu obavy. Charakter vztahu mezi mladistvou matkou a jejími rodiči hraje velkou roli. Většina mladistvých matek uvedla, že má pouze matku, rodiče se rozvedli. Tato skutečnost potvrzuje vliv primární rodiny na život mladistvé dívky. Tyto dívky často pocházejí ze špatného rodinného zázemí, nežijí s oběma rodiči, schází jim otcovská role. Často pak chybějící lásku hledají jinde, paradoxně se však poté co otěhotní často setkávají s odmítnutím partnera, u kterého hledaly zázemí a stabilní vztah. Také otcové dětí mladistvých matek často pochází z neúplných rodin a vztah matky s rodiči otce dítěte se většinou odvíjí od charakteru vztahu mezi matkou a partnerem. Podpora od rodičů matky hraje velkou roli. Většina mladistvých matek hledá u své matky podporu a pomoc s péčí o dítě. Charakter a význam vztahů mladistvé matky je většinou jiný než u běžných adolescentů. Mladistvá matka se potýká s jinými problémy, než mají její kamarádi. Také je často ztrácí tím, že přeruší školu a svůj čas věnuje dítěti. Na trávení času s vrstevníky jí nezbývá čas.

Dalším významným aspektem je vzdělání a možnosti uplatnění mladistvé matky na trhu práce. Většina mladistvých matek dokončila pouze základní vzdělání a z důvodu těhotenství musely z dalšího studia odejít. Přesto by většina matek chtěla v budoucnu dosáhnout vyššího stupně vzdělání, nebo absolvovat alespoň rekvalifikační kurz. Možnosti realizace dalšího vzdělání jsou značně omezeny potřebou hlídat po celý den dítě. Pouze dvě matky mají možnost hlídání v době studia. Matky hodnotily možnosti nalezení dobře

placené práce s jejich stupněm vzdělání, jako špatné. Tato skutečnost je jedna z motivací, proč si vzdělání chtějí v budoucnu dodělat.

Co se týče možností a způsobů trávení volného času mladistvých matek, tak většina matek nemá koníček, nebo zájem, kterému by se pravidelně věnovala. Pouze jedna matka se občas věnuje jízdě na bruslích a plavání. Matky se snaží svůj čas přizpůsobit režimu dne jejich dítěte, a pokud pro sebe mají chvilku času, pak je to v době, kdy dítě spí, ale tento čas spíše věnují úklidu, nebo odpočinku. Většina matek by uvítala možnost občas trávit volný čas bez dítěte, např. jít si zaplavat. Podle samotných matek jsou možnosti samostatného trávení volného času podmíněné možnosti hlídání dítěte, které ony většinou nemají.

Dalším významným aspektem v životní situaci mladistvé matky je státní sociální podpora a sociální pomoc. Většina mladistvých matek má na pomoc ze systému sociálního zabezpečení nárok a tato pomoc je v jejich životních situacích velmi důležitá. Mladistvé matky většinou mají alespoň stručný přehled o možnostech pomoci a dávky státní sociální podpory využívají. Pokud se v životní situaci mladistvé matky stane problematickým také aspekt bydlení, využívá možnost ubytování v azylovém domě pro matky s dětmi v tísni, kde jí poskytují další informace o možnostech pomoci. Dále tyto matky navštěvují také poradny zaměřené na pomoc matkám v tísni. S tímto aspektem souvisí finanční situace mladistvé matky. Většina mladistvých je schopna pokrýt finanční náklady na uspokojení svých potřeb a náklady spojené s péčí o dítě. Vzhledem k tomu, že si peníze matky nevydělávají, jsou finančně závislé zejména na peněžité dávce v mateřství, některé matky také na výživném od otce dítěte a na dávkách státní sociální podpory.

Vzhledem k tomu, že většina matek, se kterými jsem si povídala, byla ubytovaná v azylovém domě, byl pro ně velmi důležitý aspekt bydlení. Pro většinu těchto mladistvých matek je aspekt bydlení problematický, protože jejich finanční situace a rodinné podmínky jim neumožňují, aby bydlely doma s rodiči, nebo si financovaly vlastní bydlení. Tyto dívky často vyjadřovaly touhu po vlastním bydlení, které by jim umožnilo soukromí s dítětem.

Dalším neopominutelným aspektem je dítě. Dítě hraje v životě mladistvé matky nezastupitelnou roli, pro všechny matky má velký význam v jejich životních situacích. Všechny matky chtějí své děti vychovávat a zabezpečit jim zázemí a pocit jistoty. Do jejich

života přináší velké změny, které jsou často podmíněné tím, že dívka se ještě sama cítí být dítětem a má vychovávat své vlastní dítě. Mladistvé matky se však snaží o dítě postarat, často za pomoci svých matek, jim poskytnout kvalitní péči.

Na závěr rozhovoru jsem zjišťovala obecné aspekty sociálního fungování a jejich význam. Pro mladistvé matky je významné samostatné bydlení a s tím spojené soukromí s dítětem, zdraví jejich dítěte, zajištění dobré péče a zázemí dítěti. Dá se říci, že významným aspektem pro mladistvou matku je její dítě a další zmíněné cíle a přání se dítěte týkají. Některé mladistvé matky uvedly také aspekt vzdělání a získání dobře placeného zaměstnání.

Významné prvky sociálního fungování mladistvé matky z pohledu expertů se týkaly především osoby matky. Prvním významným aspektem je primární rodina matky a vztahy, které mají kompletní vliv na její životní situaci. Druhým aspektem je zvládání řešit situaci samotnou matkou. Postoj matky k situaci, ve které se nachází a přijetí či nepřijetí situace, hraje velkou roli v dalším vývoji její životní situace.

Většina mladistvých matek svou situaci nevnímá jako problematickou, přesto tyto matky v rámci jiných otázek hovořily o tom, co jim schází a co je trápí. Často matky namítaly tím, že se do podobné situace může dostat každý. Všechny matky uvedly, že by nechtěly, aby se jednou jejich dítě dostalo do jejich situace a hovořily o tom, že je to situace těžká a trápí je.

Závěr

Na začátku mé diplomové práce jsem si položila otázku, které aspekty životní situace mladistvé matky a jejího dítěte výrazným způsobem ovlivňují její sociální fungování?

Z výzkumu vyplynulo několik aspektů životní situace, které identifikovaly mladistvé matky a experti. Tyto aspekty výrazným způsobem ovlivňují sociální fungování mladistvé matky. Jedná se o aspekt rodinné struktury a vztahů a to v prvé řadě o vztahy v primární rodině. Již dětství mladistvé matky může ovlivnit její těhotenství v mladistvém věku. Většina matek uvedla, že pochází z neúplných rodin. Vztahy v primární rodině dále ovlivňují péči o dítě. Většina mladistvých matek hledá podporu a pomoc s péčí u své matky, která je často jednou z mála osob v jejich životech, na kterou se mohou spolehnout.

Možnosti poskytování podpory ze strany rodičů matky tedy značně ovlivňují její sociální fungování. Velký vliv na sociální fungování má dále charakter vztahu mladistvé matky s otcem dítěte. Tento vztah je u většiny matek nestabilní, často hovořily o jejich špatné zkušenosti s partnerem. Pouze jedna matka je vdaná, ostatní matky, které mají partnera společně svatbu neplánují. Možná absence otce v rodině mladistvé matky má vliv nejenom na sociální fungování matky, ale i na vývoj dítěte.

Druhým významným aspektem, o kterém hovořili zejména experti, je zvládání životní situace mladistvou matkou. Na zvládání situace mají vliv především také vztahy v primární rodině a podpora. V této oblasti mám zejména na mysli přijetí, či nepřijetí situace mladistvou matkou. Experti uváděli, že pokud se matka se svou situací vyrovná a přijme ji, je následně schopna o své dítě adekvátně pečovat a vychovávat jej.

Další prvek, který výrazně ovlivňuje sociální fungování, je finanční situace matky, především pak státní sociální podpora a sociální pomoc. Většina mladistvých matek je v tíživé finanční situaci. Pokud by nepobíraly peněžitou pomoc v mateřství a vybrané sociální dávky, nemohly by se o dítě ani samy o sebe postarat. Špatná finanční situace těchto matek je značně ovlivněna tím, že nejsou doposud finančně zabezpečeny.

Posledním nezastupitelným prvkem životní situace je dítě a jeho role v životě matky. Dalo by se říci, že dítě samo o sobě výrazně nezasahuje do sociálního fungování, ale spíše jeho význam, jaký pro matku má, v životě mladistvé matky hraje velkou roli. Dítě je pro mladistvou matku důvodem, proč se stává mladistvou matkou. Ovlivňuje celou řadu dalších aspektů, jako jsou rodinné vztahy, vztahy s vrstevníky, vzdělání a možnosti uplatnění na trhu práce, apod. Pro všechny mladistvé matky, se kterými jsem hovořila, má jejich dítě největší význam v jejich životech a snaží se mu značně přizpůsobit.

Aplikace výzkumu:

Výsledky výzkumu mohou být užitečné pro všechny, kteří pracují s cílovou skupinou mladistvých matek (poskytovatelé sociálních služeb, kurátoři pro mládež, zdravotnický personál, výchovní pracovníci, atd.). Mohou posloužit k přesnějšímu pochopení komplexnosti životní situace mladistvých matek a k následnému zkvalitnění poskytované péče, nebo přístupu, který bude odpovídat potřebám mladistvých matek a jejich dětí.

Zveřejněním výsledků výzkumu bych chtěla přispět k rozšíření povědomí veřejnosti i odborníků o rizikovosti životní situace mladistvých matek a o potřebě intenzivněji se věnovat této cílové skupině.

Bibliografie

1) LABÁTH, V. 2001. *Riziková mládež*. Praha: Slon.
2) MACEK, P. 2003. *Adolescence*. Praha: Portál.
3) MOORE, S., ROSENTHAL, D. 1993. *Sexuality in adolescence*. London, New York: Routledge.
4) NAVRÁTIL, P. 2003. Životní situace jako předmět intervence sociální práce. *Sociální práce,* 2003, č. 2: str. 84-94.
5) NAVRÁTIL, P., MUSIL, L. 2000. Sociální práce s příslušníky menšinových skupin. *Sociální studia: Sborník prací fakulty sociálních studií,* 2000, č. 5: str. 127 – 163.
6) ŠIŠLÁKOVÁ, M. 2008. *Využití konceptu resilience v sociální práci s rizikovou mládeží.* Disertační práce. Bratislava: Vysoká škola zdravotnictva a sociálnej práce Sv. Alžběty, n. O., Bratislava.
7) VÁGNEROVÁ, M. 2008. *Vývojová psychologie 1. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum.